

ЗОВНІШНІ СПРАВИ

№ 1-2 2021

ISSN 2663-2675

ISSN 2663-2683

**УКРАЇНА У РАДІ ООН
З ПРАВ ЛЮДИНИ:
ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ,
стор. 5 ПЕРСПЕКТИВИ**

**УКРАЇНСЬКІ
КУЛЬТУРНІ ПРОЕКТИ
В БОЛГАРІЇ: ТРАДИЦІЇ
І МОДЕРНІ ПРАКТИКИ** стор. 27

**ФУТУРОЛОГІЯ
У ГАЛУЗІ
ГЛОБАЛІСТИКИ
І МІЖНАРОДНИХ
стор. 35 ВІДНОСИН**

SOPHIA

BUSINESS CENTER

З питань оренди:

тел.: +38 044 277 94 12

01001, м. Київ, пров. Рильський, 6

www.Sophiabc.com.ua

Редакційна колегія журналу «Зовнішні справи» зі спеціальностей «Політичні науки» та «Історичні науки»

Головний редактор

Тетяна Віталіївна Сидорук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», Україна

Основний склад

Дмитро Валерійович Вєдєнєєв, доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

Валерій Миколайович Власенко, кандидат історичних наук, доцент, завідувач секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету, Україна

Даріуш Вояковський, доктор наук, професор кафедри соціології господарства і суспільної комунікації Гуманітарного факультету Гірничо-Металургійної Академії імені Станіслава Сташиця в Кракові, Республіка Польща

Тетяна Юріївна Перга, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна

Лариса Іванівна Синявська, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Сергій Валеріанович Толстов, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Україна

Кароліна Цинк, доктор наук, ад'юнкт Інституту суспільних наук Жешувського університету, Республіка Польща

Запрошені члени редакційної колегії

Степан Васильович Віднянський, доктор Історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України

Войцех Гізіцький, доктор наук, професор, Католицький університет імені Івана Павла II в Любліні, Республіка Польща

Наталія Іванівна Земзюліна, доктор історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії і філософії, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Ольга Василівна Зернецька, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних та цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Україна

Олег Олександрович Козачук, доктор політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

Петро Степанович Кузик, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна

Франц Мацей, доктор наук, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані, Республіка Польща

Любов Несторівна Мельничук, кандидат політичних наук, доцент, асистент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

Михайло Георгійович Станчев, доктор історичних наук, професор, іноземний член Болгарської академії наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Україна

Випусковий редактор – Ольга Георгіївна Таукач

Електронна адреса:

olga_taukach@ukr.net, тел. + 38 067 209 47 39

Видавець – Громадська спілка

«Редакція журналу «Зовнішні справи»

Електронна адреса: officeua.foreign.affairs@gmail.com, тел. +38 (044) 277-94-24

Голова Правління – Володимир Дмитрович Хандогій, Президент Асоціації зовнішньої політики України, Надзвичайний і Повноважний Посол

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» забороняється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень

Над номером працювали: Ольга Таукач, Анатолій Корж, Марина Григоренко, Віталій Бумажний

Наказом Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188 журнал «Зовнішні справи» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів наук за спеціальністю «Історичні науки»

«Зовнішні справи», науковий, науково-публіцистичний журнал, 2021 № 1-2, виходить щомісяця

Засновник – ГС «Редакція журналу «Зовнішні справи»

Адреса редакції: Україна, м. Київ, провулок Рильський, 6

Реєстраційне свідоцтво № 23533-13373 ПР

Друк – ТОВ «Про формат»

Наклад – 500 примірників

Ціна – договірна

Передплату здійснює ТОВ «АС-Медіа»:

+380 44 500 05 06,

+380 44 353 88 15,

+380 95 570 05 06

publisher@smartpress.com.ua

Юрій Клименко

Україна у Раді ООН з прав людини: здобутки, виклики, перспективи	5
---	---

Аналітика без політики

Володимир Красільчук

Венесуела: to be or not to be	10
-------------------------------------	----

Історія питання

Дмитро Веденєєв

Становлення культурної дипломатії України як соціокультурного інституту	15
--	----

Ігор Осташ

Культурна дипломатія на Близькому Сході (на прикладі Лівану)	22
---	----

Віталій Москаленко, Анна Тертична

Українські культурні проекти в Болгарії: традиції і модерні практики	27
---	----

Олена Коцева

«І все-таки до тебе думка лине»	32
---------------------------------------	----

Дипломатичний прогноз

Сергій Шергін

Футурологія у галузі глобалістики і міжнародних відносин	35
---	----

Подія

Юрій Богаєвський

Принципи дипломата Ігоря Турянського	42
--	----

Ірина Матяш

П'ять запитань на п'ятиліття	44
------------------------------------	----

Ганна Горобець, Людмила Гнатенко,

Вячеслав Корнієнко, Віктор Мойсієнко

Повертаємо в Україну культурну спадщину	49
---	----

Міжнародний дипломатичний форум

у Медіацентрі ГДП	56
-------------------------	----

Зала Прав людини та Альянсу цивілізацій,
де проходять засідання Ради ООН з прав людини

УКРАЇНА У РАДІ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Серед численних міжнародних організацій, органів та спецустанов системи Організації Об'єднаних Націй значну увагу світової громадськості та політикуму привертає діяльність Ради ООН з прав людини (РПЛ). Забезпечення прав людини є одним із трьох визначальних (разом із миром і безпекою та сталим розвитком) напрямів діяльності ООН. Цього року Україна розпочала свій четвертий термін членства у РПЛ (2021 – 2023 роки, до цього була членом протягом 2018 – 2020 років та перед цим два терміни поспіль упродовж 2006 – 2011 років – з самого початку утворення РПЛ).

Створена 2006-го резолюцією ГА ООН 60/251¹ на базі Комісії ООН з прав людини, котра діяла з 1946 року, Рада є допоміжним органом Генеральної Асамблеї ООН і відповідає за заохочення й захист прав людини у світі, за розгляд ситуацій, пов'язаних з порушеннями прав людини та за підготовку відповідних рекомендацій Генеральній Асамблеї. Рада складається з 47-ми держав-членів ООН, які обираються її Генсамблеєю на трирічний термін.

РПЛ збирається на свої регулярні сесії, як правило, тричі на рік (лютий – березень, червень – липень та вересень – жовтень), а також проводить окремі засідання у міжсесійний період (як, наприклад, Інтерактивний діалог щодо України, що проходить, відповідно до окремої резолюції РПЛ, у другій половині грудня). Окрім того, у разі надзвичайних си-

туацій, що становлять серйозну загрозу у галузі прав людини, за ініціативою групи держав скликаються спеціальні сесії Ради, як це було, наприклад, під час загострення ситуації з правами людини у Сирії (16 – 19 спецсесії протягом 2011 – 2012 років та 25-та – 21 жовтня 2016-го), у випадках терористичних атак з боку екстремістського угруповання Боко-Харам (23-тя спеціальна сесія 1 квітня 2015 року) або нещодавнього військового перевороту у М'янмі (12 лютого 2021-го – слід відзначити, що Україна, разом з Великою Британією та країнами ЄС, виступила ініціатором цієї 29-ї спецсесії та співавтором ухваленної за її підсумками резолюції щодо наслідків впливу кризи у М'янмі на права людини).

Загалом, станом на березень 2021 року, Рада провела 46 регулярних та 29 спеціальних сесій, ухваливши за їхніми підсумками понад 1 500 резолюцій, 400 рішень та 30 заяв Голови. Ці резолюції та рішення РПЛ, як і Генасамблеї та більшості органів ООН, не є обов'язковими для виконання, вони мають більш декларативний характер. Водночас резолюції Ради – це досить ефективний механізм реагування. У багатьох з них містяться чіткі сигнали та алгоритм дій щодо подальшого запобігання порушенням прав людини. Наприклад, резолюція може передбачати створення комісії з розслідування фактів, введення посади спецповідомача, заснування групи незалежних експертів.

Інше питання – чи буде країна, якій адресована резолюція, належно співпрацювати з механізмами Ради

¹ <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/RES/60/251&Lang=en>

Юрій Клименко, Надзвичайний і Повноважний Посол, Постійний представник України при Відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві на засіданні Ради ООН з прав людини

ООН з прав людини. На жаль, на сьогодні не існує механізму притягнення до відповідальності країни за невиконання таких документів. Але, в будь-якому разі, резолюції виконують важливу превентивну роль, а також значно впливають на імідж країн. Тому у ході обговорення та ухвалення їхніх текстів між делегаціями у Раді розгортаються цілі баталії щодо кожного параграфу, кожного слова або й коми у документі.

Членство в РПЛ розглядається нашою державою передусім як невід’ємний елемент зовнішньої політики у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності України, віднайдненні додаткових можливостей для нейтралізації російської гібридної війни проти нашої держави, а також у подальшому здійсненні політичного та правового тиску на Російську Федерацію з метою звільнення незаконно утримуваних в РФ та на окупованих нею українських територіях громадян України, виконання Росією резолюцій ГА ООН 68/262 «Територіальна цілісність України», 71/205, 72/190, 73/263, 74/168, 75/192 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь (Україна)».

У цьому ключі з початку російської агресії проти України та окупації РФ Автономної Республіки Крим українська делегація реалізувала в Раді з прав людини низку ініціатив (резолюції 29/23, 32/29, 35/31 та 41/25 «Співпраця з Україною та допомога їй у галузі прав людини»²), згідно якими, починаючи з 2015 року, в рамках сесій Ради та у міжсесійний період у грудні відбуваються інтерактивні діалоги з обговорення представлених Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) доповідей щодо становища у галузі прав людини в нашій державі.

Результати таких діалогів (наразі їх відбулося 21, останній – 22 березня в рамках 46-ї сесії Ради), участь у яких бере від 30 до 40 держав, міжнародних та неурядових організацій, свідчать про однаковість світового співтовариства у засудженні російської агресії проти України і порушень Росією прав людини на окупованих нею українських територіях та про триваючу ізоляцію Росії в головному правозахисному органі ООН, на підтримку якої відкрито не виступає жодна держава – навіть її традиційні сателіти.

На систематичній основі в рамках РПЛ Україна проводить паралельні заходи міністерського рівня (Ministerial Panel Discussion), присвячені стану з правами людини в тимчасово окупованій АРК та українським заручникам Кремля. Такі заходи вже стали традиційними під час сегментів високого рівня, котрі відбуваються щороку в рамках березневих сесій Ради та участь у яких беруть вищі посадові особи держав-членів ООН. Традиційними співorganizаторами сайд-іventів виступають делегації Латвії та Литви, 2020 року до них приєдналася Польща, а з 2021-го склад співorganizаторів збільшився за рахунок Туреччини. Постійне представництво України у Женеві планує проводити ці Міністерські панельні дискусії аж до повної деокупації Криму.

У ході сайд-іventу 23 лютого 2021 року, організованого Постійним представництвом України в Женеві, у співпраці з Українським інститутом, за підтримки Постійних представництв Латвії, Литви, Польщі та Туреччини, участь у дискусії взяли глави зовнішньополітичних відомств згаданих держав, делегації країн-членів ООН, а також заступник Голови Меджлісу кримськотатарського народу Н. Джелал, представники українських медіа та громадянського суспільства. Захід пройшов під назвою «Відповідь міжнародного співтовариства на порушення прав людини у тимчасово окупованому Криму, Україна» і був присвячений започаткуванню «Кримської платформи». Представляючи її, Міністр закордонних справ України Д.І. Кулеба закликав країни-члени ООН долучитися до цього міжнародного механізму та відвідати інаугураційний саміт Платформи, запланований на 23 серпня 2021 року у Києві.

Делегація України, починаючи з 28-ї сесії РПЛ (червень – липень 2015 року), також практикує ініціювання спільних заяв держав-членів ООН, спрямованих на засудження російської окупації Криму, підтримку українських громадян на окупованій території, забезпечення доступу до АРК міжнародних правозахисних моніторингових механізмів. Співавторами таких документів стають понад 40 делегацій країн-членів ООН.

Звісно ж, Російська Федерація у Раді сприймає такі ініціативи з величезним роздратуванням, вдаючись, як і на інших майданчиках міжнародної Женеви, до всіх засобів, аби легітимізувати загарбання нею АРК та зняти накладені на неї через це низкою країн та міжнародних інституцій санкції. Проте ці спроби завжди зустрічають рішучий опір з боку делегації України та держав-партнерів. Одним з минулорічних прикладів може слугувати намагання РФ скористатися ситуацією з розповсюдженням пандемії COVID-19, коли у ході засідання відновленої 43-ї сесії РПЛ, яке проходило у змішаному форматі (частина делегацій були присутні в залі, частина – надала свої виступи у формі відеозвернень), російська делегація вдалася до демонстрації відеозапису виступу невизначеного промовця, котрий говорив від імені «народу Криму» і, як з’ясувалося, виявився представником російської оку-

² A/HRC/RES/41/25 - E - A/HRC/RES/41/25 -Desktop (undocs.org)

пацийної влади – т. зв. «заступником голови ради міністрів Криму, постійним представником Республіки Крим при президенті РФ» Г. Мурадovим. Українській делегації довелося тоді негайно реагувати: від виголошення рішучого протесту з порядку ведення засідання – до надсилання відповідних вербальних нот до секретаріату РПЛ. Завдяки діям делегації України, підтриманим Євросоюзом, після згаданої російської провокації УВКПЛ та секретаріат РПЛ встановили низку досить надійних запобіжників, зокрема кількоступеневу перевірку особи кожного промовця, заявленого тією чи іншою делегацією на участь у засіданнях Ради у віртуальному форматі. Це дозволило на наступних сесіях уникнути повторення подібних підступних кроків з боку РФ.

Однак Російська Федерація не облишає спроб використовувати РПЛ у своїх інтересах. Заради цього Росія доклала всіх зусиль, аби, незважаючи на постійну критику нею цього органу та повне ігнорування ухвалюваних ним резолюцій, обертися до складу Ради на термін 2021 – 2023 років.

Із цього приводу вже висловила своє обурення низка міжнародних організацій правозахисного спрямування. А як зазначив один із колег – і я цілком поділяю його думку: «Росія і права людини – це оксюморон». Проте такими є реалії системи ООН і нашого сьогодення. Від Східноєвропейської регіональної групи (до якої належать й Україна, і Російська Федерація) 2020 року на два вакантні місця було винесено лише дві кандидатури, і Росія потрапила до Ради за відсутності конкуренції. 2016 року, коли за згадані два місця змагалися чотири країни, РФ довелося поступитися Угорщині та Хорватії, і чотири роки після цього вона збиралася із силами. З 2020-го до складу РПЛ увійшла також Венесуела, тож тепер, на жаль, коло країн – злісних порушниць прав людини – тільки розширилося. Такий неприємний альянс загрожує блокуванням роботи Ради, ініціюванням абсолютно неприйнятних проектів резолюцій, які вихолощують суть прав людини, їхніх норм і стандартів, виголошенням виступів на захист країн-порушниць прав людини, що призводитиме до загострення протистояння на правозахисному напрямі між демократичними та авторитарними державами. Так, у ході 29-ї спецесії щодо М'янми, на противагу країнам демократичного табору, разом з Україною, які засудили дії військового режиму М'янми та закликали його негайно та безумовно звільнити всіх довільно затриманих осіб, поважати права та основні свободи людини тощо, Російська Федерація разом із Венесуелою та деякими іншими країнами виступила проти проведення спецесії, наголосивши за такої обставини, що РПЛ втручається до внутрішніх справ М'янми, посягаючи на суверенітет країни та політизуючи роботу Ради. Доведеться нашій делегації разом з партнерами подвоїти, а то й потроїти зусилля, аби не допустити перетворення РПЛ на РППЛ (Раду порушниць прав людини). Особлива пильність та наполегливість вимагатимуться на 47-й сесії Ради (21 червня – 9 липня

2021 року), де просуватимемо оновлену резолюцію «Співпраця з Україною та допомога їй у галузі прав людини».

Проблем із обранням РФ до Ради додалося і для Східноєвропейської регіональної групи (СЕРГ). Не встигнувши обертися до Ради, РФ одразу виступила проти погодження Групою кандидатури представника Болгарії на посаду віце-голови РПЛ її 15-го циклу (2021). Підставою для такої своєї неконструктивної поведінки РФ назвала заперечення Україною консенсусного схвалення Східноєвропейською групою кандидатури такого собі професора Б. Тузмухамедова до Групи урядових експертів, які мають бути призначені Генеральним секретарем ООН на виконання резолюції ГА 73/304 «На шляху до припинення торгівлі товарами, що використовуються для тортур: вивчення попиту щодо можливості встановлення, сфер застосування і параметрів можливих загальних міжнародних стандартів». Водночас РФ чомусь «забула», що на Генасамблеї вона утрималася при голосуванні цієї резолюції, не зробила відповідного внеску до доповіді на її виконання та запропонувала кандидатуру, яка мала явний конфлікт інтересів.

Спостерігаємо суто ерефівський підхід перекидання з хворої голови на здорову і намагання приховати за цим свої справжні цілі: не допустити обрання до Бюро Ради одночасно двох представників ЄС (від Групи західноєвропейських та інших країн до Бюро РПЛ на той час уже увійшла представниця Нідерландів).

На щастя, активна позиція переважної більшості інших членів СЕРГ та зусилля країн, що виступали у цей період її координаторами – Польщі та Молдови, допомогли вирішити питання з болгарською кандидатурою, і Рада затвердила Постпреда Болгарії у Женеві Ю. Штерка своїм віце-головою. Але як йдеться у популярній російській пісеньці: *«То ли еще будет...»*

Саме тому країни демократичного табору з ентузіазмом зустріли звістку про рішення США поновити свою участь у роботі РПЛ (2018-го адміністрація президента Д. Трампа вирішила демонстративно вийти з цього органу). Наразі Сполучені Штати беруть участь як спостерігач, проте є всі підстави сподіватися, що пізніше вони висунуть свою кандидатуру на членство

Постпред України Ю.А. Клименко бере участь у виборах Голови РПЛ її 15-го циклу (2021 р.)

в Раді. А це – для нас особисто – ще один голос на підтримку українських ініціатив. Навіть перебуваючи поза Радою, американські колеги завжди долучалися до згаданих вище українських паралельних заходів, присвячених незаконно окупованому Криму.

Звісно ж, наша робота в РПЛ не зводиться лише до протистояння з Росією, хоча це забирає нині левову частку часу та зусиль. Як відповідальний член Ради Україна сприяє зміцненню ефективності роботи цього головного правозахисного органу, попередженню порушень прав людини у світі, через що, починаючи з 2006 року, успішно ініціює в Раді резолюцію «Роль превенції у заохоченні та захисті прав людини»³. Документ ухвалюється консенсусом, його співавторами виступають понад 80 країн з усіх регіонів світу. Основною метою такої ініціативи України є залучення значного потенціалу превентивних стратегій для забезпечення поваги до прав людини та уникнення грубих їхніх порушень у майбутньому, а також зосередження уваги міжнародного співтовариства на самій концепції превенції та необхідності подальшого розвитку, створення всеосяжних превентивних механізмів на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

Делегація України й надалі просуватиме цю тему в РПЛ. Цього року Управління Верховного комісара ООН з прав людини на виконання згаданої резолюції 42/6 представить відповідну доповідь 48-й сесії Ради. 2022 року наша делегація ініціюватиме оновлену резолюцію.

Прикметно, що тема превенції набуває останнім часом все ширшої підтримки не лише в рамках Ради та Управління Верховного комісара ООН з прав людини, а й з боку Генерального секретаря ООН А. Гуттеріша, який звертається до неї у своїх виступах.

Адже превенція лежить в основі діяльності чи не всіх механізмів, які має у своєму розпорядженні РПЛ для виконання поставлених перед нею завдань: Універсального періодичного огляду (УПО); Консультативного комітету, котрий надає Раді експертні висновки з тематичних питань; Процедури подання й розгляду скарг, яка дає змогу приватним особам та організаціям

повідомляти РПЛ про порушення їхніх прав людини з боку окремих держав; тематичних і країнових спеціальних процедур; низки експертних механізмів і форумів (зокрема Експертного механізму із прав корінних народів, форумів з питань меншин, соціального, з питань бізнесу й прав людини, з проблематики прав людини, демократії та верховенства права); а також міжурядових робочих груп відкритого складу, які працюють над розробкою проектів нових міжнародних документів у галузі прав людини та висловлюють рекомендації щодо кращої імплементації вже існуючих документів – наразі існує дев'ять таких груп.

Окремо зупинимось на такому важливому складнику моніторингової діяльності Ради ООН з прав людини як система її спеціальних процедур – спеціальні доповідачі, незалежні експерти та робочі групи. Ця система охоплює всі права: громадянські, культурні, економічні, політичні й соціальні. Утримувачі мандатів спеціальних процедур РПЛ є незалежними експертами з усього спектру питань у галузі прав людини – їхні мандати, відповідно до сфери відповідальності (тематичні чи країнові), серед іншого, мають й надання консультативної допомоги державам-членам ООН з того чи іншого питання. За організаційно-технічної підтримки УВКПЛ утримувачі мандатів спеціальних процедур здійснюють візити до країн; в окремих випадках можливих порушень та проблем, які мають більш широкий, структурний характер, надсилають повідомлення та запити державам; проводять тематичні дослідження та експертні консультації. Їхня місія також полягає в тому, щоб сприяти державам у розробці міжнародних стандартів прав людини, брати участь в інформаційних кампаніях, підвищувати поінформованість громадськості та надавати консультації щодо технічного співробітництва. На сьогодні Радою утворено 44 тематичних та 11 країнових мандатів.

У рамках виконання Україною своїх добровільних зобов'язань як члена Ради ООН з прав людини, зокрема в контексті оголошеного постійного відкритого запрошення всім спеціальним процедурам РПЛ, з 2006 року нашу державу відвідали 13 утримувачів мандатів, зокрема Робоча група з питань насильницьких чи недобровільних зникнень, Спеціальний доповідач з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, Незалежний експерт із питань захисту від насильства та дискримінації на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Наразі узгоджуються дати візитів до України інших спецдоповідачів, які будуть здійснені після скасування обмежень, запроваджених через епідеміологічну ситуацію.

Україна також бере активну участь в Універсальному періодичному огляді (УПО), який є унікальним механізмом збору інформації щодо стану з правами людини у всіх державах-членах ООН та надає можливість кожній державі інформувати про заходи, які здійснюються нею на національному рівні з метою заохочення і захисту прав людини та виконання зобов'язань згідно з міжнародними договорами у цій галузі. Як

³ A/HRC/RES/42/6 - E - A/HRC/RES/42/6 -Desktop (undocs.org)

член РПЛ Україна у ході сесій Робочої групи Ради з УПО (відбуваються тричі на рік) висловлює рекомендації державам, які проходять Огляд, щодо поліпшення ситуації на місцях.

УПО передбачає звітування кожної країни раз на п'ять років. Україна, з часу заснування цього механізму, пройшла три цикли УПО (останній у листопаді 2017-го, представлення наступної доповіді – орієнтовно 2023 року). На початку цього року Україна подала проміжну доповідь щодо виконання нею рекомендацій, отриманих у ході розгляду її останньої доповіді, до Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ).

УВКПЛ заслуговує на окреме місце у цій статті. Вказана структура, створена на виконання резолюції ГА ООН 48/141 «Верховний комісар із заохочення та захисту всіх прав людини»⁴, слугує секретаріатом як РПЛ, так і конвенційних органів міжнародних правозахисних інструментів; надає підтримку спеціальним процедурам РПЛ, форумам, робочим групам та експертним механізмам, підрозділам із прав людини в складі місій ООН із підтримання миру; скеровує радників із прав людини у складі країнових офісів ООН. Нині УВКПЛ має свої представництва у 84 країнах, зокрема в Україні, 12 правозахисних секцій інкорпоровано в місії ООН із підтримання миру, ще 37 радників із прав людини працюють у країнових офісах ООН.

Українська дипломатія активно залучає можливості УВКПЛ до розв'язання проблем, пов'язаних із російською агресією проти нашої держави. У березні 2014-го на звернення Уряду України Генеральний секретар ООН сформував Моніторингову місію з прав людини в Україні (ММПЛУ)⁵ задля відстеження становища на місці – з особливим акцентом на ситуації на Сході країни та у Криму. Від початку своєї роботи ММПЛУ готує на регулярній основі відповідні доповіді, на базі яких проводяться вищезгадані інтерактивні діалоги в рамках РПЛ. Станом на березень 2021 року вже підготовлено 31 регулярну, шість тематичних доповідей (з них дві присвячені АРК). Також ММПЛУ забезпечує підготовку доповідей Генерального секретаря ООН щодо ситуації у галузі прав людини в тимчасово окупованому Криму на виконання відповідних резолюцій ГА ООН.

Ці доповіді додають вагомих аргументів нашій стороні у справах проти Російської Федерації у міжнародних судових інстанціях: Європейському суді з прав людини (систематичні порушення РФ прав людини, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколами до неї, зокрема права на свободу та особисту недоторканість, права на справедливий суд, права на повагу до приватного і сімейного життя, на свободу думки, совісті та релігії, свободу висловлювання поглядів, свободу зібрань та об'єднань, права приватної власності тощо), Міжнародному суді ООН (порушення Росією, у контексті

Криму, конвенцій про боротьбу з фінансуванням тероризму та про ліквідацію всіх форм расової дискримінації), Міжнародному арбітражі (щодо протиправного затримання трьох українських військових кораблів та 24 членів їхніх екіпажів).

Представництва Моніторингової місії – найбільшої у Європі (57 штатних одиниць) – розташовані у Києві, Харкові, Донецьку, Луганську, Краматорську, Маріуполі та Одесі. Моніторинг ситуації в Криму ММПЛУ здійснює зі своїх офісів у Києві та Одесі, оскільки окупаційна влада в АРК не погоджується надати доступ на півострів для ММПЛУ, яка у своїй діяльності керується резолюцією ГА ООН 68/262 «Територіальна цілісність України». За інших умов росіяни вже б запросили Місію до Криму, влаштувавши там для неї демонстрацію «потьомкінських сіл». А так загарбники лише «засипають» усіх фейковою ура-інформацією про «щасливих кримчан» під російською окупацією. У цьому контексті одним із наших завдань продовжує залишатися вироблення в ООН стійкого імунітету до російських наративів у правозахисній сфері.

Окрім здійснення моніторингу ММПЛУ у контексті надання технічної допомоги Україні зробила свій внесок до розробки Національної стратегії у галузі прав людини та Плану дій з її виконання, долучається до проведення тренінгів із прав людини, співпрацює з державними установами, правозахисними інституціями, організаціями громадянського суспільства в нашій державі.

Очікуватимемо на нові об'єктивні доповіді ММПЛУ та їхнє предметне й зацікавлене обговорення в Раді ООН з прав людини, яка має продемонструвати свою ефективність, відповідаючи на виклики сьогодення у правозахисній сфері.

У період 2021 – 2026 років відбуватиметься розгляд Генеральною Асамблеєю ООН питання перегляду статусу Ради: чи залишатиметься вона допоміжним, чи ж стане одним з головних органів ООН. Україна активно братиме участь у розгляді цього питання як у Нью-Йорку, так і в Женеві, зокрема у процесі оцінювання виконання Радою свого мандату, досягнень і передових практик, визначення недоліків та шляхів підвищення ефективності функціонування РПЛ.

2021 рік обіцяє бути нелегким. Але, зважаючи на сучасний розвиток подій у світі, не втрачаємо оптимізму і впевненості у власних силах. Докладаємо зусиль, аби повною мірою використати можливості Ради ООН з прав людини, Управління Верховного комісара, всіх органів ООН правозахисного спрямування для забезпечення і захисту прав людини на всій території України у межах її міжнародно визнаних кордонів. Адже за нами стоїть правда, міжнародне право та зростаюча солідарність з боку світового співтовариства.

Юрій КЛИМЕНКО,

Надзвичайний і Повноважний Посол,

Постійний представник України

*при Відділенні ООН та інших міжнародних
організаціях у Женеві*

⁴ United Nations Official Document (http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/48/141)

⁵ OHCHR | UN Human Rights in Ukraine

УДК 94(87):323.2:327 «1989/2020»
DOI 10.46493/2663-2675-2021-1-2-1

ВЕНЕСУЕЛА: TO BE OR NOT TO BE

Summary

The article deals with the most crucial components of the current political and institutional crisis in Venezuela. A brief historical deflection into the events of 1989-2020 was made, which indicate, among other things, deep-seated left-wing political views and feelings amidst the majority of the population. This situation serves as a solid platform for strengthening the role of the ruling PSUV party and the present head of State, N. Maduro, in the country's domestic politics.

The political and institutional crisis in the above-mentioned oil-rich South American country has expanded sharply, after being elected Juan Guaidó, a representative of the opposition party VP («People's Will») as a Chairman of the National Assembly on January 5, 2019. He challenged the prevailing President, declaring himself as the Acting head of State just on January 23, 2019.

In this context, the key social and economic aftermaths of the crisis in present-day Venezuela are revealed, in particular, such as the GDP contraction, hyperinflation, growth of the population living in extreme economic poverty, an increase of Venezuelans forced to leave the country due to, above all, obvious signs of a humanitarian crisis.

Deepening of the Venezuelan society in destructive processes, escalating of the political debates at the level of parties' leaders, a lack of the transparent discussion in the public arena concerning the country's future, to be a necessary condition for realizing the citizen's rights to democratic choice, appear as consequences of the failure of Guaidó's strategy. It was built in particular on the desired, but not achieved cessation the usurpation of power by Maduro.

The postures of the main international players (USA, EU, OAS, «Lima Group», International Contact Group) are outlined with regard to the assessments of the domestic situation in Venezuela and suggestions for resolving the political crisis and restoring democracy in this country, in particular via introducing sanctions against Venezuelan officials and legal entities, as well as establishing a constructive dialogue between Maduro and the opposition. The main items of Ukraine's official position on the «Venezuelan issue» had also been notified.

In a nutshell, a conclusion is made that for a certain category of Ukrainian voters and for the majority of Venezuelans, despite the obvious differences, the issue of the public administration model remains rhetorical, authoritative, as an outcome of the improvement of democratization, or authoritarian one.

Keywords: the National Assembly of Venezuela, the Venezuelan regime, a biased electoral conditions, a fragmented domestic opposition, a Venezuelan-led transition process, the main international players.

Стислий історичний екскурс 1989 – 2020 років: визначальні події

Конвульсивні політичні зміни, супроводжувані су-перечливими соціально-економічними колізіями, охопили Венесуелу, починаючи з останніх днів **лютого 1989 року**. Чимало вчених-латиноамериканістів проводили аналіз явних ознак пертурбацій, серед очевидців яких були, зокрема, іноземні дипломати.

День 27 лютого, відомий як «Caracazo», став детонатором політико-соціальної нестабільності, в якій донині перебуває країна. Протести переважно збіднілих верств населення столиці Каракаса, невдоволення вимогою Міжнародного валютного фонду (МВФ) щодо підвищення цін на товари та послуги першої необхідності та дискредитованим корупцією політичним класом, були жорстко придушені. В період каденції президента Карлоса Андреса Переса [1] від партії «Демократична дія», який ініціював здійснення ліберальної економічної політики, впродовж десяти днів життя втратили від 300 до трьох тис. осіб внаслідок силових дій поліції та військових.

У лютому 1992 року військові лівої політичної орієнтації на чолі з 37-річним підполковником Уго Чавесом здалися після невдалої спроби державного перевороту, організованого проти звинувачуваного у соціальній кризі в країні К.А. Переса.

Будучи помилуваним президентом Рафаелем Кальдерою (соціально-християнська партія «Corei») та звільненим 1996 року з в'язниці, У. Чавес заснував «Рух П'ятої Республіки» на противагу історичним, але скомпрометованим партіям «Corei» та «Демократична дія». Він 1998 року виграв президентські вибори, на-

бравши 56,2 % голосів виборців. Згодом проголосив власний «антиімперіалістичний проект» та необхідність проведення установчого референдуму з метою реформування Основного закону країни.

Внаслідок чергового національного страйку в Каракасі, що впродовж шести днів квітня 2002 року супроводжувався масовими протестами, в основному представників малого й середнього бізнесу, загинули 19 осіб та більше ніж 100 були поранені. Після державного перевороту 11 квітня [2] підприємець Педро Кармона проголосив себе тимчасовим президентом країни. У. Чавеса затримали, проте підполковник зумів повернутися до влади завдяки тиску з боку його військових симпатиків та захопленню його охороною президентського палацу Мірафлорес.

З початку грудня 2002 року розпочався страйк нафтовиків країни з метою примусу У. Чавеса піти у відставку. Впродовж 63-денного протесту видобуток нафти скоротився з 2,0 млн барелів/доба до 150 тис. барелів/доба. Мети досягнуто не було, натомість збитки склали близько 13 млрд. USD (понад 13 % від валового внутрішнього продукту (ВВП) у поточних цінах – *розрахунок автора*).

Через п'ять років на референдумі з питання конституційної реформи щодо перетворення Венесуели на «соціалістичну державу» 50,7 % виборців у грудні 2007 року висловилися проти, що засвідчило першу політичну поразку У. Чавеса біля виборчих урн.

Упродовж 2010 – 2012 років мали місце приховування фактів про стан здоров'я президента, поширення різних супутніх слухів щодо здійснення ним поїздки до Куби з метою лікування хвороби. У. Чавес призначив своїм наступником віце-президента Ніколаса Мадуро у грудні 2012 року. Та вже через місяць було відмінено висунення кандидатури важкохворого глави держави на четвертий поспіль президентський термін [3].

Як і очікувалося, Н. Мадуро виграв президентські вибори у квітні 2013 року. Результати волевиявлення виборців були оскаржені опозицією та призвели до масових протестів, унаслідок яких втратили життя десять осіб та понад вісімдесят отримали різного ступеня тяжкості поранення.

За часів правлячої «Єдиної соціалістичної партії Венесуели» (PSUV – *ісп. аббревіатура*), створеної 2008 року на основі «Руху П'ятої Республіки» та інших партій лівого спрямування, політичне об'єднання «Стіл демократичної єдності» зуміло вперше виграти парламентські вибори 6 грудня 2015 року, здобувши кваліфіковану більшість. Однак уже через місяць Національна асамблея (НА, парламент) нового скликання була оголошена «поза законом» рішенням Верховного суду країни.

У травні 2017 року Н. Мадуро оприлюднив заяву про проведення у липні цього ж року виборів до Установчих зборів для підготовки нового Основного закону. Це розцінювалося де-факто як захоплення президентом надзвичайних повноважень. Опозиція, вважаючи такі дії незаконними, не взяла участі у виборах,

уникаючи визнання легітимності Установчих зборів, сформованих переважно з представників PSUV та їхніх ідеологічних прихильників («чавісти»). Розпочаті у Домініканській Республіці (серпень 2017 року) та продовжені у Венесуелі (січень 2018 року) спроби налагодження діалогу між «чавістами» та опозицією завершилися безрезультатно.

У травні 2018 року Н. Мадуро вдруге формально виграв президентські вибори без участі в них основних опозиційних сил. Результати виборів не були визнані НА та низкою країн, які також визнали нелегітимною інавгурацію президента 10 січня 2019 року. Верховний суд, підконтрольний правлячому режиму, відразу відповів рішенням про «неконституційність» парламенту.

Інституційний виклик президентській владі кинув обраний 5 січня 2019 року Голова НА Хуан Гуайдó, представник опозиційної партії VP («Народна воля»). Він проголосив себе 23 січня 2019 року в.о. глави держави, посилаючись на ст. 233, 333 та 335 Конституції (містять перелік фактів відсутності в країні президента; зобов'язання будь-якого громадянина співпрацювати з метою відновлення дії Конституції; здійснення Верховним судом офіційного тлумачення Основного закону). Як в.о. президента його відразу підтримали США, Колумбія, Бразилія, Франція та Іспанія. Керівник парламенту, серед іншого, розпочав кампанію з метою доставки міжнародної гуманітарної допомоги до Венесуели.

На тлі відмови Н. Мадуро від допомоги, яку він зневажливо охрестив «формою іноземної інтервенції», спроба Х. Гуайдó доставити 23 лютого 2019 року до країни продукти харчування та медикаменти завершилася зіткненнями на кордонах з Колумбією та Бразилією. Щонайменше чотири особи загинули, близько 300 отримали поранення та два автобуси з вантажами «гуманітарки» згоріли. Водночас понад 200 венесуельських військовослужбовців висловили свою підтримку в.о. глави держави. Переважній більшості з них вдалося полишити територію країни.

Політичні аспекти інституційної кризи. До грудня 2020 року у Венесуелі функціонувала, з одного боку, легітимна НА (167 місць), де опозиція зберігала більшість, з іншої – Установчі збори (503 делегати), скликані Н. Мадуро у липні 2017 року та наділені законодавчими повноваженнями вносити зміни до Конституції. Наразі діє Основний закон від 30 грудня 1999-го з поправками від 15 лютого 2009 року. Наріжним каменем закону є концепція «соціалізму ХХІ століття» У. Чавеса.

Цей ідейний задум, будучи наділеним соціальною невмирущистю, на моє переконання, лежить у площині сутності вислову німецького поета і філософа Ф. Шіллера про утопію: «Те, що не відбувається, ніколи не застаріє» [4]. До того ж, Установчі збори де-факто перебрали на себе функції парламенту. Та від часу скликання Установчих зборів кожен з двох діючих законодавчих органів звинувачував один одного у нелегітимності. Водночас вони почергово

проводили свої сесійні засідання в єдиному приміщенні федерального палацу.

Міжнародна демократична спільнота, від Вашингтона до Брюсселя, не визнала проведення 6 грудня 2020-го режимом парламентських «виборів», які вкотре підтвердили схильність влади до політичної гри, виявилися де-факто спробою ліквідувати НА, обрану у грудні 2015 року. Крім того, у маніфесті, підписаному в Мадриді напередодні «волевиявлення», близько тисячі фахівців з понад сорока країн, що входять до Міжнародної асоціації юристів, наголосили на таких визначальних факторах: 1) нікчемності правочину, оскільки відсутні «юридичні та політичні гарантії, які необхідні для визнання виборів вільними та демократичними»; 2) бажаному збереженні легітимності НА, яку обрано у грудні 2015 року, «для забезпечення гарантій захисту прав людини в країні» [5].

«Великий патріотичний полюс» у складі коаліції політичних партій, очолюваної PSUV, за підсумками симулякру здобув 67,6 % голосів (3,56 млн виборців), що відвідали виборчі дільниці – явка на «виборах» не перевищувала 30 %. Тобто «чавісти» отримали 253 з 277 мандатів у НА (рішенням Національної виборчої ради число депутатів парламенту збільшено). Можна припустити, що тотальний контроль цієї партії над законодавчим органом влади здатний «забезпечити» продовження соціально-економічного, політичного та інституційного колапсу країни.

Водночас на міжнародному рівні у період від січня 2019-го **політична** складова, але **не правова**, була домінантою визнання Х. Гуайдо як в.о. глави держави понад 55 країнами світу, зокрема США, Канадою, Великою Британією, Францією, ФРН, Японією та Австралією.

Схвалена 31 січня 2019 року резолюція Європарламенту 439 голосами проти 104 також визнала спікера венесуельського парламенту в.о. глави держави та підтвердила свою повну підтримку Національній асамблеї країни. Проте МВФ не визнав Х. Гуайдо як в.о. президента Венесуели.

Позиції основних міжнародних гравців

У період президентства Д. Трампа США стали першою державою, яка визнала Х. Гуайдо новим главою

Венесуели, просуvalи питання його визнання іншими країнами на цій посаді, запровадили жорсткі санкції проти юридичних (зокрема державної нафтової компанії PdVSA, підприємств у галузях нафтопереробки й видобутку золота, Національного банку розвитку, Центрального банку Венесуели) та фізичних осіб, які підтримують Н. Мадуро – зокрема проти Міністра закордонних справ Х. Арреаси, губернаторів штатів Венесуели, які перешкоджали отриманню гуманітарної допомоги, керівництва збройних сил, поліції та безпеки, осіб з оточення Н. Мадуро та членів їхніх родин. Озвучувалася опція прямого військового втручання, що заперечувалося Євросоюзом, країнами «Групи Ліма» та Міжнародною контактною групою.

Окрім введення санкцій, важливими елементами політики США стосовно Венесуели були засоби дипломатичного впливу: ініціювання обговорення ситуації у цій південноамериканській країні в рамках РБ ООН, ОАД, інших регіональних організацій Західної півкулі; відсторонення постійних представників Н. Мадуро від роботи в ОАД та Міжамериканському банку розвитку, їхня заміна особами, призначеними Національною асамблеєю.

Стратегія Д. Трампа щодо відновлення демократії у Венесуелі не увінчалася успіхом. Основні підходи нової адміністрації США, з перемогою на президентських виборах у листопаді 2020-го демократа Дж. Байдена, очевидно, наблизитимуться до позиції Євросоюзу та ґрунтуватимуться на необхідності налагодження продуктивного діалогу між Н. Мадуро та опозицією.

Очікувано новий політико-дипломатичний підхід Адміністрації Президента США Дж. Байдена щодо Венесуели, очевидно, невдовзі буде озвучений. Втім, цілком можливо, що на певний період часу збережеться заборона на рефінансування боргів Венесуели та їхнє емісійне покриття через посередництво фінансових інституцій, розташованих на території Сполучених Штатів. Разом з тим, основні політичні актори у Венесуелі, разом з «чавістами», які зуміли витримати тиск і погрози Д. Трампа, є близькими до переконання, що ключ до ймовірного розв'язання «венесуельського питання» знаходиться у Білому домі.

У **Європейському Союзі** спостерігалася відсутність консенсусу між Європарламентом та Радою Європи щодо визнання Х. Гуайдо як в. о. президента Венесуели. Основним меседжем у Деклараціях Високого представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики – як Ф. Могеріні, так і Х. Борреля – зберігається заклик до забезпечення проведення нових виборів з додержанням міжнародно визнаних демократичних стандартів.

На рівні **ОАД, країн «Групи Ліма», Євросоюзу та Міжнародної контактної групи** впродовж більше ніж двох останніх років були прийняті рішення (резольюції, спільні заяви, декларації), які закликали, зокрема, до застосування дипломатичних, політичних, економічних та фінансових заходів з метою відновлення конституційного порядку та подолання гуманітарної кризи у Венесуелі.

Основні складники офіційної позиції України.

На початку 2019 року позиція нашої держави щодо «венесуельського питання», можливо, виглядала розмитою чи навіть снобістською. Однак час підтверджує її коректність.

Одним з маркерів виступало несприйняття антиукраїнської політики [6] режиму Н. Мадуро та внутрішньої політики його уряду, передусім згортання демократії, обмеження прав та свобод громадян, зuboження значної чисельності населення. На тлі суперечливого, неоднозначного в оцінках, непередбачуваного на коротко- та середньострокову перспективу загострення інституційної кризи у Венесуелі позиція офіційного Києва з «венесуельського питання» була ґрунтовно опрацьована зовнішньополітичним відомством та, відповідно до вимог Основного закону держави, погоджена з Президентом України.

У стислому вигляді офіційна позиція нашої держави з означеного питання, до вироблення якої залучався – серед інших – автор статті, виконуючи свої функціональні посадові обов'язки дипломатичного службовця, зводилася в період з січня 2019-го до грудня 2020 року до таких принципових положень. Н. Мадуро втратив легітимність та узурпував владу з 10 січня 2019-го. Підтримуємо народ Венесуели у його прагненні відновити верховенство права та конституційний порядок в країні. Визнаємо Х. Гуайдо як легітимного (до грудня 2020 року) Голову НА Венесуели та лідера демократичної опозиції. Виступаємо на підтримку його зусиль задля проведення прозорих виборів у Венесуелі, які будуть визнані міжнародними спостерігачами, зокрема ОАД, чесними та демократичними. Закликаємо вживати всі можливі заходи для запобігання вирішенню політико-інституційної кризи силовими методами та для мінімізації наслідків глибокої економічної кризи, що зумовила гуманітарну катастрофу та суттєво знизила рівень життя більшості венесуельців.

Перевага віддавалася насамперед міжнародно-правовим, а не політичним аспектам.

Україна в період з 23 січня 2019-го до 6 січня 2021 року приєдналася до заяв Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки щодо

подій у Венесуелі. Офіційний Київ також приєднався до Заяви Держдепартаменту США «Базові умови переходу до демократії у Венесуелі» від червня 2020-го. Підтримуємо положення відповідних заяв (рішень) Європейського Союзу, ОАД, країн «Групи Ліма» та МКГ, передусім щодо виходу з глухого кута у Венесуелі через досягнення термінового політичного рішення, інклюзивного діалогу та переговорів, що будуть скеровані на забезпечення вільного та демократичного процесу, який би охоплював місцеві, президентські та парламентські вибори. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.06.2019 за № 415-р «Про здійснення добровільного внеску України до Організації американських держав» [7] виділені кошти спочатку пропонувалися вітчизняним зовнішньополітичним відомством для підтримки міжнародної місії зі спостереження за виборами у Венесуелі. Згодом, після погоджень між причетними органами влади в Україні, а також з урахуванням рекомендації від ОАД, згаданий внесок переорієнтували (вересень 2019-го) та спрямували на проект з вивчення демократії у Венесуелі.

Таким способом офіційний Київ солідаризувався з рекомендаціями міжнародної конференції з питань гуманітарної кризи у Венесуелі, що пройшла за сприяння ОАД у Вашингтоні в лютому 2019 року, де про готовність виділення венесуельській стороні фінансової допомоги заявили такі провідні донори як Канада, США, Велика Британія, Нідерланди і Тайвань.

Авторитетна, як наслідок розвитку процесів демократизації, чи авторитарна модель державного управління – питання залишається риторичним як для певної категорії українських виборців, так і для більшості венесуельців. Попри очевидні відмінності, зокрема природно-географічні, політичні, економічні та соціально-культурні, в яких проживають і діють перші та другі.

Таблиця

Основні макроекономічні показники України та Венесуели

Показники	Україна	Венесуела	Середньозважені показники
Індекс економічної свободи (2016/2020)	46,8/54,9	33,7/25,2	.../61,6 (світовий середньозважений)
Населення (млн осіб)	42,0	29,2	-
ВВП (за ПКС), млрд дол. США (2018 рік)	390,3	227,8	82 600 (світ)
Динаміка ВВП (2017 – 2018 роки)	плюс 3,3 %	мінус 18 %	плюс 1,5 % (середньозважений: країни Західної півкулі)
ВВП на душу населення, дол. США (2018 рік)	9 283	8 800	32 570 (середньозважений: країни Західної півкулі)
Надходження прямих іноз. інвестицій, млн дол. США (2018 рік)	2 400	956	–
Рівень безробіття, % (2018 рік)	9,4	8,4	6,5 (середньозважений: країни Західної півкулі)
Рівень інфляції, % (2018 рік)	10,9	929 789,5	4,7 (середньозважений: країни Західної півкулі, без Венесуели)

Джерело: складено автором на основі даних МВФ: WORLD ECONOMIC OUTLOOK за відповідні роки. 2020_IndexofEconomicFreedom_Highlights.pdf [Електронний ресурс]/ Режим доступу: https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/2020_IndexofEconomicFreedom_Highlights.pdf (дата звернення 29.07.2020).

Хай би якими ці несхожості були, побіжний аналіз наведеної вище таблиці з її порівняльними макроекономічними показниками, серед іншого, може виступати певним орієнтиром для визначення особливостей становлення політичних систем та інструментів здійснення влади в обох країнах. Іншими словами, цей побіжний аналіз претендує на роль візії для дефініції міри, в якій тоталітарні та радикально-екстремістські ідеології пропагують заперечення самоцінності індивіда, обмеження прав і свобод, тотальний контроль за різними сферами самореалізації особистості, порівняно із загальнолюдськими ідеологіями політичного централізму, що утворюють примат цінності індивіда. Втім, ґрунтовний аналіз зазначених явищ виходить за межі цієї статті.

Отже, індекс економічної свободи у Венесуелі впав з 33,7 (2016 рік) до 25,2 (2020 рік) пунктів: за цим показником країна з 1995-го втратила 34,6 пунктів та опустилася на 32 місце серед країн Західної півкулі, опинившись у категорії «пригнічених» на передостанній 179 позиції у світі [7].

Оцінки України за весь час укладання «Індексу економічної свободи», як відомо, такі: 1995 – 2002 роки – «пригнічена»; 2003 – 2008 роки – «переважно не вільна»; 2009 – 2017 роки – «пригнічена»; 2018 – 2020 роки – «переважно не вільна».

Більша економічна свобода, як свідчить практика розвинутих країн, пов'язана з ефективнішим демократичним урядуванням і досконалішим верховенством права.

Автор не претендує на вичерпний аналіз піднятої у статті специфіки вияву проблем, наявних у сьогоденній Венесуелі. Тут ескізно окреслені найбільш випуклі, на мою думку, обриси проблематики, пов'язаної з перебігом нинішньої політико-інституційної кризи у згаданій державі. Окремим предметом дослідження можуть бути, зокрема, притаманні різ-

ним політичним групам переконання та ідеї, також і ціннісно-культурного характеру на ментальному рівні індивіда, що чинять помітний вплив на розвиток внутрішньополітичних конфліктів – і не лише у згаданій південноамериканській країні.

Володимир КРАСІЛЬЧУК,
кандидат економічних наук,
ветеран дипломатичної служби України,
радник першого класу

Список використаних джерел:

1. Перес Карлос Андрес // *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Ред. кол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.: Знання України, 2004 – Т.2 – С. 276.*
2. Підтриманий США та Чилі, проте не визнаний жодною іншою країною Латинської Америки; проіснував лише 47 годин – *прим. автора.*
3. У. Чавес помер 5 березня 2013 р. – *прим. автора.*
4. Блох Э. Тюбингенское введение в философию / Э. Блох ; [Пер. с нем. Т. Ю. Быстровой, Е. Вершинина, Д. И. Кришова]. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1997. – С.129.
5. Cecilia Ballesteros. Mil juristas de 40 países niegan la validez democrática de las elecciones venezolanas. [Electronic resource]/ Mode of access: <https://elpais.com/internacional/2020-12-04/mil-juristas-de-40-paises-niegan-la-validez-democratica-de-las-elecciones-venezolanas.html> Last access: 07.12.2020 – Title from the screen.
6. Починаючи з березня 2014-го, венесуельська делегація постійно голосує проти суверенітету та територіальної цілісності нашої держави та проти всіх проектів резолюцій, ініційованих українською стороною. З 2013 року в українсько-венесуельських відносинах практично відсутні дипломатичні контакти. Ініційовані Києвом 2017 року спроби їхнього поновлення на рівні глав зовнішньополітичних відомств не були результативними. Відповідь венесуельської сторони щодо визначення терміну вручення вірчих грамот українським послом з резиденцією у Гавані за сумісництвом у Венесуелі не надійшла (2012 – 2013 роки) – *прим. автора.*
7. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 12.06.2019 за № 415-р «Про здійснення добровільного внеску України до Організації американських держав». Урядовий портал. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zdijsnennya-dobrovilnogo-vnesku-a120619> (дата звернення: 14.06.2019). – Назва з екрана.
8. The Heritage Foundation|heritage.org/Index – Venezuela. – P. 470-471. [Electronic resource]/ Mode of access: <https://www.heritage.org/index/pdf/2020/countries/venezuela.pdf> Last access: 18.09.2020.

УДК 008:342.107.1.
DOI 10.46493/2663-2675-2021-1-2-2

СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ІНСТИТУТУ

Summary

Dmytro Viedenieiev, Full Professor, D.Sc. in Historical Sciences, Professor at the Department of art management and event technology of the National academy of culture and art management (Kyiv, Ukraine)

ESTABLISHMENT OF CULTURAL DIPLOMACY OF UKRAINE AS A SOCIO-CULTURAL INSTITUTE

The article presents the main factors of the institutionalization and development acceleration (from 2016) of Ukrainian cultural diplomacy. The author provides an overview of the historical way of the institute of cultural diplomacy of Ukraine becoming in 1918-1991. It is constated, that in the conditions of the new international relations paradigm approval – geoinformation (in which the main factor of the world policy system became the information flows and mass consciousness correcting) the efforts on behalf of cultural diplomacy could improve the international image of Ukraine as an effective state, improve the competitiveness of the national art and cultural products on the world cultural market.

It is considered the performance of the cultural diplomacy functions by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for the national cultural product and information about the Ukrainian folk cultural- civilizational achievements distribution abroad. The author describes the complex of the special departments (institutions) in the structure of the MFA' main body, Ukrainian diplomatic representatives, others cultural-informational institutes (foundations, unions) of the state and civil character.

The article defines the main role for international-cultural communication development played by the Ukrainian Institute (UI) – the state organisation which presents the Ukrainian culture in the world and forms the positive image of Ukraine abroad. The author highlights such the main UI tasks as improving Ukraine's recognizability in the world thru the distribution of the knowledge about Ukraine; Ukrainian language and culture popularization abroad; development of the international dialogue thru the international exchanges maintaining; ensuring Ukrainian participation in the cooperation projects in the sphere of the creatives industries, culture, education, science, economy and others; distribution of the Ukrainian civil society development, state-building, commitment to the values of freedom, democracy, national unity.

Keywords: cultural diplomacy, cultural policy, “soft power”, sociocultural institutes, international information, state-building.

Стрімке зростання за останні десятиліття значущості культурної дипломатії (далі – КД) пов'язане з поширенням у сучасному світі стратегій й технологій корегування суспільної свідомості як передумови досягнення відповідних політичних цілей та глибинних змін суспільно-політичної реальності, відомих як «м'яка сила» та «публічна дипломатія», простір для застосування яких відкрило утвердження *нової парадигми міжнародних відносин – геоінформаційної*, в якій вирішальним фактором системи світової політики стали інформаційні потоки та корегування масової свідомості [8, с. 164; 12]. Водночас КД перетворюється на перспективну складову системи соціокультурних інститутів України [36].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми розвитку КД України присвячено вже солідний комплекс праць сучасних дослідників, котрі розглядають концептуальні засади й міжнародний досвід розвитку КД, форми і методи її діяльності, шляхи становлення та розгортання заходів культурної дипломатії незалежної України [9, 10, 13, 17, 28 30, 35]. Виокремився і такий аспект дослідження

проблеми як вивчення інституалізації й становлення організаційно-правових та функціональних засад діяльності системи КД України [14, 16, 22, 29, 36].

Узагальнюючи сучасні науково-нормативні погляди, запропонуємо такі визначення *культурної дипломатії*:

1. Унормована в концептуально-правовому та інституціональному відношенні, цілеспрямована діяльність держави та суспільного сектору з поширення за кордоном відповідної культурної інформації (продукту) та організації культурно-просвітницьких та мистецько-художніх заходів (установ) з метою забезпечення зовнішньополітичних інтересів держави та сприятливих міжнародних умов її суверенного існування.

2. Різновид соціокультурного інституту – сукупність спеціалізованих державних відомств (установ, закладів), приватних установ, громадських об'єднань та окремих громадян, котрі на функціональній або добровільній основі здійснюють провадження культурної дипломатії (або окремих її складових).

3. Один із напрямів сучасної специфічної дипломатії та «інноваційної» дипломатії, сукупність прийомів, методів і практичних заходів, що їх розробляють і реалізують органи зовнішніх відносин і/або інші уповноважені державні органи, які підтримують дипломатичну діяльність держави трансляцією зразків національної культури на зарубіжну аудиторію.

Одночасно посилюється інтегрованість та синергія застосування КД із такими галузями дипломатичної служби як «специфічна дипломатія» (передусім, міжнародно-інформаційне та культурно-гуманітарне її відгалуження) та «інноваційна дипломатія», яка здійснюється в інформаційно-цифровому просторі [11, 16].

Мета статті. Наукова реконструкція основних засад і перебігу творення культурної дипломатії як соціокультурного інституту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Можна констатувати, що у сучасних умовах *провідними факторами інституалізації й прискорення розвитку (з 2016 року) культурної дипломатії України* виступають:

- якісне зростання ролі інформаційно-гуманітарного і культурного потенціалу («м'якої сили», або *soft power*) у

забезпеченні міжнародно-політичної спроможності держави, її утвердження у модерній світобудові;

- значне піднесення ваги сектору культури і креативних індустрій як чинника суспільного розвитку та стратегії майбутнього;

- підвищення значення чинника інформаційної та культурно-цивілізаційної безпеки у загальній стратегії забезпечення суверенітету й національної безпеки держави [див.: 4 – 5, 21];

- формування нової моделі (структури) інституціонально-управлінського поля України із залученням до нього гуманітарних інституцій інноваційного типу (Українського культурного фонду, Українського інституту книги, Національного фонду досліджень України, Українського інституту кіно, Мистецького арсеналу, Довженко-Центру та інших);

- помітне розширення програмної діяльності в Україні іноземних культурних інституцій (установ культурної дипломатії на кшталт Гете-Інституту, Британської Ради або Польського інституту) в інтересах утвердження довгострокових позицій політичного та соціокультурного впливу цих держав в Україні;

- зростання активності діаспори і закордонних українців у справі обстоювання інтересів України у світі, необхідність сприяння їм у реалізації національно-культурних попитів.

Зусилля по лінії культурної дипломатії здатні поліпшувати міжнародний імідж України, підвищувати конкурентоспроможність національних мистецьких та культурних продуктів (проектів). Водночас культурна дипломатія є складовою *стратегії «м'якої сили» у міжнародних взаєминах*, сприяє популяризації національної культури у світовому просторі, що виступає стратегічним пріоритетом з огляду на завдання євроінтеграційного курсу України [6, 28].

Можна стверджувати, що поява інституціональних та діяльнісних зародків вітчизняної КД пов'язана із розбудовою національної державності та зовнішньополітичної діяльності України [див. докладніше: 2 – 3]. У структурі центрального апарату МЗС Української Народної Республіки (1917 – 1920), Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (1918) створюються координаційні підрозділи з інформаційно-видавничої роботи (відділ преси, архівно-літературний відділ). У складі дипломатичних представництв запроваджуються інформаційно-пресові підрозділи (відділи, бюро). Виникають і спеціалізовані установи (Українське Телеграфне Агентство з закордонними філіями/корпунктами), відомства (Міністерства преси і пропаганди УНР).

Розвивається видавнича й пресова діяльність за кордоном, спрямована і на поширення відомостей про культурно-цивілізаційні особливості та досягнення українського народу. Тріумфальними стали зарубіжні гастролі 1919 – 1920 років Української республіканської капели О. Кошиця при Міністерстві освіти УНР.

12 травня 1954 року Україна вступила до ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, створена 1946 року). У липні 1956-го Рада Міністрів УРСР створила постійну Міжвідомчу

комісію УРСР у справах ЮНЕСКО. Широку культурно-просвітницьку роботу вело протягом 1926 – 1992 років Українське товариство культурного зв'язку із закордоном – Українське товариство дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами. В його діяльності на громадських засадах брали участь сотні відомих діячів української культури і науки, до 40 тис. представників інтелігенції (1991), до 5 тис. (1986) громадських організацій.

Значущою передумовою інституалізації КД України стало формування її організаційно-правових та концептуальних засад. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» серед наріжних основ зовнішньої політики визначає створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України, підтримання з ними сталих зв'язків, забезпечення інтеграції України до європейського політичного, економічного, правового простору, підтримку інтеграції України до світового інформаційного простору.

Стаття 3 Закону України «Про культуру» серед основних засад державної політики у цій сфері визначила пропаганду всієї різноманітності української національної культури за кордоном. Стаття 33 згаданого Закону України визначає, що держава сприяє міжнародному культурному обміну, співробітництву закладів культури, професійних творчих працівників, працівників культури України із зарубіжними партнерами. На державу покладене (ст. 34) піклування про задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами України.

2004 року затверджено окремий Закон України «Про закордонних українців», що передбачає задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців та захист їхніх прав як національних меншин в інших державах «невід'ємною складовою частиною зовнішньополітичної діяльності України». Уряд України має затверджувати державну цільову програму співпраці із закордонними українцями.

Указом Президента України за № 5 від 12.01.2015 затверджено «Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [25]. Дорожня карта та першочергові пріоритети реалізації Стратегії передбачають, зокрема, розробку «Програми популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі». Остання передбачає формування позитивного іміджу України як європейської, демократичної, конкурентоздатної держави, збільшення та оптимізації присутності України на міжнародних заходах та майданчиках, розширення її присутності у міжнародному культурному середовищі.

Розпорядженням КМ України за № 739-р від 11.10.2016 схвалено «Концепцію популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі». Йдеться, зокрема, про забезпечення ефективного використання можливостей українських культурно-інформаційних центрів за кордоном, створення системних і комплексних умов для формування позитивного туристичного іміджу.

«Доктрина інформаційної безпеки України», затверджена Указом Президента України за № 47 [26] від 25.02.2017, серед національних інтересів України у цій сфері визначає формування позитивного іміджу України у світі, донесення оперативної, достовірної та об'єктивної інформації про події в Україні до міжнародної спільноти. Механізм реалізації доктрини скеровує на розвиток публічної дипломатії, зокрема культурної, й активізацію скоординованої інформаційної роботи закордонних дипломатичних установ України.

Визнанням розуміння державою зростаючої ваги культурно-інформаційного забезпечення зовнішньополітичної діяльності стало внесення 2020 року до програми діяльності КМ України відповідного пріоритету (цілі 16.3 із підтримки бізнесу, культури та спорту), який містить публічну дипломатію, інформаційні кампанії за кордоном, спрямовані на створення прихильної громадської думки щодо України. Проект «Концепції державної політики щодо досягнення цілі 16.3 «Український бізнес, культура та спорт отримують гідну підтримку за кордоном» Програми діяльності Кабінету Міністрів України» передбачав 2020 року проведення близько 290 культурно-іміджевих заходів за кордоном [23].

В Україні культурна дипломатія, передусім, здійснюється Міністерством закордонних справ, Міністерством культури та інформаційної політики, Міністерством освіти і науки, іншими відомствами та установами, неурядовими громадськими організаціями і приватними особами. Зокрема, Міністерство культури та інформаційної політики України (у структурі якого діє Управління міжнародного співробітництва), відповідно до Положення про це відомство, здійснює заходи, спрямовані на популяризацію культурних надбань Українського народу за межами України і світової культури в Україні, залучає представників української діаспори до участі в культурно-мистецьких проектах та інших видах культурної діяльності, підтримує між-

народний культурний обмін і сприяє співробітництву державних установ, громадських організацій та приватного сектору у сфері міжнародного культурно-мистецького співробітництва [16, с. 80 – 83].

Одним із головних інструментів поширення за кордоном національного культурного продукту та інформації про культурно-цивілізаційні здобутки українського народу виступає культурна дипломатія як напрям діяльності МЗС України та сукупність спеціалізованих підрозділів (закладів) у структурі центрального апарату МЗС, дипломатичних представництв України, інших культурно-інформаційних закладів (установ, об'єднань) державного й громадського характеру.

Серед провідних завдань МЗС, визначених Положенням про це відомство: захист дипломатичними засобами і методами культурних й гуманітарних інтересів держави, реалізація зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями. Перед дипломатією поставлені, зокрема, завдання поширення за кордоном інформації про Україну, її місце і роль у світі для зміцнення позитивного міжнародного іміджу держави, забезпечення закордонних дипломатичних установ України відповідною інформаційною продукцією [24].

У грудні 2015 року в структурі Політичного департаменту МЗС України запровадили *Управління публічної дипломатії* (у складі відділів: культурної дипломатії; іміджевих проектів; зв'язків з громадськістю). Проте становлення підрозділу культурної дипломатії відбувалося повільно (три співробітники за штатом, частка на культурну дипломатію у бюджеті МЗС на 2016 рік не перевищувала 7,0 млн грн) [1, 14].

Відповідно до постанови КМ України за №1034 від 11.12.2019 «Деякі питання реформування державного управління» та з метою «посилення інституційної спроможності МЗС із формування державної політики у сфері зовнішніх зносин» з 19 грудня 2019 року наказом Міністра закордонних справ введено в дію нову структуру апарату МЗС України. Показово, що одним із двох Директоратів у складі МЗС став саме *Директорат публічної дипломатії* (38 штатних посад із 640 у центральному апараті МЗС), до компетенції якого

віднесено всю публічну комунікацію за кордоном, відносини з іноземною громадськістю та неурядовими об'єднаннями за кордоном, культурну дипломатію, іміджеві заходи на користь України тощо (нині підрозділ носить назву *Департаменту комунікацій та публічної дипломатії*). Крім того, важливі завдання із підтримання культурно-освітніх проектів для українців за межами України покладені на *Управління закордонного українства та гуманітарного співробітництва*.

Структуру згаданого Директорату утворили Управління публічної дипломатії та Управління з питань закордонного українства і гуманітарного співробітництва. До основних функцій Директорату (у частині, власне, культурної дипломатії) віднесено реалізацію проектів у сфері поліпшення міжнародного позитивного іміджу України, розробку нормативно-правових та концептуальних актів у сфері публічної та культурної дипломатії, підтримку діяльності Українського інституту, участь у заходах у сфері публічної та культурної дипломатії, координацію співробітництва міністерств і відомств, творчих колективів, митців із зарубіжними партнерами в рамках інформаційно-іміджевих та культурно-мистецьких заходів [15, 34].

12 березня 2021 року відбулася презентація документа «Публічна дипломатія МЗС 2.0»: Посилення голосу України в складних умовах гібридних загроз». Йшлося, зокрема, про пріоритетні проекти публічної дипломатії на культурному та науково-освітньому напрямках, завдання творення іміджу України як країни, привабливої для туризму, культурних відкриттів, освіти [18].

Указ Президента України за № 142 від 20.02.2006 затвердив «Положення про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України», який очолює дипломат у ранзі радника або першого секретаря відповідного дипломатичного представництва України.

На культурно-інформаційні підрозділи покладаються такі завдання:

- сприяння розвитку міжнародного співробітництва України з державою перебування в галузі культури, освіти, науки та техніки, туризму, фізичної культури і спорту;
- поширення в державі перебування інформації про Україну;
- ознайомлення громадян держави перебування з історією і культурою України, сприяння вивченню української мови на території цієї держави;
- підтримання зв'язків з українцями за кордоном, сприяння задоволенню їхніх культурно-мовних, інформаційних та інших потреб;
- поширення інформації про туристичні можливості та привабливість України, сприяння співробітництву з державою перебування у туристичній галузі.

Станом на грудень 2013 року в європейських країнах існувало 17 культурно-інформаційних центрів у складі закордонних дипломатичних установ України: в Австрії, Бельгії, Білорусі, Болгарії, Греції, Грузії, Естонії, Іспанії, Італії, Молдові, Польщі, Португалії,

Румунії, Туреччині, Угорщині, Франції, Чехії. При Посольстві України у ФРН діяла інформаційно-культурна агенція України [29].

До числа регулярних напрямів діяльності МЗС України впроваджено бюджетну програму «Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України» [20].

Помітну роль у розвитку культурної дипломатії відіграють представники української діаспори, створені ними науково-освітні, академічні, молодіжні, релігійні, культурні організації. Українці за кордоном культурно, інформаційно, політично впливають та сприяють формуванню позитивного іміджу української держави. У багатьох державах з ініціативи української діаспори створені українські центри, які сприяють розвитку міждержавної співпраці – наприклад, Український національно-культурний центр (м. Прага), Український інститут у Швеції [17, с. 28].

Особливу роль у розвитку міжнародно-культурної комунікації відіграє *Український інститут (УІ)* – державна установа, яка представляє українську культуру у світі та формує позитивний імідж України за кордоном. Як визначають розпорядчі документи, «Український інститут – державна установа, що працює у сфері культурної дипломатії. Діяльність установи спрямована на покращення розуміння і сприйняття України у світі та розвиток її культурних зв'язків з іншими країнами» [31].

Інститут був заснований розпорядженням КМ України за № 430-р від 21.06.2017 за зразком відомих спеціалізованих установ культурної дипломатії (як-от Британська Рада, Французький Інститут, Гете-Інститут, Польський Інститут, Інститут Сервантеса) та належить до сфери управління й фінансування МЗС України [27].

Фактично установа розпочала діяльність лише влітку 2018-го, маючи 12 штатних посад – її очолив професійний культурний менеджер В. Шейко (з 11-річним досвідом керівної роботи у представництві Британської Ради в Україні). 2018 року УІ мав бюджет у 20 млн грн (переважно на утримання себе) – натомість її директор вважав, що для розгортання роботи за кордоном необхідно щонайменше 200 – 300 млн грн. Існують плани розгортання з 2021-го 5 – 6 представництв недипломатичного статусу за кордоном [7].

Структуру УІ складають адміністрація та відділи: програмний, комунікаційний, інформаційно-аналітичний, юридичний, фінансовий, адміністративний, закупівель.

Ведеться робота із визначення моделі та створення мережі закордонних представництв УІ. На основі аналізу світового досвіду розглядаються такі можливі типи зарубіжних філій :

1. Філія або представництво державної установи «Український інститут», створені відповідно до законодавства країни перебування.

2. Неприбуткова організація, зареєстрована за кордоном, яка отримує статус представництва та право

здійснювати програмну діяльність від імені Українського інституту відповідно до рамкового договору та узгодженого бюджету.

3. Працівники закордонної дипломатичної установи України, які виконують функції представників (менеджерів) Українського інституту та безпосередньо підпорядковані Інституту щодо програмних та комунікаційних питань.

4. Фізичні особи, резиденти країни перебування, з якими Український інститут укладає трудові договори, уповноважуючи здійснювати відповідну діяльність за кордоном.

Для обговорення концептуальних засад та практики розвитку культурної дипломатії запроваджено фахову платформу «Міжнародний форум культурної дипломатії». У липні 2020-го МЗС та УІ провели серію дискусій щодо сучасних завдань культурницької діяльності за межами України.

Станом на 2020 рік УІ визначив такі *пріоритетні завдання своєї діяльності*:

- підвищення пізнаваності України у світі через поширення знання про Україну;
- популяризація української мови та культури за кордоном;

- розбудова міжнародного діалогу через підтримку міжнародних обмінів, забезпечення участі України у проектах співпраці в галузі креативних індустрій, культури, освіти, науки, економіки та інших сферах;

- поширення українського досвіду розвитку громадянського суспільства, державотворення, відданості цінностям свободи, демократії, національної єдності.

Розроблена Стратегія діяльності УІ на 2020 – 2024 роки. Нині до провідних форм діяльності Українського інституту віднесено:

- репрезентацію української культури за кордоном;
- забезпечення участі України у визначальних культурних, освітніх і наукових подіях світу, міжнародних обмінів та мобільності;
- провадження іміджевих проектів;
- популяризація за кордоном української мови та культурних здобутків тощо [31].

До 2021 року штатна чисельність установи зросла до 60 посад, бюджет перевищив 122 млн грн. Лише 2019-го УІ охопив своїми заходами 11 країн (цільова аудиторія – до 170 тис. осіб), у 49 країнах відбулися заходи із підтримки зв'язків із закордонними українцями, у 52 державах пройшло 149 заходів із забезпечення міжнародної присутності та забезпечення позитивного іміджу України. Серед заходів установи 84 спрямовувалися на підтримку української мови, літератури, культури, історії, традицій українського народу, 35 – безпосередньо стосувалися українського мистецтва [20].

За жанрово-змістовною спрямованістю згадані проекти УІ (на прикладі 2019 року) розподілялися так: візуальне мистецтво – 33 %; музика – 25 %; кіно – 10 %; перформативне мистецтво – 12 %; комунікації – 6 %; українська мова – 5 %; по 1 % – робота з діаспорою, академічні проекти, література [33].

Висновки. Отже, в Україні відбулося, з урахуванням світового й вітчизняного досвіду та актуальних потреб забезпечення зовнішньополітичних позицій України у світі, становлення *культурної дипломатії як специфічного соціокультурного інституту* із визначеними нормативно-правовими і концептуальними засадами, функціями, формами і методами діяльності.

Він носить міжвідомчий характер, спирається на відповідні структури в центральному апараті та дипломатичних представництвах МЗС України, афільовану з ними спеціалізовану установу (Український інститут), профільні підрозділи відомства культури України, культурно-мистецькі та громадські організації, допомогу об'єднань української діаспори.

Здійснюється стратегічне планування культурно-просвітницької діяльності за межами України, налагоджується співробітництво з урядами та установами культурної дипломатії, неурядовими організаціями з гуманітарної діяльності. Поліпшується фінансування, організаційно-кадрове й інформаційно-аналітичне забезпечення системи просування українського культурного продукту у світі.

Дмитро ВЕДЕНЕСЬВ,
*професор, доктор історичних наук,
професор кафедри арт-менеджменту
та івент-технологій Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв (Україна, Київ)*

Список використаних джерел:

- Ботанова К. Україна як бренд. Ольга Жук і нова культурна дипломатія у МЗС URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/02/22/208496/>
- Будков Д.В., Веденєсєв Д.В. Слово правди про Україну. Міжнародна інформаційна діяльність Української держави. 1917–1920. Монографія. – К.: К.І.С., 2004. – 235 с.
- Веденєсєв Д.В. Становлення культурної дипломатії Української Народної Республіки періоду Директорії (1918 – 1920 рр.) // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2019. – № 2. – С. 18 – 22.
- Веденєсєв Д. Асиметричний («гібридний») тип конфліктності: культурно-інформаційна складова // Культурологічні та мистецтвознавчі паралелі: науковий і практичний вимір. Матеріали міжнародного симпозіуму. 6 червня 2019 р. – К.: НАКККІМ, 2019. – С. 297 – 299.
- Веденєсєв Д. «Вишукана» гібридна зброя: ураження свідомості керманичів та інтелігенції // Виклики і ризики. Безпековий огляд Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння. – 2020. – № 9. – С. 20 – 32; № 10. – С. 14 – 26.
- Веденєсєв Д. «М'яка сила» і культурна дипломатія в парадигмі сучасних стратегій політичного впливу // Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір: матеріали IV міжнар. наук. конф. 3 – 4 листопада 2020 р. К.: НАКККІМ, 2020. – С. 36 – 37.
- Володимир Шейко: «Український інститут представлятиме інтереси і цінності сучасної української політичної нації» URL: https://lb.ua/culture/2018/06/13/400222_volodimir_sheyko_ukrainskiy.html
- Глаголев В.С., Бироков Н.И., Зарубина Н.Н. Межкультурная коммуникация в условиях глобализации: М.: Проспект, 2012. 214 с.
- Гуцал С.А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави // Стратегічні пріоритети. 2010. № 3. С. 106 – 113.
- Зикув Н.І. Культурна дипломатія у контексті міжнародних стратегічних комунікацій // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філологія. 2020. Вип. 22. С. 165 – 177.
- Інноваційна дипломатія XXI століття. К.: КІМО, 2012. 408 с.
- Іванов В. Эффективное войск и вооружений. Стратегия «мягкой силы» все более активно используется в мировой политике // Независимое военное обозрение. 2017. 19 мая.
- Костира І. Роль та місце культурної дипломатії у системі зовнішньополітичних відносин // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2018. Т.33. С. 141 – 146.
- Костров В. Культурна дипломатія України: чому не використовуємо резерви // Віче. 2016. № 14. С. 7 – 10.
- Кравченко В. МЗС з обмеженою відповідальністю // Дзеркало тижня. 2020. 11 – 17 січня.
- Культурна дипломатія: стратегія, моделі, напрями // Культурологічний альманах. Вип. 5. Вінниця, 2017. 188 с.
- Лудцишин Г., Гончарук А. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах // Humanitarian vision. Львів, 2017. Т.3. № 1. С. 25 – 30.
- МЗС України презентувало пріоритети публічної дипломатії на 2021 – 2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/news/mzs-ukrayini-prezentovalo-prioriteti-publichnoyi-diplomatiyi-na-2021-2025-roki>
- Оля Жук: Через економію на культурі під час війни Україну сприймають як жертву з віялом проблем. URL: <http://life.pravda.com.ua/culture/2017/02/15/222606/>
- Паспорт бюджетної програми на 2019 рік Українського інституту. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/budget/passports2019/passport-1401110.pdf>
- Петров В. В. Культурна дипломатія як інструмент протидії гібридним загрозам // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Вип. 1. 2019. С. 186 – 190.
- Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України: зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. О. П. Розумної, Т. В. Черненко. К.: НІСД, 2016. 92 с.
- Проект «Концепції державної політики щодо досягнення цілі 16.3 «Український бізнес, культура та спорт отримують гідну підтримку за кордоном» Програми діяльності Кабінету Міністрів України» URL: <https://program.kmu.gov.ua/meta/ukrainskij-biznes-kultura-ta-sport-otrimuut-gidnu-pidtrimku-za-kordonom>
- Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України. Постанова КМ України від 30 березня 2016 р. № 281 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#n8>
- Про «Стратегію сталого розвитку «Україна-2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>
- Про утворення державної установи «Український інститут». Розпорядження КМ України від 21 червня 2017 р. № 431-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/250094619>
- Процюк М. В. Публічна і культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 2. С. 21 – 28.
- Розумна О.П. Оптимізація посилення культурної присутності України в Європі. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. 13 травня 2014 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/optimizaciya-posilennya-kulturnoi-prisutnosti-ukraini-v-evropi>
- Сербіна Н. Ф., Кучмій О.П. Культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики сучасної європейської держави // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. № 1. С. 122 – 131.
- Стратегія Українського інституту на 2020–2024 рр. URL: <https://ui12.sharepoint.com/sites/A12/comms/Shared%20Documents/Website/Public%20Docs/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202020-2024/Strategy-Ukrainian%20Institute.pdf>
- Інноваційна дипломатія XXI століття. К.: КІМО, 2012. 408 с.
- Український інститут. Річний звіт за 2019 р. URL: https://ui.org.ua/annualreport2019?fbclid=IwAR1zXQ7vqm64SHzqpbI8i69_hq74zAPcvbBtDYoy6UcbmwnxWV0jfsA9YeQ
- У нас достатньо засобів, щоб досягти поставлених цілей – дипломат про МЗС Зеленського URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2019-12-22/u-nas-dostatochno-sredstv-dlya-togo-ctoboyi-dostich-postavlenyih-tseley---diplomato-o-mide-zelenskogo/29977>
- Ціватий В.Г. Зовнішня культурна політика України (1991 – 2011 рр.) // міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. К., 2011. Вип.20. С.70 – 83.
- Шамборовський Г., Мусієнко Н. Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні // Агора: 36. наук статей, 2015. Вип.14. С. 91 – 100.

Перший фестиваль української культури в Лівані

УДК 32:94

КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ (на прикладі Лівану)

Роль культурної дипломатії як інструмента зміцнення національної безпеки, захисту національних інтересів і розбудови національної ідентичності особливо зростає і навіть стає критичною через закриті кордони та обмеження прямих контактів під час пандемії та інших світових криз. Особливо важливою є роль «м'якої сили» на Близькому Сході, який відзначається нестабільною політичною, економічною та безпековою ситуацією, а також довготривалою війною у Сирії, що помітно впливає на розвиток подій у регіоні. Особливих підходів до міжконфесійного діалогу та здійснення культурних проєктів близькосхідної культурної палітри вимагає значна конфесійна та етнічна строкатість. Ліван є країною надзвичайно багатой ранньої християнської історії. Саме через це до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО була занесена Ваді Кадіша (Священна Долина), де знаходяться унікальні печери та монастирі з часів раннього християнства.

У сучасному світі для України важливими пріоритетами культурної дипломатії у Близькосхідному регіоні є «м'яке лобювання» наших зовнішньополітичних пріоритетів – таких як поширення правдивої інформації про російську окупацію Криму та російську агресію на Донбасі, трагічні сторінки української історії, пов'язані зі злочинами тоталітарного сталінського режиму. Водночас слід взяти до уваги той факт, що у Близькосхідному регіоні все ще залишається значна інертність у сприйнятті України як «радянської республіки» чи «частини колишнього Радянського Союзу» та країни «російської орбіти». Тому надзвичайно важливою є робота над поверненням української ідентичності багатьом відомим діячам культури, які досі мають російське або радянське маркування, та консолідація української діаспори на-

вколо наших культурних цінностей. Для просування українського наративу в історичних дискусіях важливу роль відіграють такі чинники як створення якісного культурного продукту та пошуки ліванських партнерів для здійснення важливих для України спільних проєктів міжкультурних комунікацій. Пріоритетними тут є університетське середовище та наукові інституції. Проєкти культурної дипломатії ґрунтуються, як правило, на спільних історичних дослідженнях, необхідних для їхнього ефективного втілення.

До важливих українсько-ліванських спільних проєктів належить співпраця у дослідженнях **Голодомору 1932 – 1933 років в Україні та Великого Голоду у Лівані 1914 – 1918 років**. Для Посольства України в Лівані пошуки партнерів почалися з глибокого вивчення історії, завдяки чому з'ясувалося, що історичні події, пов'язані з ліванською трагедією у часи Першої світової війни, та трагедія Голодомору в Україні мають багато спільного. Так виникла ідея співпраці з Університетом Святого Духу в Каслику, який проводить дослідження з цієї тематики. Її результатом стало проведення круглого столу, присвяченого дослідженню Голодомору в Україні та Великого Голоду у Гірському Лівані. До участі було запрошено українських та ліванських дослідників Голодоморів.

Проведенню наукового заходу передувала інтенсивна інформаційна кампанія. Зокрема, інформаційні матеріали, присвячені 85-м роковинам Голодомору 1932 – 1933 років в Україні, вийшли у провідних ліванських газетах «The Daily Star», «L'Orient Le Jour», «An-Nahar», на сторінках ліванського інформаційного агентства «NNA», а також на офіційному вебпорталі Посольства та в соціальних мережах. Важливим допо-

вненням до круглого столу стала спільна фотовиставка на тему «Голодомор в Україні (1932 – 1933) та в Лівані (1914 – 1918)». Ця подія мала своє продовження вже в Україні. За сприяння Посольства в Міжнародному форумі, присвяченому 85-м роковинам Голодомору в Україні, взяла участь ліванська делегація на чолі з депутатом Парламенту Лівану Б. Абдаллою. Так подібні сторінки в історії двох країн змогли об'єднати науковців у спільних проектах та двосторонніх візитах.

Ще одним прикладом культурної дипломатії стала співпраця Українського Католицького університету у Львові та Університету Нотр-Дам в Луайзе. 28 лютого 2018 року відбувся круглий стіл, присвячений проблемі прав кримських татар в окупованому Криму на тему: «Human Rights, Late Modernity and Post-Truth Attitudes: Epistemological Reflections on Crimea and Crimean Tatars. Four years On (February 2014 – February 2018)».

Кримська тематика є однією з найактуальніших у дипломатичній діяльності Посольства України в Лівані, адже, за словами Е. Джапарової, через контекст ісламу в Україні та контекст культури кримських татар можна відкривати двері ісламської культури, які до сьогодні не були відкриті. До участі у круглому столі, присвяченому проблемам кримських татар у Криму, долучилися відомі політичні діячі України, провідні науковці та експерти України, Лівану й Туреччини, представники дипломатичного корпусу України, Лівану, Туреччини, Європейського Союзу, Польщі, ліванські ЗМІ, українська громада Лівану. Спеціальними доповідачами на заході стали народний депутат України, лідер кримських татар М. Джемільєв та заступник Голови Меджлісу кримськотатарського народу І. Умеров, професор, віцеканцлер Українського католицького університету (Львів) М. Маринович, ліванський вчений професор Є. Сенсеніг, турецький дослідник Ф. Шахін.

Логічним продовженням цих заходів стали проекти, які мали потужний резонанс у ліванських масмедіа. 23 травня 2019 року Посольство України в Лівані провело Міжнародний форум, присвячений проблемі захисту прав кримських татар у Криму. Захід проходив під патронатом Міністерства культури Ліванської Республіки в рамках Фестивалю української культури в Лівані (8 – 23 травня 2019 року). У Форумі взяли участь народні депутати України М. Джемільєв, С. Соболєв та Л. Ємець, співачка Джамали, представники дипломатичного корпусу України, Лівану, Румунії, Швейцарії, Аргентини, Бразилії, Чилі, представники політичних, ділових, освітянських, наукових, культурних кіл Лівану, місцеві ЗМІ, українська громада Лівану. Мистецькою кульмінацією цієї події став концерт народної артистки України, переможниці пісенного конкурсу «Євробачення» Джамали, яка заспівала арабською мовою пісню ліванської мегазірки Фейруз. Також цього дня відбулася кримськотатарська мистецька виставка «Зінжир.

Ланки пам'яті» Р. Скибіна, присвячена вшануванню пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу.

З кримською проблематикою тісно пов'язана і проблема правдивого висвітлення **російської агресії на Донбасі**, що належить до пріоритетів культурної дипломатії. Одним з її найдієвіших засобів є кінематограф. Великий резонанс у Лівані викликали покази художнього фільму «Кіборги» та документального фільму «У полі», які розповідають про війну на Сході України. «Кіборги» демонструвалися у рамках Третього фестивалю українського кіно в Лівані. Органічним доповненням до фільму стала фотовиставка «Спогади солдата», присвячена подіям, пов'язаним зі збройною російською агресією на Сході України. Авторами фотовиставки стали учасники бойових дій у Донецькому аеропорту Ю. Ломов та Р. Боровик.

Ще один український фільм про війну на Донбасі був показаний 15 – 16 лютого 2020 року у м. Тір у рамках Міжнародного фестивалю короткометражних фільмів – це стрічка «У полі» режисера О. Шкрабака. Загалом протягом останніх чотирьох років у Лівані пройшли чотири фестивалі українського кіно. Демонстрація фестивальных фільмів відбувалася не тільки у Бейруті, а й у таких важливих регіональних центрах як Сайда, Тір (Сур), Тріполі, Захле, Анфе.

Для Посольства України у Лівані серед пріоритетних є проекти культурної дипломатії, спрямовані на **підтримку видань літератури** як одного з основних засобів культурного впливу. Основним фокусом тут є перекладацькі проекти, що можуть бути поширені також на весь арабський світ, населення якого становить понад 360 млн чоловік.

Особливе місце серед видань Посольства України у Лівані посідає «**Мазепинське Євангеліє**» – титульне Чотириєвангеліє арабською мовою, надруковане у січні 1708 року в Алеппо коштом І. Мазепи¹. Ця книга, з одного боку, є свідченням давніх історичних зв'язків України з левантійським Близьким Сходом, а з іншого – відкриттям практично невідомої сторінки з життя та діяльності гетьмана І. Мазепи як великого мецената православного Близького Сходу на зламі XVII – XVIII століть. Взаємини України й Антіохійського патріархату у ті часи були надзвичайно активними та плідними. Варто згадати візити Антіохійських Патріархів

Концерт української співачки Джамали

¹Книга Чесного Непорочного Євангелія, Світильника, що сяє й освітлює: Євангеліє Мазепинське (арабське) / упор., передмова І. Осташ; вступ. слово митрополит Олександр (Драбинко), І. Осташ; наук. ред. В. Рибалкін; пер. В. Даллул. К.: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, 2021. 409 с., іл.

Посол України в Лівані під час зустрічі з Президентом Арабського культурного клубу Ф. Тамімом

Йоакима та Макарія до України. Про подорож Макарія та його контакти з гетьманом Б. Хмельницьким написав його син П. Алепський, а один із його рукописних списків «Подорожей патріарха Антіохійського Макарія» зберігається у Києві.

Київський примірник «Мазепинського Євангелія» було знайдено під час роботи над цим проектом у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Ця історична реліквія майже сто років «переховувалася» в книгозбірнях. Факсимільне видання «Мазепинського Євангелія» буде передано антіохійським та іншим близькосхідним церковним ієрархам і стане своєрідним нагадуванням про ті часи та свідченням мудрої політики гетьмана І. Мазепи щодо підтримки православних Близького Сходу.

Протягом останніх декількох років за підтримки Посольства України в Лівані та ГО «Громада українців Лівану» у світ вийшла ціла бібліотечка арабомовних перекладів творів української літератури, історичних досліджень, словників тощо. Серед них – «Зів'яле листя» І. Франка, «Бейрутські оповідання» та «Пальмове гілля» А. Кримського, «Короткий курс історії України» О. Палія, «Український Ліван» І. Осташа, Українсько-арабський словник (упорядники Ю. Кочержинський, А. Субх). 2020 року підготовлено до друку видання арабською мовою книги В. Григоровича-Барського «Мандри по Святих Місцях Сходу з 1723 по 1747 рік» та двох томів вибраних творів Лесі Українки у рамках відзначення 150-річчя з дня народження видатної української письменниці.

Книга «Український Ліван» розповідає про майже 2000-літню історію культурних взаємин між Україною та Ліваном від давніх часів до сучасності, про невідомі сторінки спільної політичної та дипломатичної історії України й Лівану¹, зокрема про В. Чайковського (Музаффера Паші) та О. Боголюбського. **Музаффер Паша** мав українське коріння, його батьком був Михайло Чайка-Чайковський, який увійшов в історію як український і польський письменник, котрий у своїх творах оспівував історію козацтва. Імператорським указом Музаффер був призначений губернатором Гірського Лівану терміном на п'ять років, отримавши звання müşir (паша)².

Почесним консулом у Бейруті й Дамаску був професор **Олексій Григорович Боголюбський**. Його консульська грамота була останнім консульським призначенням уряду УНР. На той час у Бейруті було понад 100 українців, з котрих більшість визнавали себе громадянами УНР. У Дамаску кількість українських громадян не перевищувала 25 – 30 осіб. Професора О. Боголюбського було призначено почесним консулом УНР у Дамаску та Сирії наказом МЗС від 8 травня 1923 року (без утримання)³. Офіційний лист про призначення О. Боголюбського було надіслано до Верховного комісара в Сирії і Лівані М. Вейгана. Він був підписаний керуючим МЗС Я. Токаржевським-Карашевцем 18 травня 1923 року – зважаючи на тяглість в історії українських державних інститутів, цей день можна вважати ще датою встановлення дипломатичних взаємин між Україною та Ліваном і Сирією.

Книгу «Український Ліван» було екранізовано в однойменну стрічку (автор І. Осташ, режисер С. Литвинов, оператор М. Шелест). Її прем'єра відбулася у Бейруті, Захле, Сайді та Анфе під час IV Фестивалю українського кіно у Лівані (21 лютого – 4 березня 2020 року).

Одним з пріоритетів культурної дипломатії є розширення української присутності у країні та Близькосхідному регіоні, увічнення пам'яті видатних українців, які відвідували Ліван чи залишили помітний слід в його історії. Зведення пам'ятників, створення українських парків, скверів та вулиць, встановлення меморіальних знаків, випуск загальнонаціональних поштових марок, присвячених видатним українцям тощо – шлях до цього. Задум і реалізація таких проектів культурної дипломатії дуже часто залежить від партнерських контактів не тільки у столиці на рівні органів центральної влади.

Особливе місце в історії паломництва до Святої Землі займає постать українського мандрівника і прощанина, письменника і дослідника **Василя Григоровича-Барського**⁴, яка є унікальною в історії двох наших країн – України та Лівану. Він досить детально описав життя багатьох європейських і близькосхідних міст, зокрема українських та ліванських, початку XVIII століття, зробивши неоціненний внесок до історичної науки.

Посольство України у Лівані активно працює над увічненням пам'яті В. Барського у тих місцях, які він відвідав та описав. Так, у травні 2019 року в Українському сквері в Біблосі було встановлено пам'ятний камінь роботи випускника Київської Ака-

¹Осташ І. Український Ліван. Київ: Дуліби, 2019. 368 с.

²Muzaffer Pasha, New Governor of the Lebanon // The Illustrated London News. 1902. October 11. URL: <http://www.lookandlearn.com/history-images/U276158/Muzaffer-Pasha-New-Governor-of-the-Lebanon?img=165768&cat=history-pictures>

³Детальніше див.: Магяш Ірина. Перший український представник у Сирії та Лівані // Зовнішні справи. 2018/ № 1. С. 34 – 38.

⁴Григорович-Барський В. Мандри по Святих Місцях Сходу з 1723 по 1747 рік / пер. з давньоукр., післям. та прим. П. Білоуса; передм. О. Субтельного; за ред. М. Москаленка. К.: Вид-во С. Павличко «Основи», 2000. 768 с.

демії мистецтв ліванського скульптора П'єра Карама зі словами В. Барського про це давнє місто. Це стало можливим завдяки співпраці Посольства та муніципалітету Біблоса. Відтепер у місті, де народився найдавніший у світі фінікійський алфавіт, символічно увічнено пам'ять про киянина, який залишив один з найдавніших описів Лівану.

Відкриття самого скверу відбулося 18 травня 2019 року в рамках Дня України у цій культурній, туристичній та історичній перлині Лівану. Пам'ятний камінь встановлено поруч з роботою українського скульптора М. Горлового «Берегиня». **Український День у Біблосі** запам'ятався також парадом українських вишиванок у старовинній частині міста, завершившись фантастичним концертом українського гурту бандуристів «Шпилясті Кобзарі» та виступами музичних колективів української громади у «серці Біблоса» – давньоримському амфітеатрі поблизу старовинної фортеці.

З Лівану почалося знайомство з арабським Сходом **Агатангела Кримського**, який перебував з жовтня 1896-го до травня 1898 року в основному у Бейруті та гірському містечку Шуейр. Молодий учений жив у ліванській сім'ї, працював у рукописних сховищах та бібліотеках, збирав багатий матеріал про звичаї, традиції і побут ліванців, особливості арабської мови у цьому регіоні. Його листування з рідними лягло в основу книги «Бейрутські оповідання»⁵, а саме перебування на ліванських землях надихнуло на написання бейрутсько-го циклу віршів «Пальмове гілля»⁶.

22 червня 2019 року у муніципалітеті ліванського міста Шуейр відбулося відкриття музейної експозиції видатного українського вченого, письменника, перекладача, що складалася з частини листів А. Кримського з Лівану до рідних в Україні та фотоматеріалів про перебування науковця у Шуейрі, які згодом стануть основою для майбутнього музею А. Кримського у цьому місті. На відкритті виставки відбулася передача муніципалітету Шуейру скульптурного погруддя А. Кримського, виконаного П'єром Карамом. Захід відбувся за сприяння Посольства України у Лівані й за підтримки муніципалітету міста Дгур-а-Шуейр та Айн ал-Синдяне, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державного архіву-музею літератури і мистецтва України та ГО «Громада українців Лівану».

Маркування українських місць можна поєднувати зі **створенням туристичних маршрутів**, а також організацією подорожей. У рік 150-річчя А. Кримського заплановано започаткувати туристичний маршрут місцями великого вченого у Дгур-а-Шуейрі. До нього увійдуть його улюблені локації: монастирі св. Єліаса та св. Іоана, Отче джерело, Монастирський ліс, Церква Пресвятої Богородиці, гора Саннін.

Лідія Липковська – видатна оперна співачка українського походження, яка завдяки своєму неперевершеному співочому таланту та унікальному тембру голосу

вважалася перлиною багатьох оперних театрів світу протягом першої половини ХХ століття. Народилася 28 квітня (10 травня) 1884 року у селі Бабин Хотинського повіту Бессарабської губернії (нині – Кельменецький р-н Чернівецької обл.) у сім'ї сільського вчителя. Л. Липковська була солісткою Імператорського Маріїнського театру, виступала на відомих оперних сценах Європи («Ла Скала», «Ковент-Гарден», «Шатле», «Гранд-опера» та інші) і США («Метрополітен-опера»), а також у Канаді, Японії, Китаї, Сингапурі, Індії, Австралії та Новій Зеландії. Після закінчення співочої кар'єри вона з 1952 року працювала професором Академії мистецтв у Бейруті. Тут 22 березня 1955-го обірвався її земний шлях.

Посольство розпочало пошуки могили співачки, які привели до місця її останнього спочинку – на кладовище церкви Святої Марії в Ашрафіє (Бейрут). Разом з ГО «Громада українців Лівану» було здійснено реставрацію могили Л. Липковської. У травні 2018 року до дня народження Л. Липковської Посольство України у Лівані провело в Бейруті концерт народної артистки України В. Лук'янець та ліванського тенора Е. Франціса у супроводі Ліванського філармонічного оркестру на чолі з маестро Л. Баальбакі. 2019-го відомий український скульптор М. Горловий виготовив погруддя Л. Липковської для Ліванської академії мистецтв, де останні роки свого життя працювала оперна діва.

Пріоритетним проектом культурної дипломатії у Лівані стало створення поруч із Посольством України, недалеко від Президентського палацу, **Українського парку**. Президент муніципалітету Баабди А. Хелю та місцеві депутати підтримали цю ідею. Урочиста церемонія його відкриття відбулася 9 березня 2017 року на святі, приуроченому до Шевченківських днів, за участі представників української громади, ліванських і українських політиків, дипломатів, ліванських випускників українських освітніх закладів. У парку висадили українські та ліванські символи – два куці калини, паросток тисячолітнього дубу з батьківщини Т. Шевченка, каштан, три сосни та ліванський кедр.

Ліванський кедр понад сто разів згадується у тексті Біблії. Він є також символом Лівану, який зображено на державному прапорі. До списку світової спадщини ЮНЕСКО занесено реліктовий кедровий гай, який називають ще Божим. Однак кедрові ліси були бездумно і безжалюно винищені. Тому на сьогодні це серйозна екологічна проблема, яка перебуває на контролі державних природоохоронних органів та багатьох не-

Концерт українського колективу бандуристів «Шпилясті Кобзарі» у м. Сайда і Тріполі. Травень 2018 року

⁵Кримський А. Бейрутські оповідання. Київ: Друк. Укр. наук. т-ва, 1919. 72 с.

⁶Кримський А. Пальмове гілля. Екзотичні поезії. Ч. I (1898 – 1901). Ч. II (1903 – 1908). К.: Вид. т-во «Слово», 1923. 167 с.

Ігор Осташ, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ліванській Республіці

державних організацій. Створено державні кедрові заповідники у Бшаррі, Таннуріні, Шуфі. З метою повернення уваги до цієї теми Посольство України у Лівані у співпраці з громадською організацією «Інститут Кедру» здійснило проект висадки саджанців кедру у Бшарському заповіднику. У Таннурінському заповіднику також було здійснено висадку кедрів разом з Міністром екології Лівану ФадіЖреїсаті та Міс Лівану – 2018 Майєю Рейді, яка має українське походження.

9 березня 2020-го в Українському парку з нагоди 206-ї річниці від дня народження Т. Шевченка встановлено кам'яну брилу із вкарбованим текстом «Заповіту» арабською мовою у перекладі видатного ліванського письменника М. Нуайме як перший елемент майбутньої скульптурної композиції **пам'ятника Т. Шевченку-художнику** з палітрою в руці та мольбертом (скульптор П. Карам). М. Нуайме також вчився в Україні – протягом 1906 – 1911 років був учнем Полтавської духовної семінарії.

Культурна дипломатія також ґрунтується на глибокому вивченні історії країни перебування, коли можна знайти цікаві паралелі чи аналогії. Так, **фінікійська історія Лівану** є предметом гордості ліванців. Аналогом фінікійської культури в Україні, щоправда дещо молодшим, є трипільська культура. Тому деякі проекти Посольства України у Лівані були пов'язані саме з ідеєю «символічної зустрічі» цих цивілізацій. Цьому послужила мистецька виставка **«Від Трипілья до сучасності»**. Її відкриття відбулося 8 травня 2019-го в ALBA – Ліванській академії мистецтв. Вона стала першою подією Фестивалю української культури, який проводився під патронатом Міністерства культури Лівану. На виставці було представлено більше ніж 40 мистецьких творів українських художників і скульпторів. Виставку презентували гості з України, художники-куратори проекту: О. Мельник, О. Соловей та В. Корчинський. Ще одним важливим елементом фінікійської цивілізації є **фінікійський алфавіт**. Тому традиційним і щорічним проектом Посольства стало проведення Дня української писемності та диктантів національної єдності саме у Біблосі. Вони відбувають-

ся за підтримки муніципалітету міста Біблос та ГО «Громада українців Лівану».

Одним з українських культурних брендів у Лівані став **Український фестиваль у гірському містечку Дума**, де щороку проходять найбільші етнофестивалі Близького Сходу. У рамках фестивалів було відкрито Українську домівку в муніципалітеті міста, відбулися концерти за участі української співачки Ілларії, етногурту «Онуки», українсько-ліванських танцювальних колективів, актриси Київського театру ім. І. Франка В. Васалатій. Ще одним цікавим фестивалним проектом була мистецька виставка **«Дума про Думу»** трьох українських художників – О. Солов'я, О. Мельника та В. Корчинського, яка стала наслідком майже тижневого пленеру в Думі та її околицях. Їхні роботи стали частиною мистецької галереї Українського дому в цьому гірському містечку. Родзинкою Українського фестивалю у Думі став **проект кулінарної дипломатії** – зйомки кулінарного шоу на ліванському телеканалі «Télé Liban». У ньому популярний ліванський шеф-кухар Антуан з командою українського посольства приготував традиційну українську страву – борщ. Тепер завдяки каналу «Télé Liban» ліванці добре знають походження цієї страви. Українські господині готували також голубці, вареники, млинці, маківник і частували ними гостей. Рецепт приготування борщу (від Посла) увійшов до видання «Кулінарна дипломатія»⁷.

Ігор ОСТАШ,
*Надзвичайний та Повноважний
Посол України у Ліванській Республіці*

Список використаних джерел:

1. В. Григорович-Барський. Мандрі по Святых Місцях Сходу з 1723 по 1747 рік / Пер. з давньоукр., післям. та прим. П. Білоуса; Передм. О. Субтельного; за ред. М. Москаленка. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. – 768 с.
2. А.М. Добрянський. Лідія Липковська / А. М. Добрянський. – Чернівці: Буковина, 2000. – 47 с.
3. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890 – 1941): [в 2 т.] / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – Київ: [Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України], 2005. – (Наукова спадщина сходознавців). Т. 1: 1890 – 1917 / відп. ред. вип. О. Д. Василюк. – 2005. – 499 с.
4. Книга Чесного Непорочного Євангелія, Світильника, що сяє й освітлює: Євангеліє Мазепинське (арабське) / упор., передмова І. Осташ; вступ. слово митрополит Олександр (Драбинко), І. Осташ; наук. ред. В. Рибалкін; пер. В. Даллал. – К.: Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, 2021. – 409 с., іл.
5. Кримський А. Бейрутські оповідання (1897) / А. Кримський. – Київ: Друк. Укр. наук. т-ва, 1919. – 72 с.
6. Кримський А. Пальмове гілля. Екзотичні поезії. Частина I (1898 – 1901). Частина II (1903 – 1908). – К.: Видавниче Т-во «Слово», 1923. – 167 с.
7. Кримський А.Е. Письма из Ливана (1896–1898) / А.Е. Кримський. – М.: Наука, 1975. – 312 с.
8. І. Осташ. Український Ліван / І. Осташ. – Київ: Дуліби, 2019. – 368 с.
9. ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 3.
10. Dining with Diplomats. Lebanon. Ambassadors' Personal Stories & Favorite Recipes / Vivianne Enea & Sabina Llewellyn-Davies.
11. Joseph S. Nye Jr. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone / Joseph S. Nye Jr. – Oxford University Press, 2002. – 222 p.
12. Muzaffer Pasha, New Governor of the Lebanon // The Illustrated London News. – 1902. – October 11. – Режим доступу : <http://www.lookandlearn.com/history-images/U276158/Muzaffer-Pasha-New-Governor-of-the-Lebanon?img=165768&cat=history-pictures>

⁷Dining with Diplomats. Lebanon. Ambassadors' Personal Stories & Favorite Recipes / Vivianne Enea & Sabina Llewellyn-Davies.

Відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку в Софії. 2016 рік

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ПРОЕКТИ В БОЛГАРІЇ: ТРАДИЦІЇ І МОДЕРНІ ПРАКТИКИ

Специфікою сучасної культурної промоції України в Болгарії є застосування новітніх ефективних моделей і водночас продовження традицій, що їх започаткували перші дипломати Української Народної Республіки в Царстві Болгарія (1918 – 1921) та українські організації (1920 – 1930), які співпрацювали з Урядом УНР в еміграції. На початку 1990-х років щойно відкрите посольство незалежної України розпочинало свою роботу в атмосфері доброзичливого ставлення Болгарії до молодой держави, що сприяло розвитку культурно-гуманітарної співпраці й двосторонньої договірно-правової бази.

Системним інструментом розширення української культурної присутності в болгарському інформаційному просторі та публічної комунікації українського диппредставництва в Софії у 1990-х роках стало видання щомісячного інформаційного бюлетеня «Україна» болгарською мовою (1994 – 1998). Для представлення самобутності української культури було ініційовано брифінги з нагоди Дня Незалежності, культурні акції у співпраці з Товариством «Україна – Болгарія», зустрічі та літературні вечори, розпочато творчу співпрацю із Союзом болгарських перекладачів, у межах якої болгарською мовою видано «Історію України» О. Субтельного. Впродовж 2000 – 2013 років функцію інформаційного бюлетеня перебрала вебсторінка дипустанови в інтернеті (www.ukramb.bol.bg), що діяла до переведення всіх українських дипмісій на єдину

платформу www.mfa.gov.ua. З 2014 року додатковим каналом інформування про діяльність посольства, українсько-болгарські взаємини та важливі події в Україні стала сторінка у фейсбуці.

Крім традиційних форм співпраці українського посольства з редакціями болгарських ЗМІ, теле- та радіо-програм було видано чотири тематичні номери журналу «Європа-2001». Спецвипуск цього часопису приурочили до століття української дипломатичної служби – до нього ввійшли публікації українських і болгарських науковців І. Манасієвої, І. Матяш, І. Дацківа. Неперсичним за важливістю проектом стало науково-публіцистичне видання «Сестра моя, Софія», яке редакція газети «День» підготувала у співпраці з посольством. Переклад книжки болгарською мовою з'явився у болгарських книгарнях у листопаді 2020 року.

Лейтмотивом більшості акцій публічної дипломатії України у Болгарії 2018-го було відзначення 100-річчя встановлення дипломатичних відносин між УНР і Царством Болгарія. У Дипломатичному інституті при МЗС Болгарії провели конференцію «100 років українсько-болгарських дипломатичних відносин: європейський контекст» під головуванням заступників міністрів закордонних справ відповідних держав В. Боднаря та Ю. Штерка. У межах заходу показали документальний фільм «Перший мирний договір світової війни» та відкрили виставку історичних документів: оригіналів Брестського мирного договору, Вірчих грамот Посла

УНР у Царстві Болгарія О. Шульгина та інших. Матеріали для експозиції надав Державний архів Болгарії.

Головним заходом святкування 100-річчя стало проведення за ініціативою Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин Міжнародної наукової конференції «Україна і Болгарія в історії Європи» в Софії 18 – 19 червня 2018 року у Болгарській академії наук. Захід відкрили Президент БАН академік Ю. Ревальський, директор Інституту історичних досліджень БАН Д. Вачков і голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин І. Матяш. Учасники конференції мали змогу ознайомитися з виставкою документів «Українська дипломатія 1917 – 1924 рр.: зародження національних традицій» (авторка – І. Матяш), підготовленою за сприяння МЗС України. За результатами конференції було підписано угоду про співпрацю між Інститутом історії НАН України та Інститутом історичних досліджень БАН, створено Комісію істориків України та Болгарії. Конференція та численна представницька делегація українських учених-істориків стала першим заходом такого масштабу за роки незалежності України.

Упродовж 2019 – 2020 років Україна публікувала спеціальні відеопривітання з важливими для болгарського народу святами: День Конституції (16 квітня), День болгарського просвітництва, культури та слов'янської писемності (24 травня). Такі ролики сприяли утвердженню позитивного образу України як дружньої держави, дипломатичні представники якої володіють мовою країни перебування й демонструють повагу до історії Болгарії та культури її народу.

Важливим інструментом української дипломатичної присутності в Болгарії є *увічнення пам'яті видатних українців, творчість яких духовно зближувала український і болгарський народи*. Вплив М. Драгоманова, його софійського періоду творчості (1889 – 1895) на болгарську науку й освіту майже відразу привернув увагу українських дипломатів як важливий інформаційний привід для промоції України й двосторонніх відносин з Болгарією. Було відновлено традицію урочистого вшанування вченого, церемонії покладання квітів до його могили на Софійському цвинтарі та пам'ятника (автор – скульптор М. Парашук), урочисто відкритого 1932 року за участі болгарського істеблш-

менту й Міністра закордонних справ УНР О. Шульгина. 1994 року Посольство України у Болгарії ініціювало встановлення меморіальної дошки професорові М. Драгоманову в м. Софії, яку було відкрито в грудні 1996-го на будинку, де проживав учений, за адресою: вул. Денкоглу, 40.

2005 року, до 110-х роковин ушанування пам'яті М. Драгоманова, болгарською мовою вийшов збірник архівних статей, щоденників і листів (упорядниці – П. Кинева) як результат опрацювання особистого фонду вченого в Науковому архіві БАН. З 2006-го українське представництво виступало як співзасновник Міжнародної конференції «Драгомановські студії» та фінансово сприяло у виданні збірника матеріалів 14-ти конференцій поспіль.

Пам'ятні місця, пов'язані з перебуванням М. Драгоманова в Софії, стали частиною брошури «Сліди видатних українців» (2017). У грудні 2019-го в головній будівлі БАН проведено виставку фондів М. Драгоманова з Наукового архіву. Вдаючись до нових форм промоції України, до 125-х роковин М. Драгоманова посольство підготувало тримовний відеопроєкт про болгарський період життя та наукової діяльності вченого. У червні 2020 року відповідне відео було розміщено на ютубканалі диппредставництва.

Намагаючись виправити історичну несправедливість та повернути із забуття видатного українського громадського й культурного діяча – скульптора М. Парашука, Посольство України в Болгарії ще в 1990-х роках розпочало роботу з відновлення його доброго імені. Першим масштабним заходом за цим напрямом стала виставка праць митця у жовтні 1995-го, яку ініціювало зазначене посольство. Івент було проведено в Будинку архітекторів у межах Міжнародного форуму «Зустрічі європейських культур». Значна частина експозиції – унікальні архівні документи та гіпсові скульптури. На честь видатного українця-скульптора у Софії названо вулицю, встановлено меморіальну дошку за адресою: вул. Денкоглу, 37. На Центральному кладовищі Софії 1998 року було відкрито меморіальний комплекс із бронзовим погруддям митця, яке виконав болгарський скульптор В. Рашидов. Для збереження та вивчення творчої спадщини М. Парашука посольство 2000 й 2007 років підтримало видання каталогів до-

Фотопринтне видання «Українсько-болгарський преглед». 2020 рік

Виставка українських стародруків. 2016 рік

Виставка «М. Парашук: український скульптор змінив Софію». 2018 рік

Збірник архівних документів про діяльність М. Парашука. 2016 рік

кументів із болгарських архівів «Українська еміграція в Болгарії після Першої світової війни» та «Проф. Михайло Іванович Парашук: український скульптор і знаний громадський діяч», а також 2016-го – збірника архівних документів, які стосувалися діяльності М. Парашука та українських емігрантів у Болгарії у XX столітті (укладачі – Е. Хакова та В. Москаленко). Окремі гіпсові скульптури М. Парашука було передано до українських музейних інституцій. Зокрема, бюст С. Петлюри – до Тернопільського обласного краєзнавчого музею, а бюст Міністра закордонних справ УНР О. Шульгина – до Музею МЗС України.

У жовтні 2018 року до 140-річчя з дня народження митця дипмісія у співпраці із Союзом архітекторів Болгарії представили фотовиставку «Михайло Парашук: український скульптор змінив Софію» під брендом «Ukraine NOW». Близько 30 стендів установили на відкритому майданчику поблизу Будинку архітектора у м. Софія. У великій залі зазначеної будівлі, окрім фотографій робіт, було представлено матеріали про життя та творчість М. Парашука, а також оригінали деяких його гіпсових скульптур, які є власністю Посольства України. У листопаді 2019 року у співпраці зі Спілкою архітекторів Болгарії було організовано виставку української художниці Ю. Красовської «Прогулянка в минуле» – чимало її картин відтворювали культові будівлі Софії та болгарських регіонів, над оздобленням яких працював М. Парашук. У грудні 2020-го провели спільну акцію посольства, Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою й Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин – онлайн-дискусію, присвячену постаті митця.

Відкриття пам'ятника Т. Шевченку в Софії мало важливе значення для розширення переліку українських місць пам'яті. Ініціативу започаткували 2006-го й реалізували остаточно лише у червні 2016 року. Поміж щорічних заходів до Шевченківських днів у Болгарії та літературних івентів на честь Кобзаря окреме місце посідає святкування 200-річчя українського поета. 12 березня 2014-го у виставковій залі БАН влаштували виставку «Тарас Шевченко та Болгарія», підготовлену з ініціативи посольства у співпраці з Науковим архівом БАН за сприяння Почесного консула України у Пловдиві Д. Георгієва. 19 березня того ж року кафедра слов'янських філологій Софійського університету ім. св. Климента Охридського провела міжнародну конференцію «Шевченківський ранок».

Посольство України та українці Софії шанують пам'ять Лесі Українки. Біля її пам'ятного знака у селі Владая, що у передмісті болгарської столиці, регулярно проводять зустрічі за участю громадськості: упродовж 1894 – 1895 років поетеса жила й творила там, гостюючи у свого дядька – професора М. Драгоманова. У сільській бібліотеці облаштовано куточок Лесі Українки з творами поетеси, виданими болгарською мовою. У жовтні 2020-го у парку біля меморіального знака співробітники посольства висадили кущ калини як символ України.

Упродовж 2020 року зусиллями посольства було впорядковано могили М. Драгоманова, М. Парашука,

Д. Шелудька на центральному кладовищі Софії та меморіальну дошку на будівлі Посольства УНР у Болгарії. Також заплановано встановити пам'ятну дошку М. Драгоманову на фасаді будівлі факультету журналістики Софійського університету та надгробний знак його дочці Лідії на цвинтарі в столиці Болгарії.

За сприяння посольства триває *маркування спільних віх українсько-болгарської історії*. Важливе значення мало, зокрема, відкриття 22 квітня 2008-го у болгарській столиці пам'ятної дошки першому Посольству УНР, яке діяло в Царстві Болгарія з 1918-го до 1921 року, на будівлі за адресою: вул. Хан Крум, 11. Інформації про досвід дипломатичних відносин між УНР та Царством Болгарія довго не було у вільному доступі. Вперше відомості про діяльність українських дипломатів у Софії упродовж 1918 – 1920 років опублікував вісник диппредставництва – інформаційний бюлетень «Україна» – 1995 року. Публічного розголосу в Болгарії цей історичний факт набув 2018-го у контексті святкування 100-річчя започаткування дипломатичних відносин між Українською Народною Республікою та Царством Болгарія. У листопаді 2020 року побачило світ фотопринтне видання часописів посольства УНР «Українсько слово» та «Українсько-български преглед» (1919 – 1920), які були першими інструментами культурної промоції та публічної дипломатії УНР у Болгарії.

Важливим також є донесення до болгарської громадськості інформації про внесок українського народу у визвольну боротьбу болгар проти османського ярма. 10 грудня 2009-го у м. Плевен було встановлено пам'ятну дошку на честь українських військовиків, які загинули 1877 року під час звільнення міста від османів. А на вході до Храму-пам'ятника Олександра Невського в Софії розміщено меморіальну дошку народам, що доєдналися до визволення болгар.

У середині 1990-х років було започатковано *проведення Днів культури України*. Перші в новітній історії Дні України в Болгарії відбулися під патронатом Президента Болгарії Желю Желева впродовж 1996-го – травня 1997 року. Тоді українське мистецтво репрезентували в Національному палаці культури Болгарії у вертюр до опери «Тарас Бульба» (диригент – В. Сіренко), співаки Д. Гнатюк, М. Стеф'юк, О. Дяченко, піаністка Е. Чуприк, скрипаль О. Шургот, вокальний квартет «Гетьман». Удруге в Болгарії комплексний захід такого рівня організували 18 – 22 березня 2013 року. Дні культури України за сприяння Міністерства культури України та мерії м. Софія відкрили концертом Національного заслуженого академічного ансамблю танцю ім. Павла Вірського в Національному палаці культури. Зважаючи на складність улаштування таких масштабних заходів на сучасному етапі, Дні культури України в Болгарії проводять щороку суто на регіональному рівні – у м. Бургас за підтримки Почесного консульства України в цьому місті та мерії.

Викладання української мови та літератури в навчальних закладах Болгарії привертало особливу увагу українських дипломатів. Механізм взаємної підтримки викладання української та болгарської мов

було закріплено підписанням у жовтні 1992-го між-урядової Угоди про співробітництво в галузях освіти, науки і культури й Угодою між Міністерством освіти України та Міністерством науки і освіти Республіки Болгарія від 9 грудня 1994 року. Першим до поглибленого викладання української мови виявив інтерес Софійський університет ім. св. Климента Охридського, де з 1963-го працювала доцентка Л. Терзійська. За сприяння українського диппредставництва 1996/1997 навчального року було відкрито окрему спеціальність «Україністика». 2012 року україністи столичного університету започаткували випуск електронного альманаху «Българска украинистика» (www.bgukrainistika.com) з метою об'єднання довкола нових лінгвістичних, літературознавчих, фольклористичних та інших досліджень україністів і славістів. З початку 2010-х років в університеті було створено клуб «Благодатна середина» для викладання української мови всім бажаючим. Спеціальність «Україністика» в Софійському університеті має нині статус «захищеної» та отримує дотаційне фінансування з боку МОН Болгарії. Протягом 1994/1995 навчального року почали викладати українську мову у Великотирновському університеті ім. святих Кирила і Мефодія – завдяки викладачці Н. Бобух з Полтавського педагогічного інституту. Посольство України сприяло також викладанню української мови, історії та етнографії у Південно-Західному університеті ім. Неофіта Рильського, де читав лекції українець І. Стоянов.

Популяризування сучасної української художньої літератури та підтримання перекладацької роботи триває – як і українсько-болгарський міжлітературний обмін, що започатковано ще за радянського часу. В умовах браку державної підтримки перекладацької справи українські дипломати в 1990-х роках публікували тематичні огляди нової української літератури на сторінках інформаційного бюлетеня посольства. Після налагодження співпраці дипломатів із тамтешніми перекладачами в Болгарії було видано твори Ліни Костенко, Бориса Олійника, Оксани Забужко, Юрія Андруховича, Юрія Винничука, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Петра Засенка. 2011 року в Софії побачили світ дві антології: «Українська поезія XX ст.» у перекладі Захарі Іванова та «Нова українська поезія – антологія» у перекладі Димитра Христова.

Збільшенню кількості перекладів українських авторів останніми роками сприяє поетичний тандем Анни

Багряної та Д. Христова, які популяризують творчість Василя Слупчука, Віктора Мельника, Миколи Мартинюка та інших, організовують численні українські творчі вечори в Софії та регіонах, беруть участь у місцевих поетичних конкурсах. Успішними проектами є вихід болгарською мовою видань «Така дивна любов» А. Багряної та «Третій сніг» Івана Андрусяка (обидві книги переклав Д. Христов), «Коханці юстиції» Юрія Андруховича (переклад Албени Стаменової), «Сніданок на траві» Остапа Сливинського (переклала Райна Камберова). За переклад збірки Ю. Андруховича «Листи в Україну» 2020 року перекладачку, завідувачку відділення україністики Софійського університету А. Стаменову було відзначено Національною премією імені Христо Данова в категорії «Перекладач художньої літератури».

Українське диппредставництво в Софії має сталу співпрацю з тамтешньою Національною бібліотекою, у приміщенні якої ще в травні 1999-го вперше було представлено українські стенди: понад 80 українських книг із бібліотечного фонду в межах виставки слов'янських видань. Схожий захід провели й у жовтні 2018 року: презентовано наявні в болгарських фондах українські стародруки Києво-Печерської лаври, серед яких – перше видання твору «Життя і служба св. Івана Рильського» (1671) та ілюстрована книга архієпископа Андрія Кесарійського «Тлумачення апокаліпсису» (1625), що є найстарішим виданням Києво-Печерської лаври.

2018 року видано двомовну антологію «Український поетичний авангард» та «Болгарський поетичний авангард». Видання побачило світ у межах проекту «Болгарія – Україна: культура на зламі епох (кін. XIX – поч. XXI ст.)» за сприяння Інституту літератури при Болгарській академії наук, Інституту літератури НАН України, Софійського університету ім. св. Климента Охридського та Львівського національного університету ім. Івана Франка. У травні 2019-го результатом активної взаємодії з Інститутом літератури Болгарської академії наук стала презентація збірника «Болгарія і Україна – культура на зламі (XIX – XXI ст.)», присвяченого компаративному аналізу українського й болгарського авангарду.

Ще одним ефективним інструментом є співпраця із спеціалізованими болгарськими літературознавчими часописами «Факел», «Панорама», «Літературен весник», які періодично присвячують окремі випуски сучасним тенденціям в українській літературі. 2019 року завдяки іміджевій програмі вдалося застосувати якісно новий підхід до представлення сучасної української книги: на 47-му Міжнародному книжковому ярмарку в Софії вперше було організовано український стенд.

Промоція українського мистецтва й проведення різнопланових виставок набули поширення завдяки налагодженню співпраці посольства з київською галереєю «Ірена». 1997 року українські художники взяли участь у місцевих бієнале. У Болгарії було розгорнуто фотоекспозицію «Святині Києва» (2000), «Українські мотиви» (2002), виставки вишивок Анжеліки Рудницької (2009), gobеленів Ольги Пілюгіної (2012), петриківського розпису Галини Назаренко (2012 – 2013),

Відкриття пам'ятної дошки М. Драгоманову. Грудень 2016 року

художніх робіт Олега Денисенка (2013), «Рушники Подніпров'я» (2015), «Петриківський розпис» із працями трьох українських авторів (2017). Більшість регіональних виставок українських митців у Болгарії проводили завдяки співпраці посольства з «Russi Karabiberov Art Gallery» (м. Нова Загора).

Активізуванню мистецьких контактів сприяє й діяльність нештатних консульських установ України в Болгарії. Наприклад, Почесний консул України Д. Герогієв регулярно сприяв участі українських музикантів у фестивалях музичного та театрального мистецтва. Завдяки його підтримці у Міжнародному фестивалі камерної музики в Пловдиві взяли участь піаніст Олександр Поляков (2012), квінтет «Київ» (2014), дуєт музикантів Павла та Анни Хмари (2015), скрипаль Максим Грінченко та піаніст Роман Лопатинський (2016); гастролювали різні театральні колективи, зокрема Запорізький музично-драматичний театр (2011), Київський академічний театр драми та комедії на лівому березі Дніпра (2013), Театр мюзиклу «Comme il faut» (2015), Львівський академічний театр ім. Леся Курбаса (2017), Національний академічний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької (2018). Яскравим прикладом співпраці посольства із Софійською філармонією став концерт української музики у виконанні болгарського колективу «Bella Voce» (2019).

Помітним явищем культурного життя Софії стали фотовиставки: «Незалежна Україна – історія в обличчях» (2011), «Україна – Болгарія: 20 років довіри та партнерства» (2011), «25-річчя українсько-болгарських взаємин» та «Києво-Печерська лавра – святиня України» (2016).

Під час пандемії COVID-19 (протягом 2020-го) із дотриманням обмежувальних заходів у Болгарії організували виставку художника Р. Гуманюка «Запорізька Січ» у галереї «ЛІІК» (24 січня – 7 лютого), відкриття музичного сезону Софійської філармонії за участі українського піаніста Д. Чоні та симфонічного оркестру Болгарського національного радіо (24 вересня), участь української мисткині Ю. Красовської у виставці «ЕКСПО Artco19» в Національному палаці культури м. Софія (26 – 27 вересня), виставку сучасного живопису С. Кондратюка в галереї м. Нова Загора (2 – 17 грудня).

Від жовтня 1994-го з демонстрації фільму українського кінорежисера О. Довженка посольство розпочало ознайомлення болгарської громадськості з *українським кінематографом*. Перший Тиждень українських фільмів у межах Днів України в Болгарії 1996 року відкрив режисер Г. Кохан, представляючи художню кінострічку «Страчені світлянки». У травні 2005-го в Софії провели Дні українського кіно в межах Фестивалю європейського кіно. У кінотеатрах «Люмиер» та «Дом на киното» відбувся показ семи українських стрічок: «Молитва про гетьмана Мазепу» Юрія Іллєнка, «Мамай» Олесея Саніна й «Чеховські мотиви» Кіри Муратової. Під час Тижня українського кіно 2011 року в містах Софії, Пловдиві та Русе представили стрічки «Богдан-Зиновій Хмельницький», «Аврора», «За двома зайцями», «Голод-33» та «Тіні забутих предків». У квітні 2014-го у кіноцентрі «Дом на киното» болгар-

ська публіка побачила стрічки «Шевченко. Експедиція», «Інсталгія», «Параджанов» та «Лука». Почесні консули України в містах Пловдив, Русе та Бургас сприяли демонструванню цих фільмів у головних містах своїх консульських округів. З 2017 року Дні українського кіно у Болгарії проводять системно – у співпраці посольства з Державним агентством України з питань кіно та КП «Київкінофільм». За цей час болгарській аудиторії було представлено сучасні фільми – найкращі взірці українського кінематографу: «Червоний», «Гніздо горлиці», «Білий птах з чорною ознакою», «Буфет», «Чужа молитва», «Сторожова застава», «Все починається в Києві», «Міф», «Заборонений», «Молитва», «Дике поле», «Скажене весілля».

Взаємодія з українськими організаціями в Болгарії (Фундація «Мати Україна» (Софія), «Діаспора-Україна» (Бургас), «Добруджа-Україна» (Добрич), «Український дім» (Сілістра), Українсько-болгарське товариство «Пловдив», «Українська діаспора Болгарії», «Українська діаспора «Балканська січ») є невіддільним складником культурної дипломатії України. За сприяння Спільки українських організацій Болгарії триває «гастрономічна промоція України». Дипломати та активісти громади беруть участь у роботі українського стенду на щорічних благодійних ярмарках, що їх організовує Міжнародний жіночий клуб у національному виставковому центрі «Inter Expo». Просуванню України в Болгарії також сприяють щорічні публічні заходи громади до Дня української вишиванки у травні.

Успішне культурне популяризування України в Болгарії можливе лише за умови синергії зусиль партнерських інституцій двох країн, а завдання дипломатичного представництва – надавати логістичну допомогу та сприяти втіленню ініціатив зацікавлених партнерів-ентузіастів. Упродовж останніх років найуспішнішими прикладами такої синергії стали співпраця між болгарською та українською академіями наук, національними консерваторіями й філармоніями, національними бібліотеками, національними та регіональними університетами, співпраця посольства з кафедрою україністики Софійського університету, Будинком літератури й перекладу в Софії, Дипломатичним і Культурним інститутами при МЗС Болгарії, Етнографічним музеєм, Державним архівом, Будинком кіно та іншими. Неоціненним є внесок у промоцію України з боку почесних консулів Димитра Георгієва, Пламена Бобокова та Дімітира Караненова – як і української громади, котру об'єднує Спілька українських організацій Болгарії. Є перспектива співпраці закордонних інституцій з Українським культурним фондом, Українським інститутом та Інститутом книги, академічною Комісією істориків України й Болгарії, Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин.

Віталій МОСКАЛЕНКО,

*Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Республіці Болгарія, кандидат філологічних наук*

Анна ТЕРТИЧНА,

*радник Посольства України в Республіці
Болгарія, кандидат історичних наук*

Пам'ятний знак у Владаї

«І ВСЕ-ТАКИ ДО ТЕБЕ ДУМКА ЛИНЕ»

Пам'ять про Л. Українку та М. Драгоманова живе й досі в Болгарії. А для того, щоб вогник цієї пам'яті ніколи не згасав, саме українці Болгарії докладають свої зусилля вже багато років.

Із самого початку згуртування українців у товариства не лише в Софії, а й в інших містах Болгарії (Варні, Бургасі, Пловдиві, Силістрі, Добруджі), Леся Українка була однією з головних постатей, на яку ми спрямовували нашу увагу.

ДОВІДКОВО

Олена Коцева мешкає в Болгарії вже більше ніж чотири десятиліття. З них понад 20 років очолює софійську фундацію «Мати Україна», вісім років – Спільку українських організацій Болгарії (СУОБ) «Мати Україна», що об'єднує шість організацій з різних міст Болгарії, які є повноправними членами Європейського та Світового конгресів українців.

Ми вшановували річниці від дня народження поетеси та смерті, проводили літературні читання, робили виставки перекладів її творів болгарською мовою, розповідали про перебування Лесі Українки в Болгарії, відвідували Владаю, де письменниця провела літо 1894 року, та опікуємось майданчиком та пам'ятною дошкою. Дошку поетеси у Владаї встановили місцеві жителі у 70-ті роки ХХ століття якраз навпроти місця, де був будинок, в якому відпочивала поетеса. І цього року 24 лютого у Владаї знову відбулася зустріч українців, дипломатів та його мешканців, присвячена 150-річчю з дня народження поетеси. А восени минулого року діаспора разом з нашими дипломатами

посадили у Владаї та в Софії біля пам'ятника Тарасу Шевченку дві калини. Нині, до 150-річного ювілею поетеси, обидва деревця вже прижились на болгарській землі й навіть випустили перші бруньки.

Як дослідник болгарського періоду життя Лесі Українки і його впливу на поетесу та її творчість, хочу познайомити вас із двома головними тезами моєї наукової розвідки.

Перша теза полягає в тому, що на формування світогляду та творчість Лесі Українки, на визначення її цілей та мети, використання публіцистичних жанрів у творчості відіграв надзвичайно велику роль Михайло Драгоманов, безпосереднє спілкування з ним і вивчення наукової та політичної літератури під його керівництвом у Софії.

Дослідникам добре відомо, що Леся Українка з підвищеним інтересом ставилась до усього, що стосувалося імені Михайла Драгоманова – людини енциклопедичних знань і прогресивних для свого часу ліберальних поглядів, вченого з європейським ім'ям. Протягом багатьох років Леся пильно стежила за діяльністю та творчістю свого дядька, високо цінувала його знання, глибоко поважала його як вченого і громадського діяча, навіть вважала своїм вчителем та духовним батьком.

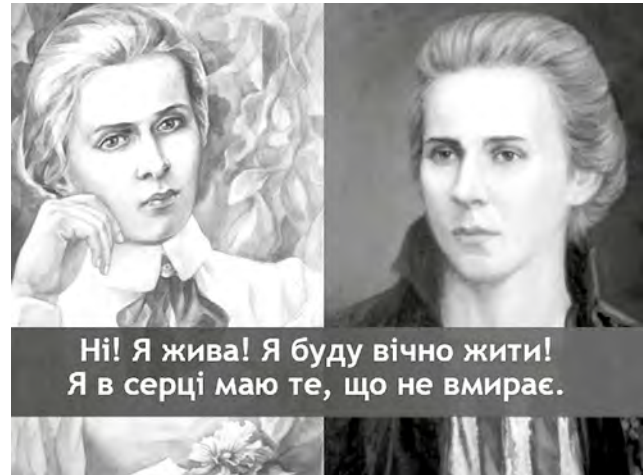
Тож і Болгарія потрапила до кола інтересів Лесі Українки завдяки її сильному інтересу до родини Михайла Драгоманова. Спершу це була щаслива подія в родині Драгоманових: заручини та шлюб старшої доньки – Лідії – з болгариним Іваном Шишмановим,

студентом Драгоманова в Женеві. Спочатку до Софії переїхало молоде подружжя Шишманових, а через два роки, 1889-го, на запрошення міністра освіти до Софії переїжджає і професор Драгоманов зі своєю родиною. Драгоманову була запропонована посада ректора першої Вищої школи у вже вільній від османського ярма Болгарії, але М. Драгоманов був переконаний, що першим ректором першого болгарського вищого закладу мав обов'язково бути болгарин (про що свідчить запис у його щоденнику, який зберігається в архіві БАН), і з радістю обійняв посаду викладача історії.

Зрозуміло, що молода поетеса дуже хотіла побачитись із дядьком – і коли дізналась про проблеми з його здоров'ям, вирішила більше не відкладати цієї зустрічі. Тож у червні 1894 року Леся Українка прибула до Софії. На жаль, невдовзі стан здоров'я Михайла Петровича погіршився, і він виїхав на лікування за кордон разом із дружиною та меншим сином. Леся залишилась у Софії, а родина Шишманових вирішила втекти від софійської спеки та пилюки до одного з близьких до столиці сіл біля півніжних гори Вітоша. У ті часи, як мені розповідала у 1980-х роках родичка болгарського письменника Алеко Константинова – Марія Урукін, у мешканців Софії було лише дві можливості відпочинку в горах недалеко від Софії: це села Панчарево та Владай. І там, і там є мінеральні джерела. Але саме владайська вода вважалась корисною для хворих на туберкульоз. Можливо, саме цей факт і був головним аргументом, який мотивував Шишманових обрати саме Владаю для літнього дачного життя родини та їхньої гості.

Перебуваючи у Владаї, Леся передовсім відпочивала, зміцнювала своє здоров'я та набиралася сил для роботи. Про все, що відбувалось у столиці та в країні, дачники дізнавались від Івана Шишманова, який часто приїжджав до них із Софії сам або з гостями, оскільки не міг покинути роботу. Часто разом з Іваном Шишмановим до Владаї приїжджав Алеко Константинов, його двоюрідний брат та вже відомий на той час письменник, публіцист і журналіст. Перше враження про «цього пана», як писала сама Леся, було не дуже позитивне. Марія Урукін під час нашої зустрічі, пояснила мені, що в їхній родині всі знали про сором'язливість і ніяковість Алеко, які завжди паралізували його у присутності незнайомих жінок і перетворювали на мовчазного і відлюдькуватого. Саме цю рису Алеко і відзначила Леся у своєму листі додому.

Політичне життя, про яке розповідали гості, було на той час бурхливим, позначене гучними скандалами. Новий князь Болгарії Фердинанд, невдовзі до приїзду Лесі до цієї країни, прийняв відставку прем'єр-міністра Стефана Стамболова і перебував із ним у серйозному конфлікті. Для Болгарії Стамболов був і є не лише видатним та успішним політиком свого часу, а й відомим революціонером, журналістом і поетом. Найважливішим напрямком його політики був курс на розірвання відносин з Росією та незалежність болгарської держави. А саме це лякало князя Фердинанда та

русофілів найбільше, і вони постійно втягували ім'я Стамболова у скандали з метою його дискредитації. В серпні 1894 року навіть заарештували за постійну критику князя, потім організували розслідування за абсурдним звинуваченням, за яким Стамболов три роки тому нібито організував сам на себе замах, під час якого загинув міністр фінансів Христо Белчев. Але оскільки слідчі не знайшли доказів цієї версії, С. Стамболова звільнили. Саме з дружиною вбитого випадково 1891 року міністра фінансів Христо Белчева – Марою, придворною дамою Фердинанда та поетесою – після повернення восени з Владаї до Софії і познайомиться Леся Українка через свою сестру Лідію Шишманову. Вони будуть товаришувати, а Леся часто відвідуватиме багатолюдні зібрання, літературні вечори та розваги, які Мара Белчева влаштовувала у своєму великому будинку, який, до речі, знаходився на сусідній від М. Драгоманова вулиці. На той час Марі Белчевій було лише 26 років, а Лесі – 23, і вірогідно спілкування цих високо інтелегентних жінок було цікавим для них обох, судячи з того, що їхні зустрічі не були поодинокими. А вже наступного літа, 1895-го, з Болгарії Леся Українка згадає і самого С. Стамболова в листі додому і з сумом розкаже про жорстоке вбивство політика серед білого дня в центрі Софії, а вбивці так і не будуть знайдені.

Як не дивно, на фоні цих політичних процесів в Болгарії існувала повна відсутність так званих «над-

Драгоманівські студії. Збірник, 2020

звичайних законів», які б давали змогу жорстоко карати всіх незгодних, а відтак була свобода існування різних партій, легальної пропаганди, певна свобода друку та проникнення із-за кордону нових видань будь-якого спрямування – навіть соціалістичного. У цьому, на думку Лесі Українки, політична атмосфера в Болгарії вбачалася їй набагато демократичнішою ніж у Російській імперії. І саме завдяки цьому Леся Українка могла більше року спокійно вивчати під керівництвом Драгоманова видання, які були заборонені не лише в царській Росії, а й у низці інших країн. Бібліотека М. Драгоманова була укомплектована ним ще в Женеві і перевезена до Софії. Зібрання містило понад дві тисячі томів та періодичних видань з етнографії, народної творчості, історії революційної боротьби в Росії та інших країн, а також книжки на сучасні суспільно-політичні теми, як, наприклад, твори Прудона, Фейєрбаха, Маркса, Енгельса, Бакуніна, Кропоткіна, Плеханова, Степняка-Кравчинського та багатьох інших. До кінця свого життя поетеса не раз згадуватиме у своїх листах, що саме своєму дядькові вона «багато в чому зобов'язана у своїх поглядах на науку, релігію, суспільне життя», але це ніколи не заважало Лесі Українці критично ставитися до літератури, яку вона вивчала за порадами Драгоманова. Крім того, родини Драгоманова та Шишманова вели активне творче і громадське життя, і, перебуваючи в Болгарії, Леся Українка опинилась у вирі тих подій. Серед частих гостей цих родин були численні студенти Михайла Драгоманова і викладачі університету як, наприклад, Іван Гергов та Борис Мінцес, викладач і скульптор Борис Шац (пізніше один із засновників Художньої Академії в Софії), політичні емігранти з царської Росії – Георгій Баламез, Володимир Дебагорій-Мокрієвич, болгарські письменники, журналісти, публіцисти як, наприклад, Алеко Константинов, Пенчо Славейков, Кристья Кристев, Димитр Різов, Мара Белчева та інші. Та й подружжя Шишманових відіграло неабияку роль в житті Софії: Іван Шишманов був уже відомим вченим та публіцистом, а його дружина Лідія – віртуозною піаністкою, письменницею та перекладачем.

Лише декілька слів хочу сказати про статтю Лесі Українки «Школа», яка, на мою думку, також на-

родилась не випадково саме в Болгарії, хоча на тему освіти і школи письменниця думала писати ще задовго до свого приїзду до Болгарії. Знову ж таки порівняння ситуації в Болгарії та в царській Росії стало, на мій погляд, тим поштовхом, унаслідок чого ця стаття народилась саме 1894 року. Та і як могли не вплинути на Леся Українку такі факти як реформа про введення обов'язкової початкової освіти (свідком чого стала поетеса) в державі, яка майже п'ять століть перебувала під османським ярмом?! Або дані державної статистики, за якими ще 1891 року за рівнем освіти юнаків, які вступали на службу до армії, Болгарія вже посідала 13 місце в світі; за кількістю учнів, яких навчав тоді один вчитель – четверте місце після Америки, Франції та Японії, а за таким показником як «кількість учнів на 100 душ населення» була на 14 місці у світі. В той самий час у Російській імперії лише ТІЛЬКИ починали обговорюватися питання про створення «товариств» або «рухів у суспільстві» для «розвитку» освіти і поширення грамотності серед народу.

Тож я дійшла до другої тези мого дослідження, яка полягає в тому, що саме суспільно-політичне, культурне та наукове життя Болгарії тих часів стали тим фактором, який постійно примушував молоду поетесу порівнювати Болгарію з життям у царській Росії. У поєднанні з новими знаннями, які вона отримала в Софії, відсутність в Болгарії жорстких «спеціальних законів» та цензури – ось ті головні фактори, які допомогли поетесі сформувати свій світогляд і «перестати лити сльози»: Леся Українка твердо визначила для себе свій майбутній шлях. Тому саме в Болгарії письменниця вперше звернулася до нових для себе публіцистичних жанрів – великих статей, відкритого листа, публіцистичного нариса, огляду преси («Лист до товаришів» (1894), «Школа» (1894), «Безпардонний патріотизм» (1895), «Джон Мільтон» (1895), а в її поезії саме з Болгарії сильно залунало сильне публіцистичне начало: згадайте її твори «Мати-невільниця», «Ворогам», «Товаришам», «І все таки до тебе думка лине» та інші, що увійшли до збірки «Невільничі пісні».

В одному зі своїх листів в Україну після смерті дядька 1895 року Леся Українка писала, що шкодує лише про те, що не приїхала до Болгарії раніше, і час, який вона провела в Софії, пам'ятатиме завжди, тому що він не минув для неї безслідно.

Драгоманов помер 20 червня 1895 року, коли Леся Українка ще була у Софії. Вона покине Болгарію через півтора місяця – 1 серпня. А Драгоманова поховують на центральному цвинтарі болгарської столиці.

Зараз його могилою також опікується діаспора та наше посольство у Софії.

Олена КОЦЕВА,

кандидат філологічних наук, журналіст,
кавалер ордена «За заслуги III ступеня», Софія

УДК 327.001.73 (100)
DOI 10.46493/2663-2675-2021-1-2-3

ФУТУРОЛОГІЯ У ГАЛУЗІ ГЛОБАЛІСТИКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Summary

The article presents an analytical review of the global trends in terms of futurology. The main attention is paid to the global problems of world's development which were researched by Rome club, US National Intelligence Council, and Research Office of European Parliament.

Address to the problems of future was caused by the global transformations that brought up the new threats to the world. In the base of the transformations are strategic instability, and possibility of conversion of the military conflicts into full-scale wars.

On the one hand, a number of global problems, particular critical growth of anthropogenic impact on ecology of the planet, total fight for its resources, demography crisis, proliferation of nuclear weapons, international conflicts, and hybrid wars, cast doubts on the idea of «unlimited development» of the world community. On the other hand, the contradictory dynamic of world's development, and the deterioration of relations between «major powers» became continual phenomena.

The contemporary futurological researches of the global trends don't bring positive results which far away from optimism. Primarily it concerns of the futurological forecasts that have been made by the research structures and special institutions. Their forecasts to 2035 noted accelerated the tendency of technogenic influence on ecology system, natural resources of the planet, ultimate climate changes, crises processes in world economy, and danger of the military conflicts escalation. There is a question on the agenda whether mankind is ready to resist effectively these challenges and threats.

Key words: futurology, global trends, ecology, demography, climate, transformed world, sustainable growth.

*Пророкувати складно, особливо майбутнє.
Китайська мудрість*

Актуальність і постановка проблеми. Два перших десятиріччя ХХІ століття свідчать, що шляхи розвитку і сам стан сучасних міжнародних відносин знаходяться далеко від прогнозованих оцінок. Процес формування міжнародного порядку, передусім у «пентагоністичній» конфігурації: США – Європейський Союз – Росія – Китай – Японія, знаходиться у невизначеному стані. Низка глобальних проблем: критичне посилення антропогенного впливу на екологію планети, тотальна боротьба за її ресурси, демографічна криза, а також розповсюдження ядерної зброї, міжнародні конфлікти та гібридні війни ставлять під сумнів ідею про «безмежний прогрес» світової спільноти. До згаданих проблем варто додати наслідки коронавірусної пандемії, передбачити які було важко наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Отже, поширення загального песимізму світовими ЗМІ і невтішні прогнози численних футурологічних центрів щодо майбутнього – це соціально-політична реальність, яка потребує системного аналізу.

У загальному сенсі футурологія є галуззю наукових знань, що спеціалізується на прогнозуванні соціальних процесів. Звернення сучасної науки до проблем майбутнього зумовлено прискоренням глобальних трансформацій, внаслідок яких виникли нові виклики та загрози світу. Суперечлива динаміка світового розвитку та радикальне ускладнення відносин між основними учасниками міждержавної взаємодії набули системного характеру. В основі цих трансформацій – стратегічна нестабільність і підвищення можливості перетворення збройних конфліктів у різних регіонах планети на повномасштабні війни. Очевидно, що перелічені фактори і процеси реально загрожують подальшому існуванню людства. Тому інтерес дослідників до неминучих змін у світополітичних

процесах і формах міжнародного життя має не лише інтелектуально-когнітивну природу, але й суто практичний зміст. Сукупність цих взаємопов'язаних процесів висуває футурологію до авангарду політичних досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення проблем глобального розвитку та міжнародних відносин з позицій сучасної футурології у вітчизняній та зарубіжній політичній науці.

Джерельна база дослідження в основному складається з наукових праць Р. Барнета, Зб. Бжезінського, Г. Брауна, І. Валлерстайна, Й. Галтунга, Т. С. Гантингтона, О. Гелмера, Гордона, К. Грея, С. Гофмана, Г. Кана, Р. Кеохейна, А. Кларка, Ч. Краутхаммера, Д. Медоуза, Дж. Несбітта, Дж. Томпсона, Е. Тоффлера, У. Росту, В. Хармона, Дж. Форрестера та інших представників західної, переважно американської, школи футурології. Наукові праці цих дослідників у галузі міжнародних відносин і світової політики відрізняються високим теоретико-методологічним рівнем і політичною актуальністю. Останнім часом коло дослідників проблем майбутнього стало набагато ширшим в інституційному та індивідуальному плані. В умовах міжнародної нестабільності прогностичним напрямом розвитку світової спільноти займаються не тільки в академічних і дослідницьких центрах США і Європи, але й в інших регіонах. Глобалізаційні процеси та їхній вплив на екологічний стан планети і соціальні системи сучасної цивілізації надав проблемам світового розвитку надзвичайно високої популярності.

Варто зазначити, що серед представників пострадянської політології особливо помітні були російські дослідники: І. Бестужев-Лада, Є. Бажанов, А. Богатуров, М. Делягін, О. Динкін, О. Дугін, С. Караганов, А. Кокошин, В. Кувалдін, М. Косолапов, О. Панарін, К. Сорокін, А. Уткін, А. Урсул та інші. В Україні цю галузь досліджень розробляли О. Білорус, В. Горбулін, Б. Гаврилишин, В. Даниленко, Є. Камінський, Е. Кримський, О. Коппель, Д. Лук'яненко, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, С. Федуняк, М. Фесенко, В. Хонін, М. Шепелєв, С. Юрченко тощо. Наукові публікації згаданих авторів містять багатий інформаційно-фактологічний матеріал і спрямовані на вирішення практичних питань зовнішньої політики та міжнародних відносин. Разом з тим, їхня здебільшого методологічна вторинність, а також недостатньо розвинена дослідницька база суттєво об-

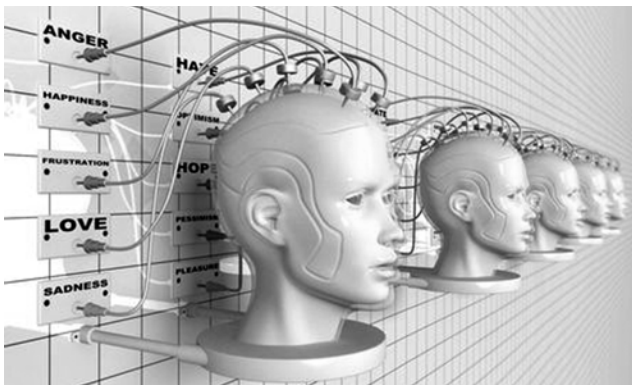
межує вивчення проблем глобалістики та міжнародних процесів з позицій футурології.

Основний матеріал дослідження. Для спеціалістів-міжнародників, насамперед провідних країн світу, важливим залишається завдання теоретичного осмислювання всього комплексу глобальних процесів і практичного опрацювання широкого кола конкретних проблем – від становлення загальних закономірностей міжнародного життя до визначення змісту зовнішньої політики окремих держав. Необхідність у системному дослідженні світових процесів у близькій та віддаленій перспективі зумовлено практичними мотивами, пов'язаними з розробленням стратегії виживання та подальшого розвитку світової спільноти в кризову добу. Практикам у галузі державного управління і стратегічного планування потрібні загальні концепції та конкретні знання для розуміння глибоких трансформацій, що стрімко змінюють світ. За словами відомого американського письменника-фантаста Айзека Азімова, «футурологія із порожньої цікавості дедалі більш перетворюється на необхідного помічника бізнесу та уряду» [1, с. 4].

Авангардом футурологічних досліджень міжнародних відносин і світової політики виступають США з їхньою розвинутою науково-інформаційною базою та потужним фінансовим потенціалом. В організаційному плані США з часів «холодної війни» першими в світі створили систему дослідницьких закладів, що спеціалізуються на сфері аналізу та прогнозування міжнародних процесів. Суто американське «ноу-хау», починаючи з повоєнного періоду, інституціоналізувало численну кількість центрів для проведення міждисциплінарних досліджень у галузі стратегічного планування та ядерних озброєнь, у рамках яких почали проводитися регулярні дослідження з футурології міжнародних відносин.

Зазначимо, що першою інституцією, на яку в США поклали роль головного «мозкового тресту», стала створена 1921 року в Нью-Йорку Рада з міжнародних відносин (РМВ). Ця неурядова і некомерційна, тобто звільнена від податків організація, мала існувати за рахунок членських внесків, пожертв фондів, приватних осіб і корпорацій, прибутків від видавничої діяльності тощо. Головним функціональним обов'язком РМВ повинно було стати забезпечення постійного обговорення міжнародних аспектів американських політичних, економічних і фінансових проблем з наголосом на дослідженні питань зовнішньої політики США [2, с. 10 – 11].

Закінчення Другої світової війни стало наступною фазою у діяльності США щодо «фабрик думок», найбільш відомою з яких є «РЕНД корпорейшн», що була створена 1946 року для міждисциплінарних досліджень у галузі озброєнь. Проте розквіт прогностичної думки США, зокрема її методологічної компоненти, припадає на 1960-ті роки, коли були створені інші футурологічні структури – Гудзонівський інститут та Інститут майбутнього. Футурологічний бум тривав у 70-80 роки ХХ століття, внаслідок чого американські університети та дослідницькі інститути видали коло-

сальну кількість друкованої продукції з актуальних питань міжнародних відносин і світового розвитку.

У той період у футурології відзначались чотири головні теми: 1) оцінка перспектив гонки озброєнь; 2) «трикутник» проблем: зростання населення, ресурсів і довкілля; 3) світовий економічний розвиток; 4) соціальні аспекти розвитку суспільства. Тематика досліджень передбачала прогнозування міжнародних відносин на основі використання комплексу методів і застосування електронно-обчислювальної техніки. Комп'ютерне оброблення величезного статистичного матеріалу, верифікація отриманих результатів у різних аналітичних центрах та їхня прагматична систематизація стали організаційним правилом тогочасної футурології. Методологічними основами прогнозування є програмування, побудова теоретичних та емпіричних моделей, аналітичних сценаріїв, методи екстраполяції та інтерполяції, системно-компаративного та факторного аналізу, а також різноманітні методи соціального конструювання. За таких умов вважається, що футурологія не може слідувати жодному науковому методу, позаяк її прогнози не можуть бути перевірені будь-якими засобами, крім самого майбутнього. ***Майбутнє, тобто прийдешня реальність, виступає як єдиний критерій істинності наукових прогнозів.***

У 1980-ті роки футурологія пододала ще один важливий етап у житті наукової спільноти. В країнах Заходу, зокрема США, несистемні прогнози трансформуються на окрему і самодостатню галузь дослідження міжнародних відносин, світової політики та глобального розвитку. Найзначущими в дослідженні еволюції міжнародної обстановки та використанні його результатів стає низка дослідницьких центрів та інститутів, що співпрацюють з міністерством оборони, міністерством енергетики та впливовими бізнесовими структурами США. Першочерговою є прикладна спрямованість американської футурології, незалежно від академічного державного чи приватного походження: Стенфордський, Пенсільванський, Каліфорнійський, Джорджтаунський університети, Массачусетський технологічний інститут, Брукінгський інститут тощо. На базі цих закладів та окремих дослідницьких структур досліджуються можливі зміни світу та розробляються прогнози, як правило, на 10 – 15 років вперед [3].

Якісно новий етап у розвитку футурології був пов'язаний з глобалістикою як науковим напрямом, теоретичні та методологічні засади якого були закладені видатними мислителями різних часів і народів. Якщо футурологія акцентує увагу на вірогідному розвитку міжнародних відносин, то глобалістика ставить питання про комплексне дослідження майбутнього як виявлення тенденцій і проблем загальносвітового розвитку. ***Отже, під глобалістикою розуміється система наукових знань про генезис, стан і класифікацію глобальних проблем та обґрунтування шляхів їхнього розв'язання.*** Головне, що відрізняє глобалістику від інших наукових дисциплін – це планетарні масштаби досліджень предмету й методи комп'ютерного моделювання економічних, екологічних, демографічних проце-

сів та явищ. До перших міждисциплінарних досліджень належать розробки американських і європейських дослідників (Б. Гаврилишин, Е. Ласло, М. Месарович, Д. Медоуз, Е. Пестель, Дж. Форрестер), що здійснювались за завданням створеного 1968 року Римського клубу, а також спеціалісти, що були об'єднані навколо Проекту моделей світового порядку (Й. Галтунг, Р. Котарі, Г. Лагос, С. Менделовиц, Р. Фалк). Публікація їхніх наукових праць істотно сприяла виникненню зарубіжної глобалістики, що мала справу з детальним вивченням актуальних проблем розвитку сучасного світу. Усього в рамках клубу було підготовлено понад сорок доповідей, присвячених аналізу та прогнозуванню тенденцій світового розвитку.

Важливим досвідом прогнозування глобального розвитку вважається публікація першої доповіді Римського клубу під назвою «Межі росту», яку було розроблено групою вчених під керівництвом Д. Медоуза 1972 року. Заснована на аналізі динаміки таких змінних даних як чисельність населення, обсяги капіталовкладень, земних ресурсів, темпи забруднення довкілля та запаси продовольства, ця доповідь простежувала процес зміни глобальної моделі світу в інтервалі 200 років – від 1900-го до 2100 року. Розрахунки на ЕОМ показали, що при збереженні тогочасних темпів промислового зростання, урбанізації і продовженні тенденцій демографічного розвитку ресурси землі будуть вичерпані впродовж одного століття. У даній моделі принципи «нульового росту» поширювалися на економіку країн світу, чий темпи зростання перевищували аналогічні показники найбільш індустріалізованих держав Заходу. Варто зазначити, що даний проект, незважаючи на деякі прорахунки, заслужено вважається першою спробою спростувати технократичні ілюзії «безконфліктного розвитку» та подивитись на світ з позицій реальних і майбутніх тенденцій, які спроможні поставити світ на грань глобальної катастрофи [4].

Друга доповідь Римському клубу під назвою «Людство біля поворотного пункту» була укладена 1974 року під керівництвом М. Месаровича та Е. Пестеля. Увага в ній акцентувалась на вивченні світу як системи взаємопов'язаних регіонів з притаманними їм особливостями розвитку. Зазначалось, що в минулому світова спільнота була простою сукупністю географічних районів, але в умовах глобалізації вона швидко перетворюється на цілісну структурно-функціональну систему. У такій системі зростання будь-якої окремої частини залежить від наявності або відсутності росту інших частин. Дослідники дійшли висновку, що наслідком цього явища є неминуча серія регіональних катастроф, що загрожує усій системі. Для протидії цьому ефекту та збереженню стану глобальної рівноваги пропонувався перехід до стратегії «органічного росту», тобто диференційного зростання різних частин світової системи, що сприятиме функціонуванню людства як «живого організму» [5, с. 8 – 9].

У десятій доповіді Римському клубу (1980) подальший розвиток світової цивілізації пов'язувався з конвергенцією суспільних систем, яка отримала назву

«провідною картою у майбутнє». Характерно, що один з авторів доповіді, член клубу, Б. Гаврилишин вважав неминучим зближення двох систем – капіталізму та соціалізму – в недалекому майбутньому, умовою для якого він бачив в удосконаленні їхніх політичних і економічних устроїв. Проте непередбачуваний системними прогнозами розпад СРСР і соціалістичної системи радикально змінив світовий порядок, залишивши в нерозв'язаному стані глобальні проблеми.

Того ж 1980 року під егідою Державного департаменту США була підготовлена доповідь «Глобальні проблеми 2000 року». Висновок доповіді був доволі песимістичним: світ наприкінці XX – початку XXI століття «буде менш стабільним і більш вразливим як в екологічному, так і соціально-економічному відношеннях». Як аргументи перелічувався набір майбутніх загроз людству: від перенаселення планети і загострення продовольчої проблеми до нестачі енергетичних ресурсів, руйнування озонового шару, загибелі значної кількості видів рослинного й тваринного світу. На думку авторів доповіді, загострення глобальних проблем набуде критичного характеру, «якщо не будуть здійснені зміни в існуючій стратегії розвитку світу». Відповіддю на цей матеріал стала публікація 1984 року колективного дослідження, яке підготувала група «незалежних» спеціалістів на чолі з колишнім директором Гудзонівського інституту Г. Каном і професором Мерілендського університету Дж. Саймоном. Критичні зауваження на адресу проповіді «Глобальні проблеми 2000 року» зводились до того, що авторів звинуватили у використанні недосконалих даних і старих глобальних моделей. Загальна оцінка доповіді була такою: «...вона не дає адекватної інформації щодо спрямованості розвитку людської цивілізації і не враховує позитивних змін у світі внаслідок колосальних можливостей науки і техніки» [1, с. 23 – 24].

Дійсно, чимало моделей глобального розвитку, побудованих на теоретичних засадах науково-технічного прогресу та принципах нелінійного соціально-економічного розвитку, виглядали як комп'ютерні утопії. Наприклад, у моделі світового господарства, розробленої експертами ООН під керівництвом американського економіста В. Леонтьєва 1977 року, розглядалися майбутні сценарії економічного, демографічного та екологічного розвитку світу 1980, 1990, 2000 років з урахуванням змін у міжнародних економічних відносинах. Розроблені сценарії містили задану установку: необхідно якомога швидше скоротити розрив у рівнях економічного розвитку між індустріально розвиненими країнами центру та слабо розвиненими країнами світової периферії. Згідно зі сценарієм, планувалось до 1990-х років зменшити розрив з пропорції 12 : 1 до пропорції 7 : 1. Експертна доповідь базувалася на закономірностях світогосподарських процесів і містила багато статистичних даних з розвитку окремих країн і регіонів [6].

Наскільки здійснилися такі прогностичні сценарії, видно із сучасного співвідношення економічних потенціалів розвинених країн і країн, що розвиваються.

Тільки невеликій групі так званих неоіндустріальних країн (НІК) Східної Азії – Індонезія, Південна Корея, Малайзія, Таїланд, Сингапур та деяким іншим – вдалося вийти зі «спіралі відставання» і за рахунок модернізації технологічної бази та економічної інфраструктури досягти рівня середньорозвинених країн.

У руслі глобальних досліджень продовжує працювати створений в США 1974 року коштом Фонду Рокфеллера Інститут всесвітнього спостереження (директор Л. Браун). У щорічних доповідях про стан світу розглядаються такі глобальні проблеми як зростання народонаселення, стан земельних ресурсів, енергоспоживання, використання вторинної сировини та нових джерел енергії тощо. Інститут пропонує новітні рішення для нерозв'язних світових проблем, використовуючи поєднання державного керівництва, приватного підприємства та громадянської ініціативи, щоб забезпечити стійкий розвиток у майбутньому. Експерти Інституту розробляють нові показники глобального розвитку, що орієнтують на раціональне використання природних ресурсів і розумну демографічну політику для створення «життєздатного суспільства» за умов екологічного стану сучасного світу. Створений Л. Брауном 2001 року Інститут політики Землі органічно доповнює ці дослідження, розробляючи методи глобального менеджменту [7].

На початку 1990-х років глобалістика, передусім у США і Європі, еволюціонувала в бік аналізу перспектив світового розвитку, об'єднавши цей напрям з розглядом можливостей створення постіндустріальної цивілізації та інформаційного суспільства. Дана проблематика аналізувалась не тільки крізь призму основних тенденцій глобального розвитку, але й методом висунування певних ідеалів: таких як забезпечення «гідності і добробуту людства» (Н. Тінберген), встановлення «загальносвітової цивілізації» (Е. Ласло), досягнення нового етапу «багатства і процвітання» (О. Джаріні). Головним напрямом цих досліджень стали пошуки та аналіз шляхів досягнення «глобального гуманізму» й альтернативних засобів забезпечення миру і міжнародної безпеки (Й. Галтунг, С. Менделовиц). На думку цих дослідників, мірою успіху людства має бути не зростання ВВП або споживання енергії, а обсяг інформаційного розвитку між людьми та якість комунікацій. Проте, як показує історичний досвід, торжество розуму нерідко йде врозріз з культурно-моральними основами буття. Тому розвиток цивілізації може виявитися руйнівним незалежно від пріоритетів: матеріальні цінності та процвітання чи інформаційно-комунікаційні системи та гуманізм.

Зазначимо, що деякі аспекти глобального розвитку за останні п'ятдесят років не були повністю враховані – наприклад, технологічні інновації та негативні зміни навколишнього середовища. Але основна ідея «Межей росту» є актуальною як і в багато років тому: якщо прагнення людства до безмірного зростання на обмеженій території та обмежених ресурсах планети продовжиться, то це неминуче призведе до колапсу існуючого світопорядку. Оскільки світ знаходиться у

критичному стані, постає питання, як змінити матеріалістичну парадигму розвитку світової цивілізації і водночас зберегти її сталий розвиток. Очевидно, що без подолання рушійної сили людського зростання – деструктивного матеріалізму – виконання цього амбітного завдання навряд чи буде можливим. У наш час на це орієнтує підготовлений 2015 року експертами ООН «Порядок дня в галузі сталого розвитку на період до 2030 р.» [8].

Прядок денний (Agenda) містить сімнадцять цілей сталого розвитку (Sustainable Development Goals), які потрібно реалізувати до 2030 року. У доповіді не приховується, що через 15 років людство може опинитися у більш важкій ситуації. Для розуміння сенсу доповіді спершу необхідно ознайомитися з її резюме (Executive Summary). Воно починається з оптимістичної тези, що світ може мати квітуче майбутнє для всіх за умови припинення руйнування планети. Експерти зазначають, що «безупинне зростання веде до виникнення величезних протиріч з планетарними обмеженнями», а світова економіка, яка знаходиться під диктатом фінансової системи, сприяє збільшенню розриву у термінах добробуту та прибутку». Зазначається, що «чисельність населення планети якомога скоріше має скоротитися не тільки через екологічні, але й через соціоекономічні причини». Негативними явищами є глибока соціальна нерівність, «держави-невдахи», громадянські війни, безробіття та масові міграції, що «призводять сотні мільйонів людей у стан жаху та відчаю», як відзначається в доповіді [8].

Далі підкреслено, що цілі соціоекономічного спрямування можуть зруйнувати екологічні цілі: стабілізацію клімату, збереження океанів, припинення втрат біологічного розмаїття. Для уникнення цих негативів пропонується опиратися на інтегрований підхід у прийнятті політичних рішень, відмовившись від сьогочасних «вежеподібних» структур (silo-based structures). У першій главі доповіді надана діагностика нестійких трендів сучасності, один з яких має назву «Антропоцен», тобто епоха домінування людини на планеті в усіх аспектах, разом з її біогеохімічним складом. У резюме доповіді зазначається, що «майбутнє для всіх» потребує, аби економічний добробут вищою мірою був позбавлений від знищення природних ресурсів, передусім унаслідок інтенсивного розвитку сільського господарства та забруднення атмосфери. Також пропонується, щоб легітимність повного національного суверенітету стосувалась усіх ресурсів, які впливають на планету.

У другій главі доповіді пропонується аналіз, що описує фундаментальну філософську кризу суспільства в сучасній фазі, починаючи з циркулярного листа Laudato Si Папи Франциска. Зазначається, що основи релігій і спільних віросповідань так само як економічна система походять з часу, що відповідали «порожньому світу» («empty world», Herman Daly), й абсолютно непридатні для теперішнього «повного світу» («full world»). «Капіталізм, – зазначається в резюме доповіді, – з його акцентуванням на короткочасну максимізацію прибутку, веде людство хибним шляхом – у напрямку

дестабілізації клімату та деградації екосистеми». Для якісної зміни ситуації пропонується «Нова просвіта», котра призначена для «справжнього світу» і «сталого розвитку». Автори доповіді вважають, що «Нова просвіта» має брати до уваги переваги балансу замість порожніх доктрин. Йдеться про баланс між людиною та природою, між короткочасними та довготерміновими цілями, між суспільними та приватними інтересами [8].

Отже, дані положення можуть розглядатися як найбільш раціональні та такі, що мають практичне значення. Проблема полягає в тому, чи зможуть природні ресурси виснаженої планети чекати, доки людська цивілізація подолає довгий шлях «Нової просвіти»?

Втім, Римський клуб залишається основним майданчиком і «фабрикою думок», що стимулює порядок денний для аналітиків-глобалістів та слугує орієнтиром для значної частини світової політичної еліти. Чергова Доповідь, яку було представлено 2018 року колективом авторів під керівництвом двох президентів Римського клубу Е. Вайцеккера (Німеччина) і А. Війкмана (Швеція), має незвичну назву: «Come on! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети». Головна ідея цього неординарного дослідження полягає в тому, що «світ, у якому домінує людина, все ще може мати процвітаюче майбутнє для всіх, але для цього необхідно припинити деградацію планети». У вступній частині книги – «Світ у стані безладу» – зазначається, що «чисельність населення планети необхідно стабілізувати якнайшвидше, і не лише з метою захисту довкілля, а виходячи із беззаперечних соціальних та економічних міркувань. Безперервне зростання призводить до масових зіткнень з природними межами планети, а економіка під диктатом фінансової системи з її схильністю до спекуляцій призводить до зростання розривів у добробуті і доходах». Автори не перебільшують, зазначаючи, що «глибока соціальна нерівність, неблагополучні держави, збройні конфлікти та громадянські війни, безробіття та масова міграція залишили сотні мільйонів людей у стані страху та відчаю» [9, с.6 – 11].

Дуалістичним за змістом є питання про розвиток міжнародних відносин в умовах суперечливих тенденцій глобального світу. З одного боку, міжнародні відносини не можуть не залежати від мегатрендів світового рівня, з іншого – їхній розвиток впливає на геополітичну, гео економічну та екологічну системи планети. Отже, міжнародні відносини і глобальний розвиток знаходяться у системі функціональної взаємозалежності. Водночас домінуючий вплив глобальних факторів розвитку на міжнародні відносини з високим ступенем вірогідності трансформує їх на стани національного виживання.

Інтегральна екстраполяція чинників глобалізаційних процесів на міжнародну систему стає важливим завданням для багато профільного середовища дослідників.

Одним з таких досліджень є опублікована Національною розвідувальною радою США доповідь «Глобальні зміни світу – 2025». Це була четверта

спроба розробити сценарії та оцінки щодо глобальних трансформацій світу (попередні зроблені на період до 2010, 2015, 2020 років). За цих обставин слід підкреслити, що Національна розвідувальна рада є аналітичним відділом Управління директора розвідки США. Згадана доповідь відображає позицію американських спеціальних служб і публікується кожні чотири роки. «Глобальні зміни світу – 2025», яку було підготовлено із залученням різноманітних груп експертів і науково-дослідних центрів, містила чотири сценарії імовірного розвитку світополітичних подій і потенційних наслідків. Насамперед зазначалося, що «до 2025 р. не залишиться єдиного міжнародного співтовариства, яке складається з національних держав», а США залишаться єдиною країною, що перевершуватиме інші держави за потужністю, але її панування послабиться» [10, с. 15].

Головним об'єктом прогностичного аналізу була міжнародна система, яку було оцінено як «багатополлярну з багатьма скупченнями державних і недержавних акторів». Відповідно, при такому міжнародному порядку загальний підхід до глобального управління буде неможливим. Неоднорідність інтересів та акторів сприятиме зменшенню ролі ООН у покращенні розуміння між країнами-учасницями заради багатосторонньої діяльності – особливо в рамках Ради Безпеки для проведення радикальних реформ Організації. Важливими моментами відповідно до змісту чотирьох сценаріїв були такі прогнози: радикальні зміни геополітичного ландшафту – Світ без Заходу; відсутність остаточного вирішення екологічної проблеми; зростання конфліктного потенціалу через боротьбу за ресурси планети; рух на захист навколишнього середовища, який здатний об'єднати світ. Доповідь визнала неминучим майбутній розподіл влади в багатополісному світі, в якому США впродовж найближчих 15 – 20 років залишаться найвпливовішим індивідуальним актором серед інших країн світу, а зміна ситуації у провідних державах, особливо Китаї та Росії, стане визначальним чинником зовнішньої політики США [11, с. 37, 57, 76, 89, 93].

Чергова – п'ята – доповідь аналогічного спрямування була підготовлена Національною розвідуваль-

ною радою США на період до 2030 року. Мета доповіді полягала в тому, щоб «створити платформу для стимулювання стратегічного мислення шляхом визначення критичних тенденцій і потенційних протиріч у трансформації міжнародної системи та чинників формування альтернативних світів». Чергове дослідження було змістовніше за попередні, а в його укладенні взяло набагато більше дослідників з основних університетів і дослідницьких центрів США. У доповіді значне місце було відведено визначенню впливу США на еволюцію міжнародної системи. Окремо зазначалося, що одним з визначальних завдань є з'ясування позицій великих держав щодо двох обставин: відбувається падіння чи зростання світового впливу США. Автори дослідження зазначали про можливість двох оцінок, де кожна повинна заслуговувати на увагу. Було запропоновано більше уваги надавати вивченню складних відносин між державними і недержавними акторами світової політики. Визначенню ролі Китаю і Росії в міжнародній політиці також знайшлося місце. Експерти відмітили тенденцію до недооцінки впливу цих держав у світі, що має свої розбіжності. Чимало уваги міжнародних експертів було присвячено розгляду причин кризових явищ, проявам радикальних ідеологій, наслідкам пандемії та іншим «негараздам» у міжнародних справах [12].

Останні дослідження трендів глобального розвитку до 2035 року, що були проведені й опубліковані Національною розвідувальною радою США, Атлантичною Радою та Європейським Парламентом упродовж 2016 – 2019 років, зосереджувалися на проблемах економічного, соціального та екологічного характеру. Акцент у дослідженнях на процесах стагнації світової економіки та кризових явищах у демографії й екології був обумовлений відображенням реальності та прогнозуванням майбутнього глобального розвитку. Особливо це стосувалося доповіді, підготовленої дослідницькою службою Європейського Парламенту. Міжнародні відносини розглядалися винятково як похідні та другорядні серед інших процесів глобалізованого світу [13].

Однак, повторюючи основні положення попередніх доповідей, вони не містили якісно нових висновків і пропозицій щодо розв'язання проблем майбутнього. Перспективне бачення тенденцій розвитку світу зводилося до переліку відомих питань і методик, які використовують країни світу для подолання існуючих проблем. Відсутність нових парадигм і методів глобального управління та консолідованого підходу до його вирішення гальмує цей процес і свідчить про неготовність світової політичної та фінансово-економічної еліти розв'язувати нагальні проблеми сьогодення, що мають тенденцію до стрімкого зростання в майбутньому.

Тому поглиблення рівноправного співробітництва в усіх сферах міжнародних відносин залишається дієвою альтернативою щодо небезпек політичного антагонізму та тотального суперництва між державами.

Міжнародна діяльність України також пов'язана з вирішенням питань глобальної політики. На

думку члена Римського клубу вченого-економіста українського походження Б. Гаврилишина, Україна має бути відкритою для глобальних структур, щоб користуватися їхніми рекомендаціями з метою соціально-економічної модернізації. Він вважав, що за її результатами Україна може посісти гідне місце серед ефективних суспільств Європи та світу. Таку позицію щодо створення ефективної економіки через побудову ефективних інституцій вчений обґрунтував у своїй праці «До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє» [14].

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року», Україна з урахуванням специфіки власного розвитку визначила наріжні цілі стратегії сталого розвитку до 2030 року. Повний текст Національної доповіді України був опублікований у жовтні 2017-го, а 20 вересня 2019 року був виданий Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [15, 16].

Цілі сталого розвитку є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України. Концентрація цілей навколо вирішення завдань у соціально-економічній галузі зумовлена станом її політичної системи, виробничої бази, екології та соціального добробуту. У цьому контексті теза про активізацію діяльності України в рамках глобального партнерства сприймається як прагнення досягти цілей миролюбної, демократичної і розвиненої держави в успішному міжнародному середовищі.

Висновки:

- результати футурологічних досліджень мають суперечливий характер, а їхні висновки та пропозиції знаходяться в стані осмислення та дискусій в рамках різних підходів до розв'язання актуальних проблем глобального розвитку;
- сучасна глобалістика, яка побудована на реалістичному підході до розв'язання комплексних проблем світового розвитку, має певні переваги у вирішенні питань національного розвитку та міжнародних відносин;
- глобалістика стверджує, що світова спільнота виходить на критичний рубіж свого розвитку внаслідок безперервного економічного зростання та нераціонального використання природних ресурсів, які опинилися у катастрофічному стані;
- стабільний період зростання добігає кінця, оскільки держави намагаються розв'язати проблеми енергетичних та інших природних ресурсів шляхом тотального суперництва, а уряди втрачають легітимність через неспроможність ефективно протидіяти катастрофам природного та соціально-політичного характеру;
- відбувається зростання напруженості між головними акторами багатополосного світу, а їхня бороть-

ба за розширення геополітичного впливу стає основною загрозою міжнародній стабільності та безпеці;

- світовий порядок, побудований на силі, суперництві та залякуванні, має бути змінений на такий, що орієнтується на міжнародне лідерство, співробітництво та взаємну допомогу;
- транснаціональні еліти, зокрема країн глобального центру, демонструють неготовність протистояти викликам і загрозам світу у сферах геополітики, економіки, екології, демографії, культури, охорони здоров'я, міграції тощо;
- імперативи виживання, сталого розвитку та безпеки потребують побудови міжнародної системи, що орієнтуватиметься на мирне співіснування різних етнополітичних і соціокультурних утворень у рамках глобальної спільноти.

Сергій ШЕРГІН,

*доктор політичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Київський міжнародний університет*

Список використаних джерел:

1. Лейбин В. М. Зарубежная глобалистика: проблемы и противоречия. – М. : «Знание», 1988. – 64 с.
2. Кобринская И. Я. «Мозговые тресты» и внешняя политика США, – М. : Междунар. отношения, 1986. – 64 с.
3. Уткин А. И. Американская футурология международных отношений в XX веке. – М. : Наука, 1990. – 176 с.
4. Meadows, D.H. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind / D.H. Meadows, J. Randers, D.H. Meadows, W.W. Behrens // Universe Books, 1972. — 211 p.
5. Mesarovic M. and Pestel E. Mankind at the Turning Point. The Second Report to Club of Rome. – N.Y. : Dutton & Co, 1974. – 210 c.
6. The future of the World Economy. A United Nations Study by Wassily Leontief, et al. N.Y. : Oxford University Press, 1977. – 110 p.
7. Браун Л. Мир на грани. Как предотвратить экологический и экономический коллапс = World on the Edge: How to Prevent Environmental and Economic Collapse. – М. : АСТ-Пресс, 2013. – 208 с.
8. Резолюция 70/1, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 25 сентября 2015 г. Преобразование нашего мира. Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unctad.org/meetings/SessionalDocuments>
9. Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу / Ернст Ульріх фон Вайцекер, Андерс Війкман; переклад з англ. Ю.Сірош; за наук. ред. В.Вовка, В.Бутка. К. : Саміт-Книга, 2019. 276 с.
10. Глобальні зміни світу – 2025. Доповідь Національної розвідувальної ради США. Переклад з англ. – Львів : Літопис, 2010. – 188 с.
11. Global Trends 2025: A Transformed World. Washington D.C. : GPO, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.files.ethz.ch/isn/2008_11_global_trends_2025
12. Global Trends 2030: Alternative Worlds. Washington D.C. : GPO, 2012. – 137 p.
13. World Trends to 2035: Economy and Society. European Parliamentary Research Service, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.europarl.europa.eu/STUD/2018/EPRS_STU\(2018\)627126_EN](https://www.europarl.europa.eu/STUD/2018/EPRS_STU(2018)627126_EN)
14. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговказ в майбутнє: доповідь Римському клубові. – Вид 3-тє, доповн. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
15. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1
16. Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.Офіційне_інтернет-представництво_Президента_України_documents

ПРИНЦИПИ ДИПЛОМАТА ІГОРЯ ТУРЯНСЬКОГО

Головними рисами характеру мого колеги, що особливо виявлялися впродовж його тривалої дипломатичної служби, якій він присвятив загалом 41 рік свого життя, завжди були, та й залишаються донині, енергійність, допитливість, прискіпливість та виняткова принциповість.

Ми познайомилися далекого 1973 року, з якого розпочався відлік і моєї багаторічної дипломатичної служби. І всі роки, незважаючи на те, що працювали на різних напрямках у нашому міністерстві закордонних справ, я часто був свідком того, що згадані риси його характеру, успадковані ним з генами своїх батьків, завжди супроводжували роботу мого колеги на всіх ділянках дипломатичної служби як у центральному апараті МЗС, так і під час численних службових відряджень за кордон – як тимчасових, так і тривалих.

До речі, народилися ми в одному й тому ж місяці з тією невеликою різницею, що він з'явився на світ 20 квітня 1941 року, а я наступного року.

Нагадаю, що 2016 року з нагоди 75-ти річчя мого колеги й друга в журналі «Зовнішні справи» була опублікована моя стаття під назвою «Слово про колегу». Цього разу на відзначення його 80-річного ювілею я вирішив акцентувати свою розповідь ви-

няtkово на тому, що стало рушійною силою його незаперечних успіхів як фахового дипломата, на чюю долю також випало багато різних випробувань на міцність, але ніщо не зламало його духу й характеру.

Набутий ним ще у радянській Україні практичний дипломатичний досвід попри існуючу в ті роки ідеологію, яку Москва нав'язувала всім тодішнім союзним республікам, став важливим підґрунтям в його подальшій дипломатичній біографії.

Разом з іншими колегами він активно долучився до процесу становлення дипломатичної служби незалежної України та формування засад її власної зовнішньої політики. То були нелегкі випробування для кожного з нас, але необхідного, суттєвого поштовху в реалізації таких надзвичайно важливих питань державного значення було надано. Тому в ті перші роки незалежної України діяльність нашого міністерства закордонних справ справедливо вважалася найбільш ефективною порівняно з іншими державними установами.

Впродовж якісно нового етапу в дипломатичній службі мій колега випробував себе, свій потенціал і досвід на різних, зокрема й керівних, посадах. До його слушних думок та конкретних пропозицій часто прислуховувались, а до оцінки

роботи підлеглих співробітників та рівня виконання ними службових обов'язків він ставився досить прискіпливо й вимогливо, але водночас і повчально, сподіваючися на те, що його вихованці ще виявлять свої позитивні здібності. Так, до речі, й сталося: п'ятнадцять його колишніх співробітників із часом були призначені на посади послів у відповідних державах світу. Водночас мій колега і сам продовжував учитися з урахуванням нових політичних реалій та можливостей для досвідчених українських дипломатів.

Тому він має всі підстави пишатися тим, що зробив і чого досягнув за всі роки роботи на дипломатичній службі, доводячи відданість українській дипломатії своїм відповідальним і творчим ставленням до виконання службових обов'язків на всіх посадах.

Своєрідною вершиною дипломатичної служби колеги стало призначення його 1992 року першим Надзвичайним і Повноважним Послом України в Турецькій Республіці, в якій він виконував цю почесну дипломатичну місію протягом п'яти років. Зауважу, що бути першим у будь-якій галузі чи справі, звичайно, почесно і часто буває нелегко, але в дипломатії бути першим офіційним представником своєї держави у відповідній державі світу – це не лише велика честь, а й надзвичайно серйозна відповідальність. Тому при виконанні такої винятково важливої дипломатичної місії кожен дипломат повинен виправдовувати виявлену до нього (або неї) довіру і підтверджувати призначення на таку високу й почесну дипломатичну посаду результативною і змістовною діяльністю.

Дипломатичну місію першого Посла незалежної України в Турецькій Республіці тодішній її Президент Сулейман Демірель оцінив досить позитивно. Під час свого другого офіційного візиту до України 1999 року, побачивши на влаштованому на його честь прийомі й мого колегу, він потиснув йому руку, після чого, звертаючись до Президента України Л.Д. Кучми і привертаючи його увагу до Ігоря Турянського, сказав таке: «Ця людина зробила надзвичайно багато для того, щоб ми зараз стояли тут поруч...». Дещо дивно відреагував на такі багато значущі слова С. Деміреля Президент України, який обмежився лише запитанням: «Правда?» Коментарі, як говориться, тут зайві.

З 2000 до 2004 року мій колега представляв Україну в Південно-Африканській Республіці, а за сумісництвом ще в чотирьох країнах Африки: Мозамбіку, Намібії, Замбії та Зімбабве. Незважаючи на таке «почесне навантаження», він усе витримав і на належному рівні виконав і цю відповідальну дипломатичну місію.

Після завершення 2007 року дипломатичної служби мій колега протягом п'яти років був радником з міжнародних питань Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. І на цій відповідальній посаді застосовував набутий ним багаторічний дипломатичний досвід.

Свою активну життєдіяльність, притаманні йому завзятість та енергійність, а також небайдуже ставлення до того, що відбувається в нашій державі й в навколишньому світі, продовжує виявляти й перебуваючи з 2012 року на пенсії – або у відставці, говорячи дипломатичною термінологією.

Тож вітаючи мого колегу з 80-річним ювілеєм, від щирого серця бажаю йому, насамперед, доброго здоров'я на подальші роки, творчої наснаги як членові Національної спілки журналістів України і надалі залишатися таким, яким я і наші колеги знаємо його вже не один десяток років.

Юрій БОГАЄВСЬКИЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України,
ветеран дипломатичної служби

П'ЯТЬ ЗАПИТАНЬ НА П'ЯТИЛІТТЯ

Альберт Енштейн писав: «Нічого не відбувається, допоки не почнеться рух». Активний рух у напрямку прискіпливого дослідження, усвідомлення, систематизації історичних подій – загальновідомих і приспаних на архівних полицях світу – розпочався в Україні п'ять років тому зі створенням Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин. Що ж відбулося, відбувається й відбуватиметься завдяки рушійній силі Товариства? Про це – в інтерв'ю з його Головою, організатором і натхненником, доктором історичних наук, професором, заслуженим діячем науки і техніки України Іриною Матяш.

З.С.: *«Аби виконати велику і важливу роботу, необхідні дві речі, – вважав американський письменник і філософ Елберт Хаббард, – ясний план та обмежений час». Отже, яких результатів вдалося досягти, зважаючи на амбітність проектів і вкрай уціленні терміни реалізації задуманого?*

Ірина Матяш: Перший маленький ювілей Товариства збігається із завершенням масштабного проекту «Століття української дипломатії», куратором якого я маю честь бути. Це комплекс науково-просвітницьких заходів (наукових конференцій, подіумних дискусій, документальних виставок, зустрічей зі студентами,

виступів у ЗМІ), що стартував 2017 року під патронатом МЗС України й триває за участі закордонних дипломатичних установ України, іноземних дипломатичних представництв в Україні, організацій української діаспори, Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, Державної архівної служби України. Концепцію проекту розроблено саме з урахуванням планів Товариства, пов'язаних із відзначенням століття від часу заснування української дипломатичної та консульської служби в найбільш наближеній до сучасної формі. Вони зумовлювалися статутними завданнями Товариства, серед яких формування спадкоємності традицій у сфері дослідження історії дипломатичної та консульської служби, міжнародних відносин, дослідження зарубіжних та українських дипломатичних архівів, наукове забезпечення організації документальних виставок з історії дипломатії та міжнародних відносин тощо. Тішуся, що плани не лише втілилися, але переросли в масштабні заходи, важливі для держави, для дипломатичної служби України, для формування позитивного іміджу України як держави, що визнавалася зарубіжними країнами в добу визвольних змагань 1917 – 1921 років, коли вона протистояла більшовицькій навалі. Заходи у межах проекту відбулися в Україні (Київ,

Дніпро, Ніжин, Одеса, Львів, Ужгород, Харків, Черкаси, Острогож, Чернігів й інші) та Австрії, Білорусі, Болгарії, Греції, Грузії, Італії, Молдові, Німеччині, Туреччині, Румунії, Словаччині, Угорщині, Франції, Польщі та Швейцарії. Особливість наукових конференцій, присвячених століттю встановлення дипломатичних відносин між Україною і зарубіжними країнами, полягала в справжньому діалозі вчених різних країн, презентації документальних виставок цієї тематики, підготовці за підсумками заходів видань. Так 2018 року відбулися конференції й презентації документальних виставок, присвячених століттю дипломатичних відносин між Україною і Німеччиною в Києві, Чернігові, Дніпрі, Харкові, Одесі, Львові, Берліні та Мюнхені; століттю встановлення дипломатичних відносин між Україною і Грузією – відбулися в Києві, Тбілісі, Батумі; між Україною і Польщею – в Києві, Ніжині, Острозі, Любліні, Кракові, Варшаві; між Україною і Швейцарією – в Києві, Берні, Базелі, Фрібурзі. За результатами наукових конференцій підготовлено збірники «Україна і Грузія у міжнародних відносинах: історія та спільні виклики сучасності» (2018), «Україна і Польща: шляхами міждержавних взаємин» (2019), «Україні і Китай: маловідомі сторінки історії та сучасність» (2018), «Україна і Болгарія в історії Європи» (2019), «Україна – Швейцарія: маловідомі сторінки історії та сучасність» (2020) та інші. Незмінним інтересом у різних країнах користувалися документальні виставки «Українська дипломатія 1917 – 1924 рр.: зародження національних традицій» (2017), «Україна – Німеччина у 1918 році: перші дипломатичні контакти» (2018), «Українсько-польські відносини в 1917 – 1921 рр.: інституційна історія, етап становлення» (2019), «Україна і Туреччина в 1918 – 1921 роках: до століття взаємної дипломатичної присутності» (2018), «Україна – Грузія: 100 років тому» (2018), «Україна і Греція: 100 років дипломатичної присутності» (2018), «Іноземні представництва в Києві в 1917 – 1919 роках: початок міждержавних відносин» (2019), «Досвід, куплений дорогою ціною. Боротьба за Україну засобами дипломатії: українські дипломатичні представництва в 1917 – 1926 рр.» (2020). Зважаючи, що ми існуємо в інформаційному суспільстві, ми вирішили відкрити доступ до видань і виставок через сайт Товариства і сторінку в мережі Фейсбук.

З.С.: Вважає навіть сам перелік зробленого, а також розуміння того, що кожна подія, котра відбулася за інтелектуальної та організаційної участі Товариства, вже стала сторінкою Історії. Чи є серед цих сторінок такі, які можна просто перегорнути або зосередити особливу увагу?

Ірина Матяш: Кожен захід – частина мого життя і частина душі, злагоджена робота колективу однодумців, надійна підтримка партнерів, тому важко виокремити особливий. Однак, очевидно, слід згадати про перші заходи. В межах проекту «Століття української дипломатії» у листопаді 2017 року Товариство спільно з ГДП за підтримки МЗС України та посольств Укра-

Ірина Матяш

їни в Австрійській Республіці, Словацькій Республіці та Угорщині започаткували науково-просвітницьку акцію «День України в Європі». Науковий «марафон» відзначення століття української дипломатії розпочався у Братиславі та Відні. Принагідно дякую за підтримку Надзвичайному і Повноважному Послу України в Словацькій Республіці Юрію Мушці та Надзвичайному і Повноважному Послу України в Австрійській Республіці Олександру Щербі.

Першим заходом став науковий круглий стіл «Україна – Словаччина: розвиток двосторонніх відносин та видатні особи», який відбувся 14 листопада 2017 року в Посольстві України в Словацькій Республіці за участі представників МЗС Словаччини, відомих науковців, політологів, українознавців, журналістів. З українського боку доповіді представили: Ірина Матяш, доктор історичних наук, професор, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин; Алла Атаманенко, професор, доктор історичних наук, декан факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія», член Правління Товариства; Ігор Дацків, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин і міжнародної інформації Тернопільського національного економічного університету; Олег Павлишин, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету ім. І. Франка, доцент Українського вільного університету в Мюнхені; Ігор Жалоба, доктор історичних наук, професор НАУ України, заступник голови Правління Товариства; Павло Кривонос, генеральний директор ДП «ГДП», член Правління Товариства; Інна Хоменська, начальник рекламно-видавничого відділу ДП «ГДП», кандидат філологічних наук, учений секретар Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин. Зі словацького боку до дискусії долучилися: Григорій Месежников, політолог; Юрай Марущак,

директор Інституту політичних наук Словацької АН; Павол Демеш, колишній Міністр закордонних справ СР; Сільвестр Мінарович, голова Асоціації ветеранів дипломатичної служби СР; Емануель Регак, член Асоціації ветеранів словацької дипломатії; Юрай Грашко, професор, академік, экс-депутат словацького парламенту, экс-міністр навколишнього середовища СР, колишній Посол Словаччини у Швейцарії; Міхал Шмігель, доцент філософського факультету Університету Матея Бела в Банській Бистриці; Людмила Вербицька, голова правління Українсько-словацької ініціативи; Микола Мушинка, академік НАНУ, голова Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка; Антон Новак, голова Словацько-українського товариства; Іван Яцканін, письменник, публіцист, голова Спілки українських письменників Словаччини; Василь Дацей, словацький і український письменник; студентство та журналісти.

15 листопада 2017 року у Віденському університеті відбулася українсько-австрійська подіумна дискусія «Україна й Австрія – сто років тому». Доповідачами з українського боку були професори Ірина Матяш, Ігор Дацків, Олег Павлишин, з австрійського – професори Андреас Каппелер, Крістоф Аугустиновіч та Керстін Йобст.

Важливою частиною проекту було вшанування пам'яті українських дипломатів. Разом з дипломатами – співробітниками Посольства України у Словацькій Республіці ми поклали квіти на могилу голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі Івана Красковського, похованого у Братиславі, а 16 листопада разом з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Угорщині Любов'ю Непоп і дипломатами Посольства України в Угорщині та керівництвом Самоврядування українців у Будапешті поклали квіти до меморіальної дошки на будинку на вул. Margitrakpart (нині – Bemrakpart), 53, де працювала Надзвичайна дипломатична місія УНР у Будапешті 1918 року, та до пам'ятника Тарасові Шевченку.

У Києві відзначення століття української дипломатії стартувало 28 – 30 листопада 2017 року проведенням у приміщенні Дипломатичної академії імені Геннадія Удовенка при МЗС України Міжнародної наукової конференції «Сучасна українська дипломатична служба: шлях тривалістю 100 років». До її організації та проведення долучилися разом з Товариством Міністерство закордонних справ України, Інститут історії України НАН України, Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв та Дипломатична

академія імені Геннадія Удовенка при МЗС України. Партнерами організаторів конференції виступили Державна служба України, Національний музей історії України та музей Української революції 1917 – 1921 років, Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського, Національний заповідник «Софія Київська», Національна музична академія України імені П.І. Чайковського, міжнародний проект «Outlook» та журнал «Зовнішні справи». У роботі конференції взяли участь представники дипломатичного корпусу, акредитованого в Києві.

Жваві професійні дискусії навколо проблем, окреслених на пленарному засіданні, відбулися між учасниками конференції під час численних її заходів. Зокрема, після закінчення пленарного засідання розпочали роботи тематичні секції, а наступні дні конференції 29 та 30 листопада пройшли у формі круглих столів та тематичних екскурсій до Меморіального музею М.С. Грушевського, Музею Української революції 1917 – 1921 років та Національного заповідника «Софія Київська», де обговорювалися важливі аспекти діяльності дипломатичних установ в Україні та світі. Під час конференції відбулася презентація спеціального випуску журналу «Зовнішні справи» і документальної виставки «Українська дипломатія 1917 – 1924 рр.: зародження національних традицій», експонати якої знайомлять зі становленням української дипломатичної та консульської служби як державного інституту, покликаного захищати інтереси держави та її громадян.

Виступи учасників конференції та інформація про нею доступні на офіційних сайтах Міністерства закордонних справ України¹, Інституту історії України НАН України², Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв³, Першого українського інформаційного телеканалу «5 канал»⁴, Української національної інформаційної агенції «Укрінформ»⁵ тощо.

З.С.: За висловом американського теолога Халфорда Едварда Люккока: «Ніхто не може самотійно зіграти симфонію. Для цього потрібний цілий оркестр». Як диригент наукового оркестру, як би Ви охарактеризували його склад?

Ірина Матяш: Ми не прагнемо до кількісного зростання. Наразі персональний склад Товариства складає 118 членів з 10 країн. Важливо, що сформувалася команда однодумців, здатна, як жартувала членкиня Товариства Софія Каменева, за десять хвилин розгорнути найскладнішу експозицію і провести наукову конференцію за будь-яких умов. За ці роки переконалася, що попри шалений ритм життя

¹Заступник Міністра закордонних справ Василь Боднар відкрив Міжнародну наукову конференцію «Сучасна українська дипломатична служба: шлях тривалістю 100 років». – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/61556-zastupnik-ministra-zakordonnih-sprav-vasily-bodnar-vidkriv-mizhnarodnu-naukovu-konferenciju-suchasna-ukrajinska-diplomatichna-sluzhba-shlyah-trivalistyu-100-rokiv>

²Міжнародна наукова конференція «Сучасна українська дипломатична служба: шлях тривалістю 100 років». – Режим доступу: <http://history.org.ua/uk/post/42603>

³Сучасна українська дипломатична служба: шлях тривалістю 100 років. – Режим доступу: https://www.gdip.com.ua/pages/view/suchasna_ukrainska_diplomatichna_sluzhba_shlyah_trivalistyu_100_rokiv

⁴МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «СУЧАСНА УКРАЇНСКА ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА: ШЛЯХ ТРИВАЛІСТЮ 100 РОКІВ». – Режим доступу: <https://www.5.ua/suspilstvo/mizhnarodna-naukova-konferentsiia-suchasna-ukrainska-dypsluzhba-shliakh-trivalistiu-100-rokiv-translatsiia-160168.html>

⁵Міжнародна наукова конференція «Сучасна українська дипломатична служба: шлях тривалістю 100 років» у Києві. – Режим доступу: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=869441>

кожного члена Правління Товариства, ми здатні концентруватися задля спільної справи, підтримувати один одного. Принагідно хочу подякувати Вченому секретареві Товариства, директорці Медіацентру ГДП Інні Хоменській, заступникам Голови Правління члену-кореспонденту НАН України Степану Віднянському, проф. Ігорю Жалобі, Лілії Білоусовій; членам Правління: професорам Аллі Атаманенко, Валерію Власенку, Індірі Дзаганії, Павлу Кривоносу, Олегу Машевському, Дороті Міхалюк, Олександр Тригубу, Олександр Цвіткову; голові ревізійної комісії Вячеславу Циватому, членам Товариства: Людмилі Вовчук, Ігорю Дацківу, Ларисі Дегтярьовій, Софії Каменєвій, Ларисі Левченко, Володимирі Макусі, Олегу Павлишину, Наталі Татаренко, Анні Тертичній, Ігорю Тодорову. Пишаюся, що з Товариством співпрацюють авторитетні дипломати Юрій Кочубей, Володимир Хандогій, Ігор Турянський, Олександр Сліпченко. Почесними членами Товариства є чинні Надзвичайні і Повноважні Посли Ігор Долгов, Віталій Москаленко, Андрій Сибіга.

Товариство реалізує свою діяльність у партнерстві з вищими навчальними закладами в Україні і за кордоном, об'єднаннями закордонних українців. Це, зокрема, Інститут міжнародних відносин та Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національний університет «Острозька академія», Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, історії та філософії Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького, Спілка українських організацій Болгарії «Мати Україна», Підляський науковий інститут, Франко-українська асоціація Кот д'Азюр та інші.

З.С.: Чи має Товариство спеціальні проекти для молоді?

Ірина Матяш: 2019 року за підтримки Фонду Ганса Зайделя в Україні та у партнерстві з Інститутом міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка ми розпочали Ініційований проект – транскордонний молодіжний форум «Європейські цінності та культурна дипломатія: молодіжні зустрічі», що відбувається під патронатом МЗС України третій рік. Уже відбулися українсько-білоруський, українсько-молдовський, українсько-грузинський форуми. Перший форум було проведено на базі Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, два наступні, на жаль, через карантинні обмеження на онлайн-платформі «Zoom», координаційну роль у якій відіграла дирекція «Медіацентр» ДП «ГДП». У заходах проекту беруть участь експерти з культурної дипломатії з України та Білорусії, Грузії, Молдови, відомі громадські діячі, представники МЗС України, українські та зарубіжні дипломати, студенти та викладачі українських і зарубіжних вишів. Важливо, що під час зустрічі офлайн у межах проекту майбутні дипломати побували на екскурсії в Міністерстві закордонних справ України, де мали зустріч із заступником Міністра закордонних справ України Василем Боднаром. Молода генерація почула з перших вуст, що таке дипломатія, як можна

втїлити свої прагнення у корисні для держави справи, що знати, вміти і як досягти професійного рівня у справі, якою хочеш займатися. Учасників проекту зустрічали й у Дипломатичній академії імені Г.Й. Удовенка. Керівник Центру міжнародних досліджень Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при МЗС України, кандидат політичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол Андрій Веселовський, громадська діячка, старший викладач німецької мови Центру мовної підготовки Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при МЗС України Олеся Костюк та завідувач Центру інформаційних ресурсів Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка при МЗС України Ольга Наконечна провели майстер-класи з публічної та культурної дипломатії, дипломатичного етикету та протоколу.

Надзвичайно цікавою виявилася й зустріч онлайн Україна-Молдова. У перший день до обговорення на тему «Культурна дипломатія як інструмент взаєморозуміння народів» долучилося 72 учасники: експерти дипломатичних відносин і культурної дипломатії з України та Молдови, високопосадовці, представники МЗС України, дипломатичних установ і міжнародних організацій, студенти і викладачі факультету міжнародних відносин, політичних та адміністративних наук Державного університету Молдови, факультету міжнародних відносин Міжнародного незалежного університету Молдови, Інституту міжнародних відносин та історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, Національного університету «Острозька академія», Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя і Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Наступного дня до обговорення було запропоновано тему «Культурна дипломатія та офіційна дипломатія: точки дотику і взаємодії». Експертну сторону представили члени Товариства: Надзвичайний і Повноважний Посол, Президент Української асоціації зовнішньої політики Володимир Хандогій, доктор історичних наук, професор, директор Інституту добросусідства Теофіл Рендюк та громадська діячка, генеральна директорка проекту OUTLOOK Дарія Карякіна. 22 жовтня 2020 року відбулася третя онлайн-зустріч на тему «Україна-Молдова: спільне й унікальне. Культурна дипломатія заради взаєморозуміння». Експертами були докторка філософії, доцентка факультету міжнародних відносин, політичних та адміністративних наук Державного університету Молдови Наталія Стеркул, викладачка юридичного факультету Державного університету Молдови Олена Марджіняну та професорка і докторка Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка Наталя Яковенко. 23 жовтня 2020 року у другій сесії цієї теми виступили члени Товариства: Олександр Цветков – доктор історичних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол, Інна Хоменська – вчений секретар Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин, кандидат філологічних наук, директорка дирекції «Медіацентр» ДП «ГДП», Ольга Наконечна – завідувач Центру інформаційних ресурсів Дипломатичної академії України імені Ген-

надія Удовенка при МЗС України. Впродовж усіх днів заходу українські та молдовські студенти представляли «культурну візитівку» своїх міст.

До українсько-грузинської зустрічі онлайн долучилося 87 учасників: експерти з міжнародних відносин і культурної дипломатії з України та Грузії, високопосадовці, представники МЗС України, дипломатичних установ і міжнародних організацій, студенти й викладачі Батумського державного університету імені Шота Руставелі (м. Батумі), Сухумського державного університету (м. Тбілісі), Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії та філософії Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького, Навчально-наукового інституту міжнародних відносин ім. Б.Д. Гаврилишина Тернопільського Західноукраїнського національного університету, Київського національного університету культури і мистецтв та Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Учасники обговорили цінності спільних українсько-грузинських культурних проєктів, тему фінансування культурних заходів і виклики сучасності та шляхи їхнього подолання у діяльності креативних установ. Мрію про те, щоб підсумковий форум ми змогли зібрати в Києві й поговорити віч-на-віч. Маю приємність поділитися й новиною: ось-ось побачить світ навчальний посібник «Культура дипломатія», підготовлений українською та англійською мовами учасниками цих форумів за фінансової підтримки Фонду Ганса Зайделя в Україні.

З.С.: Німецький філософ Георг Христопф Ліхтенберг був переконаний у тому, що майбутнє закладено у теперішньому, і саме це називається планом. Багаж зробленого протягом п'яти років діяльності Товариства дозволяє з оптимізмом дивитися у день прийдешній. Яким він буде за Вашим планом?

Ірина Матяш: Не забігаючи далеко наперед, скажу лише, що 2021 рік важливий для нашої держави як рік 30-ліття незалежності та рік відновлення дипло-

матичних відносин з низкою зарубіжних країн. Тому наші цьогорічні проєкти присвячуються цим датам. Зокрема, підсумковим проєктом є енциклопедичний довідник «Місця пам'яті української дипломатії», в якому планується подати ілюстровану інформацію, зібрану в результаті науково-дослідної та пошукової роботи про знакові місця для української дипломатичної служби протягом 1918 – 2020 років. Як відомо, сформульоване французьким науковцем П'єром Норою поняття «місця пам'яті» (*lieux de mémoire*) розуміють як різноманітні об'єкти з особливою символічністю, що виконують для відповідної соціальної групи функцію творення ідентичності, – як конкретні, географічно визначені, так й абстрактні, інтелектуально сконструйовані: географічні місця, пов'язані з певною подією, установи (архіви, музеї), цвинтарі, пам'ятники людям і подіям, будівлі, а також найабстрактніші утворення людини (мова, церемонії, ювілеї), навіть окремі люди – носії історичної пам'яті⁶. Виходячи з цього розуміння, в енциклопедичному довіднику планується представити чотири інформаційні блоки, які акумулюють відомості про місця пам'яті, що виконують функцію творення ідентичності професійної спільноти української дипломатії і важливі як для ветеранів й чинних співробітників дипломатичної служби, так і для майбутніх дипломатів – студентів та аспірантів вищих навчальних закладів.

Наше Товариство надає великої уваги маркуванню місць пам'яті української дипломатії в Україні та в закордонних країнах. З ініціативи Товариства та за наукового забезпечення встановлено меморіальні дошки на вшанування пам'яті перших дипломатичних та консульських установ УНР у Будапешті, Відні, Мюнхені. Проводяться експедиції з виявлення місць, пов'язаних із життям та діяльністю українських дипломатів 1917 – 1924 років у Європі. Тішуся, що спільно з Іриною Подиряко – очільницею українсько-французької асоціації в Німці – вдалося виявити в Німці (Французька Республіка) місце поховання відомого французького кіноавангардиста і представника української дипломатичної служби Ежена Деслава (Євгена Слабченка) та віднайти будинки (20 і 20 bis Avenue Mont-Rabeau), де розташовувався створений Є. Слабченком перший український «Дипломатичний архів». Разом з асоціацією проводимо роботу для відкриття меморіальної дошки на цьому приміщенні. Мрію, щоб цього року встановити меморіальні дошки в кількох українських містах.

Також плануємо у співпраці з Державною архівною службою України та державними архівами завершити підготовку зведеного довідника «Український дипломатичний архів». Вірю, що наші плани знайдуть реалізацію, бо з таким складом Товариства і Партнерами інакше бути не може.

*Підготовлено до друку редакцією журналу
«Зовнішні справи»*

⁶Нора Пьер. Проблематика мест памяти// Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюиже, М. Винок. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. С. 17 – 50.

ПОВЕРТАЄМО В УКРАЇНУ КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ

Серед визначних пам'яток вітчизняної культури, що сягає корінням у глибину століть, чільне місце посідає українська рукописна книга, яка увібрала в себе духовні й матеріальні надбання багатьох поколінь, пронесла їх крізь століття, зберігши до наших днів. Сьогодні, у добу безроздільного панування друкованої книги і появи нових засобів інформації, манускрипти все одно продовжують зберігати свою неминущу цінність. Визначний дослідник українських книжних манускриптів Яким Запаско наголошував, що той, кому хоча б раз пощастило доторкнутися до поживклих од часу, помережаних рядками добірного письма й ошатно прикрашених аркушів давніх кодексів, може впевнено сказати, що мав побачення із самою історією, занурився до її витоків, досягнув підвалини народної мудрості. Недаремно говорять, що ці давні витвори мистецтва та писемності не варто розглядати лише як об'єкти наукових студій невеликої групи вчених або ж простого милування вишуканістю форм та кольорів ширшим загалом, бо вони є водночас фундаментальними основами історії суспільства, у яких зберігається генетичний код народу, коли вони постійно беруть участь у його житті й впливають на нього. Українська рукописна книга віддавна привертала увагу дослідників як пам'ятка писемності,

мови, літератури, мистецтва. Учені-медієвісти чимало зробили для вивчення книжкової мініатюри, декоративного оздоблення, письма, мови, жанровості й змісту манускриптів, яке особливо поживалося після здобуття Україною Незалежності.

На жаль, до сьогодні з найбагатшої книжкової спадщини Русі-України збереглося не більше 1 % всіх рукописів, створених у князівських скрипторіях. Історичний процес йшов так, що переважна більшість українських середньовічних рукописів опинилася далеко від тих центрів, у яких вони були створені. В Україні їх збереглося небагато, а більшість наразі стали безцінними реліквіями музейних та книжкових зібрань Австрії, Німеччини, Італії, Польщі, Росії, Франції та інших країн. Звісно, їх старанно оберігають – одні виставляються як музейні експонати, інші постійно зберігаються у фондowych колекціях. Але спільним є те, що такі рукописи залишаються маловідомими українським дослідниками, які з об'єктивних та суб'єктивних причин не мали змоги вивчати їхні оригінали, тому й досліджували історію української рукописної книги за публікаціями фотографій окремих сторінок рукописів або ж за описами минулого та позаминулого століть. Унаслідок цього, усвідомлюючи неможливість фізичного повернення оригінальних рукописних пам'яток

Ганна Горобець

до України, з надзвичайною актуальністю постало питання щодо пошуку інших шляхів, які б забезпечили можливість широкого доступу до цих видань як для українських науковців, так і для ширшого читачького загалу, тобто тих, хто цікавиться нашою минулиною взагалі та історією української рукописної книги зокрема. Власне, відповіддю на це питання і став проект «Повертаємо в Україну культурну спадщину».

Його було започатковано 2009 року видавництвом «Горобець» на чолі з директоркою Ганною Горобець, коли розпочалася робота над підготовкою до видання Луцького Євангелія XIV століття.

Вже на той час фундатори розглядали проект як постійно діючий, поступово намічаючи нові можливі видання інших середньовічних рукописних пам'яток. У процесі реалізації «першої ластівки» проекту стало зрозумілим, що просте видання у вигляді факсимільної копії манускрипту є, безперечно, дуже важливим кроком на шляху до повернення книги, проте така книга матиме попит серед небагатьох фахівців-кодікологів, залишаючися незрозумілою широкому загалу. Виходом з такої ситуації стало доповнення видання розгорнутою науковою складовою, у якій би були висвітлені сучасні результати вивчення писемних, мовних, мистецьких особливостей рукопису, його історії, життєпису пов'язаних з ним осіб. Окрім того, у процесі спілкування із зарубіжними музейниками та вивчення наявних оглядів цих пам'яток було з'ясовано, що українська середньовічна книга здебільшого розглядається в контексті російської культурної спадщини – тому ще одним важливим завданням проекту стало не просто повернення до України рукописних шедеврів, але й зворотній процес – пропагування середньовічної та ранньої модерної української рукописної книги за кордоном як історико-культурної та мовної спадщини саме Русі-України. Власне, саме так у процесі роботи над підготовкою першого видання факсимільного типу сформувалися концептуальні засади проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину».

Повернення рукописів у вигляді факсимільних копій відбувалося досить повільно, адже на підготовку до друку та на саме видання факсимільного типу одного манускрипту витрачалось два-три роки – насам-

перед через високу вартість видання, яку неможливо було знизити, не втративши в якості. Вирішення матеріального питання знаходили у меценатській допомозі людей, для яких небайдужа доля культури, проте навіть з їхньою допомогою було важко покрити всі необхідні витрати, спрямовані на придбання оцифрованих копій, наукові відрядження для дослідження оригіналів рукописів. Особливо вартісну статтю видатків становило саме відтворення і виготовлення факсимільних копій з ексклюзивних матеріалів, що близькі за структурою до пергаменту, а також презентації вже готового видання у місцях зберігання рукописів.

У фінансовому плані для реалізації проекту зміни на краще відбулися 2017 року, коли на підставі відповідного закону України було створено «**Український культурний фонд**» (УКФ) – державну установу, покликану сприяти розвитку національної культури та мистецтва, забезпечити сприятливі умови для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості й суспільства, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття та інтеграції української культури до світового культурного простору. Завдяки грантовим програмам УКФ масштабні культурні проекти, такі як «Повертаємо культурну спадщину», отримали необхідне фінансування. Втім, навіть за підтримки грантів УКФ повноцінна реалізація проекту була б неможливою без партнерів і меценатів, серед яких можемо назвати як організації: «КОФКО Агрі Ресурсіс Україна», Національний заповідник «Софія Київська», Групу компаній «OLOС», Турфірму «Фесерія», адвокатську приватну компанію «Конфідент», громадську організацію «Біла Птаха», так і окремих меценатів: Ольгу Скрипченко, Володимира Осадчука, Тетяну Троян, Ігоря Осипенка, Ігоря Цілика, Ігоря Артемчука, Ігоря Захаренка, Вікторію Лук'янець, Анну Коршунову, Юрія Щирбу, Юрія Чірікало, Валерія Дему, Дениса Трифонова та багатьох інших. Саме тому у кожному виданні окремі сторінки присвячені меценатам, без яких реалізація проекту була б неможливою. Сподіваємося, цій меті сприятиме Указ Президента України № 329/2020 від 18.08.2020, яким передбачена розробка низки заходів, що сприятимуть підтримці сфери культури, зокрема активізації діяльності з повернення культурних цінностей до України. Адже саме на це й орієнтований наш проект: цінні книжні манускрипти, які знаходяться на постійному зберіганні в інших країнах без права передачі, можуть бути повернуті у вигляді факсимільних копій.

Безпосередньому розвитку, дієвості й результативності проекту сприяє багаторічна культурно-дипломатична діяльність видавництва «Горобець», в рамках якої здійснюються не лише переговірні процедури для отримання копій та дозволів на їхнє відтворення, але й поствидавнична презентація вже видруктованих книг – особливо за кордоном, що репрезентує на високому культурному й науковому рівні ці пам'ятки саме як твори української середньовічної книжності, рукописну книгу як бренд «українська культура». Це особливо

важливо відзначити, адже у свідомості багатьох людей, особливо за кордоном, ще й досі українська середньовічна культура сприймається саме як російська, тому подібні презентаційні заходи викликають велике зацікавлення, а нерідко, й здивування, бо руйнується міф про спільне минуле «трьох братніх народів» та утверджується безпосередня приналежність писемної спадщини Руси-України до сучасної Української держави. Така діяльність співробітників видавництва, інших культурних інституцій, долучених до проекту, а також вітчизняних і зарубіжних науковців сприяють налагодженню та поглибленню культурних зв'язків із закордонними державними, науковими й культурними установами, посольствами.

Під час реалізації проекту кожна рукописна пам'ятка, залучена до нього, проходить низку етапів:

- Вибір рукопису з урахуванням його значимості для дослідження українського рукописного спадку, потенційних можливостей доступу до установ країни, в яких він зберігається.
- Здійснення перевірки або уточнення місця зберігання рукопису, або встановлення, якщо він відомий тільки за публікаціями і точне місце його зберігання невідоме.
- Укладання угод про співпрацю між видавництвом «Горобець» і культурною інституцією країни, чи домовленість з власником колекції, в якій знаходиться рукопис, з метою отримання дозволу на його публікацію та одержання якісних електронних копій кожного аркушу, зокрема й чистих, а також палітурки.
- Підготовка до друку кожної сторінки з подальшим звіренням кольороподілу факсимільних копій з оригіналом пам'ятки.
- Паралельно вченими проводяться дослідження історії самого рукопису, його видань, здійснюється сучасний кодикологічний опис, вивчаються його мовні та мистецтвознавчі особливості тощо; водночас частина досліджень проводиться з оригіналом пам'ятки, для чого здійснюються наукові відрядження команди.
- По завершенню двох попередніх етапів здійснюються роботи з виготовлення оригінал-макету видання, розробка дизайну обкладинки, укладання вихідних даних та анотації різними мовами, отримання міжнародного стандартного номеру книги (ISBN).
- Наступним кроком є безпосередній друк книги: при публікації рукописів відтворюється їхній фізичний розмір, наближена до оригіналу передача кольорів писемного матеріалу (пергамену, паперу), художнього оздоблення (заставок, кінцівок, заголовків, ініціалів, рисунків), точно зберігається розмір шрифтів (уставу, півуставу, скоропису) та колір чорнила, яким написані тексти.
- І завершальною частиною роботи є здійснення низки презентацій та передача видань до бібліотек.

Звісно, після виходу з друкарського верстату роботи над дослідженням рукописів не припиняються, адже збільшення можливостей доступу до видань сприяє їхньому залученню до наукових студій сучасної української гуманітаристики – книга ніби отримує друге життя.

Юлія Матяш

Популяризувати видавничий проект покликаний створений в рамках його реалізації сайт «Українська рукописна книга», розроблений вебстудією Jam Development, Юлією та Дмитром Матяш: <https://ukrmanuscript.com/>.

На сайті подається інформація про кожен реалізований проект видання рукописної пам'ятки, репрезентуються опубліковані манускрипти, робляться посилання на наявні електронні копії рукописів, за якими всі бажаючі можуть долучитися до оригінальних текстів, представляються новітні дослідження залучених до проекту вчених, вичерпно висвітлюються проведені презентації видань. Він представлений також і на електронних ресурсах facebook (<https://www.facebook.com/ukrmanuscript/>) та youtube (<https://www.youtube.com/channel/UC2ut4TDHvdbIKbf66c1JcA>).

У рамках проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» розпочато також складання реєстру української рукописної книги, адже дуже важливим фактором його дієвості є виявлення та реєстрація для вивчення і подальшого видання українських середньовічних та ранньомодерних манускриптів, які зберігаються у закордонних державних інституціях та приватних колекціях. Створення такого реєстру дозволить належно оцінити національну рукописну книжкову спадщину, яка перебуває поза межами України, встановити пріоритети щодо черговості видання рукописів. За задумом учасників проекту, реєстр має стати широким інформаційним науковим довідковим апаратом про українську рукописну книгу для науковців і всіх, хто цікавиться давньою українською писемною культурою. Наразі реєстр працює в тестовому режимі на основі відомостей про писемні пам'ятки, які вже повернуті завдяки цьому проекту у факсимільних виданнях. Реєстр може стати засобом дієвої культурної дипломатії, оскільки він відкритий для співпраці щодо його створення для науковців різних країн. Адже у проекті вже беруть участь вчені не лише українські, але й зарубіжні, тож у сьогоднішньому глобалізованому світі об'єднуються зусилля вчених щодо вивчення давньої рукописної книги. Адже у європейських країнах віддавна склалися досить потужні школи славістів, які вивчають слов'янські рукописи, багато європейських університетів мають

факультети славістики, і студенти, аспіранти, молоді учені відтепер матимуть змогу, у рамках цього проєкту, теж долучитися до наукового вивчення писемного минулого Руси-України. Це сприятиме об'єднанню вчених щодо усвідомлення й вивчення давньої української писемної спадщини й сучасної України, як держави з тяглістю культурної традиції від Руси до України.

В рамках реалізації проєкту вже опубліковано факсимільним типом і досліджено шість унікальних рукописних пам'яток XI – XIV століть:

1. **Луцьке Євангеліє XIV століття:** Луцкое Евангелие XIV века. Факсимильное издание. К. : Горобець, 2011. 526 с., приложение.

2. **Луцький Псалтир 1384 року:** Луцкая Псалтырь 1384 года. Факсимильное издание. К. : Горобець, 2013. 512 с.

3. **Холмське Євангеліє XIII століття:** Холмське Евангелие XIII століття. Видання факсимільного типу. К. : Горобець, 2015. 384 с., іл.

4. **Лавришівське Євангеліє XIV століття:** Лавришівське Евангелие XIV століття. Видання факсимільного типу. Дослідження. К. : Горобець, 2018. 468 с., іл.

5. **Віденський Октоїх XII – XIII століть:** Віденський Октоїх XII – XIII століття. Видання факсимільного типу. К. : Горобець, 2019. с., іл.

6. **Реймське Євангеліє, кодекс-конволют XI та XIV століть:** Реймське Евангелие. Видання факсимільного типу. Дослідження : у 2 т. Т. 1. Факсиміле. с.; Т. 2. Дослідження. 148 с. К. : Горобець, 2019.

Ці давні кириличні рукописні книги українського походження переважно більшістю публікуються взагалі вперше, за винятком Реймського Євангелія, яке, втім, уперше в Україні видане повним обсягом. Отже, що можемо сказати про ці рукописні пам'ятки й проведеної роботу з їхнього дослідження і видання?

Луцьке Євангеліє XIV століття. Пам'ятка зберігається у Росії – в Російській державній бібліотеці (м. Москва) під шифром Рум. 112. Рукопис є однією з найдавніших богослужбових книг України, він належить до пам'яток галицько-волинської книгописної школи, оскільки якнайкраще виявляє притаманні цій школі палеографічні та мовні особливості. Вони, як і маргіналії (записи на полях книжки), свідчать про те, що місцем написання книги був Спаський Красносільський монастир поблизу Луцька. 2011 року цей давній рукопис отримав нове життя і став доступним як для науковців, так і для всіх, хто цікавиться українським книжковим мистецтвом. Сама робота з підготовки факсимільного видання розпочалася 2010 року з благословення Настоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Володимира та митрополита Луцького і Волинського УПЦ Високопреосвященного Нифонта. Порівняно з оригіналом формат видання факсимільного типу зменшено на 5 %, не були відтворені деталі країв аркушів, окремі надірваності, отвори та пом'ятості. Це єдиний випадок, коли через технічні моменти відбулися певні відступи від принципів, задекларованих фундаторами проєкту. Під час друку текст та оздоблення рукопису були передані в оригінальному вигляді та кольорі, без ретушування, а тиснення оправи відновлене за збереженими залишками. У процесі роботи був підготовлений археографічний опис рукопису, який додавався до видання окремою брошурою.

Луцький Псалтир 1384 року. Рукописна пам'ятка зберігається в Італії – у Бібліотеці Медічі Лауренціана (м. Флоренція), під шифром А. D. 360. Маргіналії вка-

зують на те, що місцем написання книги був Спаський Красносільський монастир поблизу Луцька, а її переписав 1384 року в Луцьку священник-писець Іван. Цей рукопис у XX столітті опинився у бібліотеці Медичі Лауренціана у Флоренції та залишився практично невідомим у себе на Батьківщині.

Робота з його видання розпочалася із розмови з настоятелем храму св. великомучениці Параскеви в с. Ратнівна Волині архимандритом Онуфрієм (Куцем), під час якої він звернув увагу співробітників видавництва «Горобець» на один вислів Якіма Запасака, у якому вчений нарікав на те, що не зміг отримати інформацію про рукопис українського походження – Луцький Псалтир 1384 року, що зберігається в бібліотеці Медичі Лауренціана у Флоренції. Зацікавившись цим фактом, нами було розпочато пошук книги. Пряме листування з дирекцією бібліотеки не дало результату – під такою назвою книги не знайшли. Проте завдяки посередництву письменника та екскурсовода Юрія Бужора все ж вдалося знайти довгоочікуваний каталожний шифр рукопису та отримати дозвіл на його копіювання. Причиною попередньої невдачі з пошуком стало те, що у каталозі рукопис був названий «Флорентійським», а не «Луцьким», що й мало наслідком відсутність згадок про останній у листуванні з керівництвом бібліотеки. Неоціненну допомогу у пошуках надав також архимандрит Амвросій, настоятель Свято-Амвросіївського приходу в Мілані, який допоміг в організації поїздки до Італії та у справі оцифрування рукопису. Наукові дослідження книги, добре знаної західним славістам, відбувалися за активної участі італійського славіста, доктора історичних наук, керівника відділу слов'янської філології Флорентійського університету Марчелло Гардзаніті. Перша факсимільна копія Луцького Псалтиря 1384 року вийшла у світ 2013 року.

Холмське Євангеліє XIII століття Зберігається в Росії – в Російській державній бібліотеці (м. Москва), під шифром Рум. 106. До часу роботи над факсимільною копією пам'ятка була аналізована переважно в комплексі з іншими рукописами, а не індивідуально, а більшість дослідників не мали змоги вивчати книгу в оригіналі, тому послуговувались транслітерованими копіями окремих сторінок, виконаними та опублікованими ще у XIX столітті. На сторінках книги відсутні вихідні записи писців, приписки про перебування в тому чи іншому монастирі тощо, проте все ж навіть за короткими відомостями на сторінках книги вдалося трохи пролити світло на його історію, поглиблено вивчити художнє оформлення. 2015 року відтворений і відроджений до нового життя рукопис у першій факсимільній копії побачив світ.

Лавришівське Євангеліє XIV століття. Зберігається в Польщі – в Національному музеї (м. Краків), під шифром 2097 IV. У процесі вивчення історії Холмського Євангелія Вячеслав Корнієнко звернув увагу на одну цікаву обставину – у рукописі міститься пам'ять про землетрус 5 лютого 1107 року, яка згадується ще в одній рукописній пам'ятці – Лавришівському Євангелії. Подальші дослідження історії цього рукопису до-

зволити поставити питання про її факсимільне відтворення, на вирішення якого була спрямована угода про культурну співпрацю між видавництвом «Горобець» і Національним музеєм у Кракові – підписана 2017 року, за результатом якої видавництво отримало електронну копію її сторінок. Робота продовжилася 2018 року завдяки отриманому видавництвом «Горобець» гранту УКФ, що дозволило дослідити оригінальну пам'ятку та замовити нову якісну електронну копію. Палеографічні, текстологічні, мистецтвознавчі та мовознавчі дослідження, здійснені українськими та польськими науковцями, дозволили пов'язати створення цього пергаментного кодексу, який отримав подальше життя у Лавришівському монастирі (Білорусь) і від якого здобув свою назву, зі становленням православ'я та литовсько-руської писемності у Великому князівстві Литовському, що розвивалася за галицько-волинською писемною традицією (Україна). У Лавришівському Євангелії відсутні точні відомості щодо часу і місця його написання, проте його зв'язок з українською писемною традицією вдалося встановити завдяки дослідженням доктора філологічних наук Віктора Мойсієнка та доктора історичних наук Людмили Гнатенко, якою також було встановлено, що кодекс укладався під час навчального процесу й для внутрішнього використання, тому він є важливим свідченням підготовки

У Посольстві України в Парижі

писців для виготовлення богослужбових книг. Восени 2018 року було здійснено перше факсимільне видання пам'ятки.

Віденський Октоїх (Кодекс Ганкеништайна) XII – XIII століть. Зберігається в Австрії – в Австрійській національній бібліотеці (м. Відень), під шифром № 37. Назву манускрипт отримав за місцем свого зберігання. Створено його було на теренах нашої країни впродовж XII – XIII століть. Сам рукопис залишався практично невідомим в Україні, його досліджували австрійці, німці, росіяни. Тож повернення цієї рукописної пам'ятки завдяки гранту від УКФ 2019 року стало важливою подією для української кодикології, адже наші науковці тепер зможуть дослідити палеографічні та мовні особливості манускрип-

ту. Варто відзначити й те, що для видання пам'ятки австрійськими вченими була проведена робота зі створення фотоматеріалів рукопису за допомогою отриманих за новими електронними технологіями кольорових та мультиспектральних зображень (Фабіан Голлаус, Сімон Бреннер, Хайнц Міклас) та визначення хімічних особливостей рукопису новими методами (наприклад, раманівська спектроскопія), безпосередньо встановлення хімічного складу матеріалу письма – пергамену, чорнил, пігментів, барвників та зв'язувальних речовин (Бернадетте Фрюман, Вілфрід Феттер, Федеріка Каппа, Манфред Шрайнер). Віденський Октоїх опублікований вперше 2019 року як видання факсимільного типу – наразі планується видати окремим томом результати новітніх досліджень рукописної пам'ятки. Для цього український мовознавець Віктор Мойсієнко вже працював з оригіналом пам'ятки.

Реймське Євангеліє, кодекс-конволют XI та XIV століть. Знаменитий рукопис зберігається у Франції – у Бібліотеці Карнегі (м. Реймс), під шифром MS 255. Це пергаменний кодекс, складений із 2-х частин – кириличної й глаголичної, 32 аркуші загалом, з них 17 – кириличні, а решта – глаголичні. Остання частина написана та приєднана до кириличної частини 1395 року в Чехії, в Емауському монастирі, неподалік Праги, про що сповіщає сам рукопис. Рукопис був споряджений у коштовну оправу. Датування й походження кириличної частини донедавна залишалося предметом дискусії, проте завдяки роботі з оригіналом, проведенню сучасного палеографічного та лінгвістичного аналізу українськими вченими (Л. Гнатенко, В. Мойсієнко) вона впевнено датована першою половиною XI століття. Крім того, було доведено, що її переписали у київському скрипторії Святої Софії. Саме тому Національний заповідник «Софія Київська» долучився до проекту на партнерських засадах, і 2018 року була підписана тристороння угода між ним, видавництвом «Горобець» та Мерією міста Реймс, якою надавалось право видання Реймського Євангелія факсимільним типом. Отримання електронних копій сторінок рукопису оплатило Посольство України у Франції. Українське перше видання факсимільного типу побачило світ 2019 року – воно є найякіснішим за попередні, раніше здійснені в інших країнах, адже друк виконано з найбільшим наближенням до оригіналу.

Вивчення давніх українських фоліантів, їхня ідентифікація, визначення часу й місця створення, а також з'ясування обставин та шляху мандрівки до останнього місця зберігання збагачують культуру не лише України, але й Австрії, Німеччини, Італії, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Франції та інших країн. Під час дослідження конкретної пам'ятки українські та закордонні вчені вибудовують мости в культурному та науковому просторі між націями й країнами.

Тому важливою складовою проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» є низка презентаційних заходів, покликаних не просто сповістити широку громадськість про вихід нових факсимільних видань рукописних пам'яток, а представити їх як складову

Реймс. Бібліотека Карнегі

В Консульстві України у Стамбулі

Подарунки
Патріарху Варфоломію I

тисячолітньої української культури. Такі презентації відбуваються не лише в нашій країні, але, що головне, й за кордоном, де в свідомості багатьох людей поняття «український» та «російський» в кращому разі розглядаються як тотожні, а в гіршому – поняття «українські рукописні пам'ятки» перетворюються на імперське «пам'ятки російської писемності». Як культурна дипломатія та боротьба з імперськими міфами на різних заходах представлені результати дослідницької роботи науковців над рукописними пам'ятками, що доводять їхнє українське походження.

Одним з таких надзвичайно важливих заходів культурної дипломатії є організація міжнародних книжкових ярмарок, де Україна презентує свій стенд, до якого запрошують видавців, зокрема й видавництво «Горобець». Зокрема, у листопаді 2011 року вперше видавництво «Горобець» представило та ознайомило зі своїми виданнями міжнародну культурну спільноту на престижній міжнародній виставці у Франкфурті-на-Майні. А вже 30 жовтня 2012 року під час Франкфуртського книжкового ярмарку презентувалася перша ластівка проекту – факсимільне видання Луцького Євангелія XIV століття. У квітні 2016 року на Краківському книжковому ярмарку були вже представлені видання факсимільного типу Луцького Євангелія XIV століття, Луцького Псалтиря 1384 року та Холмського Євангелія XIII століття. Завдяки культурним зустрічам й налагодженню зв'язків видавництву вдалося, наприклад, розшукати в Польщі Лавришівське Євангеліє. Цьому сприяла домовленість про зустріч з керівництвом Національного музею у м. Кракові, а допомогу в цих перемовинах надали друзі та партнери проекту Валентина Бочковська, директорка Музею книги і друкарства в Києві, та Павло Сачек, директор друкарні «Майстер книг». Перемовини увінчалися успіхом – як наслідок, факсимільна копія Лавришівського Євангелія XIV століття побачила світ.

Важливим елементом культурної дипломатії в рамках представлення української культури за кордоном стали презентації факсимільних копій рукописних пам'яток у місцях їхнього нинішнього зберігання або у місцях, пов'язаних із ними. Наприклад, Луцький Псал-

тир 1384 року презентувався у бібліотеці Лауренціана Медичі у Флоренції, Реймське Євангеліє – у бібліотеці Карнегі у Реймсі, Лавришівське Євангеліє – у Ягелонському університеті в Кракові, Віденський Октоїх – в Австрійському університеті, у Центрі дослідження культурної спадщини. Проте названі центри не просто отримали нові видання – українські вчені мали змогу презентувати результати новітніх досліджень над цими пам'ятками, які відкрили зарубіжним колегам нові цікаві сторінки з історії манускриптів, що викликали їхній живий інтерес. Саме тому презентації відбулися також у різних наукових та культурних центрах: таких як у Державній вищій східноєвропейській школі (м. Перемишль, Польща), Центральній бібліотеці ім. Янки Купали (м. Мінськ, Білорусь), Варшавському та Белградському університетах, Центрі Анни Київської (м. Санліс, Франція) тощо. У грудні 2019 року відбулася презентація проекту в резиденції Вселенського Патріарха Варфоломія I на Фанарі. Під час аудієнції 18 грудня Його Всесвятість отримав факсимільні копії українських рукописних книг та, після взаємного вручення подарунків делегатам, благословив на звершення нових видань у рамках цього проекту.

Відтак, зважаючи на свою багатогранність, проект «Повертаємо в Україну культурну спадщину» варто розглядати як такий, що сприяє інтеграції української культури до сучасного світового культурного простору як культури з давніми багатовіковими традиціями.

Ганна ГОРОБЕЦЬ,
директор ТОВ «Видавництво «Горобець»
Людмила ГНАТЕНКО,
доктор історичних наук, Національна бібліотека
України ім. Вернадського
Вячеслав КОРНІЄНКО,
доктор історичних наук, Інститут української
археографії та джерелознавства
імені М.С. Грушевського
Віктор МОЙСІЄНКО,
доктор філологічних наук, професор, директор
Інституту філології і журналістики Житомирського
державного університету ім. Івана Франка

МІЖНАРОДНИЙ ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФОРУМ У МЕДІАЦЕНТРІ ГДІП

Цього березня минув рівно рік, відколи ВООЗ оголосила про пандемію COVID-19. День за днем, місяць за місяцем дипломати світу доводили, яка важлива – ба навіть нагальна – їхня праця не тільки для підтримання міжнародних відносин, а й для збереження людських життів.

У четвер, 25 березня 2021 року, у приміщенні дирекції «Медіацентр» через онлайн-платформу «Zoom» із прямою трансляцією на офіційному ютубканалі «GDIP Media Center» було проведено третій Міжнародний дипломатичний форум «Виклики для дипломатичного світу в епоху пандемії COVID-19: практичний погляд дипломата», присвячений 30-річчю незалежності України та 445-річчю Острозької академії.

Захід організували Державне підприємство «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв» спільно з Національним університетом «Острозька академія». Інформаційну підтримку забезпечило Представництво Фонду Ганса Зайделя в Україні.

До онлайн-форуму долучилися понад 300 учасників – це представники Міністерства закордонних справ України, координатор проєктів ОБСЄ в Україні, Над-

звичайні та Повноважні Посли й дипломати В'єтнаму, Індії, Індонезії, Іраку, Киргизстану, Марокко, Молдови, Пакистану, ПАР, Словаччини, Суверенного Мальтійського Ордену, США, Таджикистану, Угорщини, Хорватії, а також студентство та преса. У заході також взяли участь Надзвичайні та Повноважні Посли України, представники дипломатичного корпусу Олександр Купчишин, Юрій Лазуто, Олександр Моцик, Володимир Огризко, Олександр Сліпченко, Володимир Хандогій, Олександр Цветков.

Відкрили форум театралізованим зверненням від студентів, які зображали засновників Острозької академії: княжну Гальшку Острозьку й князя Василя-Костянтина Острозького.

З урочистими промовами виступили ректор Національного університету «Острозька академія» Ігор Пасічник, Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу, генеральний директор ДП «ГДІП» Павло Кривонос та дваєн дипломатичного корпусу, Надзвичайний і Повноважний Посол Суверенного Мальтійського Ордену в Україні Антоніо Газзанті Пульезе ді Котроне.

У вітальному слові ректор академії Ігор Пасічник розповів про історію відродження одного з найпрестижніших ВНЗ України. Ректор запросив обов'язково відвідати академію, щоб ознайомитися з її минулим і культурними цінностями, а також наголосив: «Історія Острозької академії – і давня, і та, що творимо ми сьогодні, – це історія окремих особистостей. Я не розповів про головний скарб закладу – наших спудеїв, тому що сьогодні дипломати познайомляться з ними онлайн і будуть вражені ерудованістю неймовірно чудової молоді, що згодом будуватиме ту Україну, про яку мріють українці».

Генеральний директор ДП «ГДІП» Павло Кривонос подякував ректорові Острозької академії за багаторічну плідну співпрацю та зусилля професорсько-викладацького складу, спрямовані на формування свідомої відповідальної, розумної, орієнтованої на перспективу молоді. Він також радо привітав навчальний заклад із ювілейною датою та анонсував подарунок для академії: «Хочу скористатися нагодою і привітати Острозьку академію, перший вищий навчальний заклад у Східній Європі, з 445-ю річницею. Острозька академія є справжньою освітньою та культурною перлиною Європи – тут створено культурну оазу, яка щороку розростається, міцнішає і дає свої плоди. Ви зможете мобілізувати досвідчені та прогресивні кадри, що здатні вдосконалювати систему освіти, науки та культури в Україні. Вишитий герб, який ви бачите на екранах, буде презентовано колективу академії за першої ж нагоди – як привітання з таким визначним ювілеєм і на згадку про форум, який ми проведемо сьогодні!»

Посол Антоніо Газзанті Пульезе ді Котроне у своєму вітальному слові подякував ГДІПу за високий організаційний рівень проведення заходів онлайн і технічне забезпечення, що є перевагою дирекції «Медіацентр», та коротко окреслив важливі виклики для дипломатичного світу, що обов'язково потребують належної реакції, давши слушну пораду майбутнім поколінням дипломатів: «На мою думку, дипломатія може бути ефективнішою, якщо ми враховуватимемо культурні особливості народів. Наша мета – побудувати діалог між державами й підтримувати його. Моє послання майбутнім поколінням українських дипломатів: опирайтеся на історію вашої держави як на основу для побудови відносин з іншими країнами, адже не можна нині акцентувати свою увагу лише на пандемії. В епоху цього глобального виклику нам потрібно об'єднатися й дбати про інтереси не окремих держав, а всього людства».

Марафон було проведено за декілька етапів. На дискусійній платформі Надзвичайні та Повноважні Посли представили доповіді, де розповіли про зусилля, яких докладають для боротьби з COVID-19, необхідність вакцинування населення, а також про роль дипломата в сучасному світі. Під час панельної дискусії іноземні та українські дипломати відповідали на запитання студентів.

У межах дипломатичного форуму для учасників події пролунало музичне привітання від учнів бельгійської музичної школи «Musica Mundi School». У

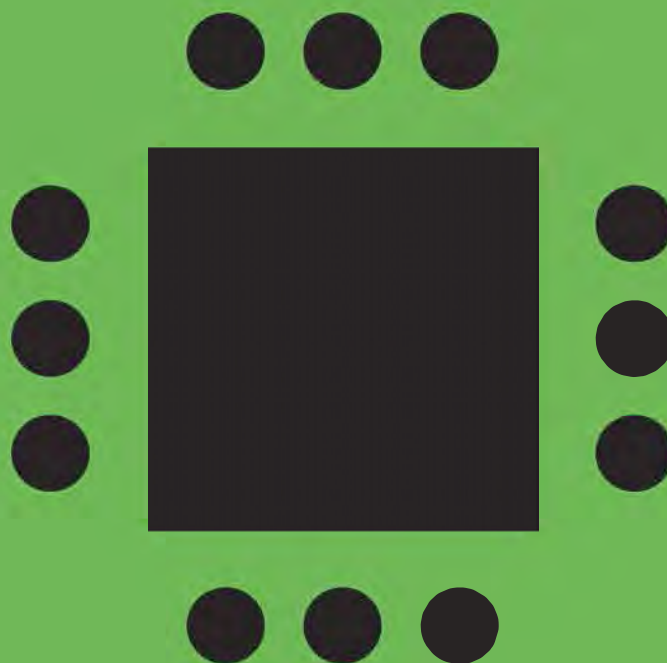
виконанні талановитого тріо Назара Плиски (скрипка), Кшиштофа Міхальського (віолончель) і Стівена Клівена (фортепіано) прозвучали музичні твори Роберта Шумана, Клода Дебюссі та Йоганнеса Брамса.

Після концерту камерної музики було проведено віртуальну екскурсію музейним комплексом Острозької академії, з якої учасники заходу дізналися історію становлення, відродження цього престижного українського університету й послухали про пов'язані з містом культурні пам'ятки, зокрема про Острозьку Біблію.

Дипломатичний форум завершили ректор Острозької академії Ігор Пасічник і генеральний директор ДП «ГДІП» Павло Кривонос. Вони подякували учасникам заходу за активність і цікаве спілкування між досвідченими дипломатами та студентською молоддю.

За інформацією Медіацентру ГДІП

razom communications

разом ком'юнікейшнз

інформаційно-консультаційні послуги у сфері
маркетингу та реклами, рекламні послуги:

- стратегія
- креатив
- медіапланування
- діджитал

ТОВ «РАЗОМ КОМ'ЮНІКЕЙШНЗ»

Телефон: 044 495 29 62

01033, м. Київ, вул. Сім'ї Прахових, 50, 5-й поверх, офіс № 501

www.rzm.com.ua